VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

GÁL FERENC
SINKA ISTVÁN
KÁRPÁTY CSILLA
BALANYI GYÖRGY
KONDOR BÉLA
BIRKÁS ENDRE
VITTORIA COLONNA
MIHELICS VID
EGLIS ISTVÁN

írásai

1961 FEBRUÁR

Ára 5 forint

XXVI. ÉVFOLYAM VIGILIA 2. SZÁM

TARTALOM

Oldal

Gál Ferenc: A keresztény dogmák és kultuszok eredetisége 65
Sinka István: Fiatal anyának sirató éneke (Vers) 74
Kárpáty Csilla: Iszony, Nyárutó (Versek) 74
Balanyi György: Az utolsó nem olasz pápa 75
Kondor Béla: Valaki emlékének, Estéli cigarettaszó, Reggel (Versek) 85
Birkás Endre: Stuka és bécsi szelet (Elbeszélés) 86
Vittoria Colonna: Verseiből (*Bittei Lajos* előszavával és fordításában) 92
Mihelics Vid: Eszmék és tények 96
A kis út (*Eglis István*) 102

NAPLÓ

Bán Aladár halálára (104); A kiropraktika (106); A Társadalmi Bíróság (109); Az olvasó naplója (111); Színházi őrjárat (114); Képzőművészet (118); Zenei jegyzetek (122); Egyházi anyakönyvek és történeti statisztika (125); Móra Ferenc levele Tordai Ányoshoz (127); Jegyzetlapok (128) 104

Felelős szerkesztő:
Sík Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Possonyi László, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saád Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5,— forint.

Főv. Nyomdaip. V. 3. 3852 1961 — F. v.: Ligeti Miklós

Gál Ferenc

A KERESZTÉNY DOGMÁK ÉS KULTUSZOK EREDETISÉGE

Az eredetiség a katolikus hívő és teológus számára azt jelenti, hogy vallásának tanítása és istentiszteletének lényege Jézus Krisztustól, az emberré lett Istentől származik, azért tartalmában és hatásában természetfeletti. Ennek a hitnek ésszerű előzménye és alapja kezdettől fogva adva volt Jézus Krisztus történetileg igazolt bizonyítékaiban: életének szentségében, tanításának magasztosságában, csodáiban, jövendöléseiben és feltámadásában. Tanúságtétele a nyilvánosság előtt ment végbe, kiállotta a szemtanúk kritikáját, s bizonyítékai alapján ki merte mondani, hogy ő az istenség végérvényes megnyilatkozása, önkinyilatkoztatása. Istenről és az emberekhez való viszonyáról ezután az ő tanításának kategóriáiban kell gondolkozni. A későbbi kor embere azonban nem szemtanú. Rá van utalva a történelmi emlékekre és az egyház tanúságtételére. Az egyház egyszerre tanúskodik a kinyilatkoztatás tartalma és történelmi bizonyítékai mellett. Helyzetét megkönnyíti az a körülmény, hogy az élő hagyomány mellett módjában áll a legrégibb megbízható emlékekre hivatkozni, s így a tekintélyi érvelés mellett tudományos igazolást is ad. Azonban amennyiben természetfeletti világról beszél és erkölcsi állásfoglalást követel, tanai elfogadásának az egyes emberekben lehetnek akadályai.

A kereszténység krisztusi eredete ellen a nehézségek és ellenvetések két forrásból fakadnak. Az egyik az a felfogás, hogy tapasztalati világunk az egyedül lehetséges zárt létrend, ahová más régiókból semmiféle erők nem törhetnek be. Más létrend lehetősége tudományosan nem is igazolható, mert az okság elve csak tapasztalati világunkra érvényes. A másik pedig az a nézet, hogy a történelemben és társadalomban minden jelenség természetes fejlődés eredménye, tehát az istenhit és a kereszténység is. Tanítását, berendezkedését vissza lehet vezetni a primitív népek vallásaiban és a keleti mitológiában fellelhető alapokra. Vizsgáljuk meg ebben a vonatkozásban a katolikus álláspontot.

A laikus vallástudomány a mitoszt általában úgy jellemzi, hogy hiányzik belőle a valóság megismerése, azért mindent az istenségre vezet vissza. A természetes hatások helyére állítja az isteni beavatkozást, az emberi életből isteni történetet csinál. Nincs meg benne az absztrakció és fogalomalkotás. Mindent személyesít, térben és időben ad elő, dramatizál. A történeti pontosság helyébe a természeti ciklusokat állítja. A kereszténység csak annyiban különbözik a régi mitoszoktól, hogy kifejezései elvontabbak, csiszoltabbak, és tanításának igyekszik történelmi keretet adni.

A mitológiát mint egyetemes emberi értéket először a romantikus kor vallásbölcselői (*Görres, Schelling*) értékelték. A lét és az élet gazdagságának vetületét látták bennük. Újabban az egzisztencialisták, főleg *Jaspers*, „a valóságról való megbizonyosodás örök törekvésének" mondják őket. Az ember a lét élményében reszkető bizonytalanságot úgy csillapítja, hogy egy magasabbrendű világ megbízottjának vagy várományosának vallja magát. A kollektív pszichológia művelői a vallási jelenségekben a közösségi tapasztalatnak és a tudatalattinak képekbe foglalását keresik (C. G. *Jung: Psychologie und Religion,* Zürich, 1940). Ilyen értelmű nyilatkozatok ellenére azonban a profán vallástudomány a mitoszt kifejezetten a kezdetleges kulturfok jellemzőjének és az irracionális törekvések megnyilatkozásának tekinti.

*

A keresztény dogma és a mitosz problémája egészen új alakban jelentkezett a protestáns teológus *Bultmann*-nál (*Das Urchristentum im Rahmen der antiken Religionen.* Zürich, 1949). A racionalista kritikával ellentétben ő éppen a kereszténység sikere érdekében akarja a szentírást a mitosztól megszabadítani („Entmythologisierung"). Szerinte a mai ember tudományos világképével nem egyeztethető össze a keresztény hit régi bemutatási módja. A természettudomány felismerte a világ zárt egységét és meghatározott oksági rendszerét. Nincs benne olyan rés, ahol valami természetfeletti hatás betörhetne, és képei sem alkalmasak arra, hogy a természetfeletti világot ábrázolják. Ha a szentírás mégis olyan jelenségekről számol be, amelyek a tapasztalat kereteit áttörik, vagyis közvetlen isteni beavatkozásról, az nem egyéb mitikus elképzelésnél, s a kezdetleges kultúrájú ember előadásmódjának terméke. A mitoszban az ember és a világ nyitva áll az isteni és démoni erők felé. Ez a naiv felfogás azonban — hangoztatja Bultmann — nem védi meg a természet zártságát és az ember függetlenségét. Az ember öncélú, befejezett értelmi egység, öntudatával kizárólag a fizikai és élettani hatások egymásutánjában áll, s idegen neki minden természetfeletti vagy természeten kívüli hatás. A mitikus igehirdetés mégis azt állítja, hogy az emberi történelem a végső katasztrófa felé menetel, az ember megérdemelt sorsa a kárhozat lenne, mégis lehetséges az üdvösség, mert Isten elküldötte Fiát, aki emberként élt, tanított, szenvedett és meghalt a bűnök engesztelésére, azután feltámadt és a mennybe ment. A világ végén újra eljön, hogy ítéletet tartson. A benne hívők már most birtokolják szellemét, ez teszi őket Isten gyermekeivé s biztosítja feltámadásukat. Mindez azonban — mondja Bultmann — csak mitikus öltözet Jézus Krisztus történelmi alakja körül.

Bultmann szerint el kell vetni Krisztus istenségét, megtestesülését, csodáit, feltámadását, mennybemenetelét, a Szentlélek elküldését és az ítéletről szóló jövendölést. Ugyancsak mitikus elgondolás a szentségek kegyelemközlő hatása, az ember megigazulása, az isteni erők jelentkezése az egyházban stb. Igazi adat csak Jézus Krisztus történelmi léte és kereszthalála. Miben különbözik ő akkor mégis más embertől és mennyiben magasabbrendű a kereszténység az úgynevezett természetes vallásoknál? Annyiban — feleli Bultmann —, hogy Isten Krisztus kereszthalálán keresztül jelentette be irgalmasságát. Őt használta fel annak közlésére, hogy ezentúl könyörületes akar lenni az emberekhez. Kereszthalála az isteni igazságosság ítélete volt, de mivel Krisztus engedelmességgel fogadta, számára a halál az üdvösség kezdete lett. Ezt az üdvösséget jelentette be Isten mindenkinek, aki meghódol előtte és hittel tekint Krisztusra.

A kereszthalálban csak az ítélet látható, az üdvösség nem. Azért a régi igehirdetés az üdvösség szemléltetésére kezdett beszélni a feltámadásról és mennybemenetelről. Ezek azonban nem történeti tények — állítja Bultmann. Szerinte a keresztény igehirdetésnek tulajdonképpen csak egy tétele marad: Krisztus kereszthalálában végbement a megszabadító ítélet és Isten irgalmas akar lenni minden hívő iránt. Az ujszövetség örömhíre azt jelenti, hogy Isten az embert az elesettségből kivezeti az igazi életbe, a bűnből az üdvösségbe, a halálból az örök életbe, ahogy Jézus Krisztusnál megvalósította. A szentírás tartalma mindössze annyi, hogy Isten egyetlen tettével, Krisztus kereszthalálával feltárta az üdvösség kapuját. A hívő lelkében ugyan nem megy végbe semmiféle átalakulás, de a hitben felszabadítva érzi magát, átéli keresztény létét és egész emberségével fordulhat feladatai felé. Krisztus annyiban központ, hogy raj-

ta keresztül ismerjük meg Istenhez való viszonyunkat és a benne való hit segít az emberi lét értékeléséhez.

Ez a Bultmann-féle elgondolás természetesen nagyon sok dolgot talál a szentírásban és a keresztény tanításban, ami nem lényeges, nem krisztusi eredetű, hanem a mitologizáló ember kitalálása vagy a primitív világképben gondolkodó ember előadásmódja. Bultmann eltünteti a hit és ész konfliktusát, de a hit ésszerűségének feláldozásával. Amit ő tanít, annak lényege, hogy: Krisztus semmiféle természetfeletti jellel nem tett maga mellett tanúságot, ezért a benne levő hit nem nyugodhat előzetes megalapozáson; a hívőnek nincs a kezében semmi bizonyíték, aminek alapján hinnie kellene; egyszerűen állítja hitét, elfogadja, hogy Isten meghirdette az üdvösséget és erre a világnézetre építi életét.

Bultmannhoz hasonlóan rideg csontvázzá preparálja a szentírást és a kereszténységet az egzisztencialista *Jaspers (Wahrheit und Unheil der Bultmannschen Entmythologisierung)*. Számára a kereszténység „a vallás", mivel ez világosan, következetesen kifejti az abszolut lét és az esetleges lét közötti különbséget; az ember függőségi viszonyban fennálló léte csak az istenség független létéből érthető meg. Jaspers szerint azonban a kereszténységnek van egy nagy hibája: a kizárólagosság. Már pedig a szentírást nem szabad úgy tekinteni, mint a kinyilatkoztató Isten végleges tanúságát: mindegyik vallásban vannak kinyilatkoztatott jelek és mondások. Különben is a határozott kinyilatkoztatás ellenkezik az istenség világfelettiségével, rejtettségével. Nem léphet bele közvetlenül a világunkba, csak hasonlatokon keresztül ad hírt magáról. A jelek azonban az ember számára mindig olvashatatlan kézirat maradnak. A szentírás — folytatja Jaspers — nem tartalmilag megfogható hittételeket nyújt, hanem határeseteket megrajzolva megsejteti az emberi létnek az istenihez való viszonyát. Ilyen határesetek a bűn és engesztelés, a szenvedés és halál, a hit és önátadás. Az ember köteles átvenni az ott megrajzolt egzisztenciális magatartást. Krisztust nem szabad úgy értékelni, mintha benne az istenség végérvényesen belépett volna a történelembe. A megtestesülés, illetőleg emberrélevés különben is ellentmondás, azonban mint mitosz szimboluma az Isten és ember közötti közvetítésnek. A kereszténység egyedülálló hatása a Krisztus-hit ellenére jött létre, nem a hit hatására. A szentírás adatait nem szabad dogmákba, kultuszokba, törvényekbe foglalni és állandósítani. A kereszténység maradjon meg a lét értelmét kifejező magatartásnak. A transzcendentális igény abban a pillanatban elveszti titokzatosságát, erejét, amikor konkrét formába szűkítik. Jaspers nézeteit alkalmazva, a szentírásból ezek az igazságok olvashatók ki: valóság az egyetlen, világfeletti, teremtő lét; a jó és a rossz különbsége a tudat velejárója; a szeretetnek örök rendeltetése van; és végül, a teremtett létezők nyitva állanak az abszolut lét felé. Sajnos, Jaspers éppen az utolsó tétel alkalmazásában nem következetes, mert a gyakorlatban mégis ő igényli magának annak megmondását, hogy az istenségnek joga volt-e megtestesülni, határozott kinyilatkoztatást adni és személyes akaratát közölni.

*

Amint láttuk, *Bultmann* nem elégszik meg azzal, hogy a természetfeletti elemeket visszautasítja, hanem pozitív megoldást is ajánl: a helyes magatartás tudatosítását Istennel szemben. De ez legföljebb csak szavakban különbözik az egzisztencialista filozófia gyakorlati megoldásától. A vallás középpontja nem Isten többé, hanem az ember. Bultmann maga

bevallja, hogy a mai modern keresztény ember vallásosságát akarja irányítani, aki túlságosan a világ közepének érzi magát. A hiba ott van, hogy ő teológus létére egyszerűen átveszi ezt a felfogást, s eleve kizárja a pozitív isteni beavatkozás lehetőségét. Rendszerében az ember dönt afölött, hogy Isten milyen módon és milyen mértékben adjon kinyilatkoztatást. Isten van, de nem szólhat bele a teremtés művébe, nem követelheti az embertől, hogy ismerje el feltétlen urának. Az ember autonómiája miatt Bultmann, a teológus, elejti Isten szuverénitását. A világ, a természet az emberé, Isten oda nem léphet be. A közeledéssel veszélyeztetné transzcendenciáját. Krisztuson keresztül csak annyit közölt, hogy nem haragszik és jó néven veszi, ha bíznak irgalmasságában.

Az elmélet mögött ott lappang a filozófiai agnoszticizmus. Bultmann meg sem kísérli, hogy bölcseleti módszerrel igazolja Isten létét, a kinyilatkoztatás lehetőségét, a csodák bizonyító erejét stb. Pedig a kereszténységnek alapvető tétele az, hogy az ember értelmével is nyitva áll Isten felé, mint a legfőbb igazság felé; vagyis filozófiai és történeti módszerrel meg lehet állapítani, hogy Isten szólott-e, s szavait, tanítását emberi fogalmakba lehet öltöztetni a jelentés megmásítása nélkül. A természetfeletti rend létező valóság, nem pedig mitikus előadási forma. Bultmann annyira másnak, annyira felfoghatatlannak veszi Isten világát, hogy abból nem vezethet út mihozzánk, sem tőlünk őhozzá. Nála a hit a levegőben lóg, s az ember nem is kívánhatja hitének természetfeletti jelekkel való igazolását. Az ilyen rendszerben a csodának, jövendölésnek nincs helye. Ezért áldozza fel Bultmann olyan könnyen az evangélium minden természetfeletti vonatkozását. Úgy gondolja, hogy a kereszténység semmi lényegeset nem veszít, ha leveti magáról a „mitosz ruháját". A szentírásmagyarázat első feladata szerinte az, hogy a mitoszt mint idegen testet kihámozza a szent könyvekből. Pedig az ilyen vérszegény vallás megszűnik kereszténység lenni. Bultmann nemcsak a tételes kinyilatkoztatást veti el, hanem az ember rosszul értelmezett autonómiája miatt az ésszerű istenhitet is. Holott a világ esetlegességéből ésszerűen következik a teremtő és rendező ős-ok léte, személyisége, szellemisége, uralma és beavatkozásának lehetősége. Magától értetődik, hogy a természetfeletti világ jelentkezését Jézus Krisztus személyében történeti kritikával kell megítélni, de ha igazolható a szentírás történeti hűsége, akkor az értelem részéről nem áll semmi a hit útjában. Más kérdés, hogy az ember akar-e egyáltalán hinni ?

Bultmann törekvése, hogy a szentírást kihámozza a mitosz szövevényéből, széltében-hosszában megmozgatta a teológiai irodalmat. A protestánsok között sok követője akadt, de tiltakozásban sem volt hiány. Az egyik legnagyobb élő protestáns teológus, Karl *Barth*, dogmatikájának legújabb kiadásában kereken visszautasít minden olyan kísérletet, amely az ujszövetséget kapcsolatba hozza a mitosszal. A szentírás — úgymond — történeti hűséggel történeti eseményeket közöl. Sőt az ószövetség leghomályosabb része, a teremtéstörténet sem mitosz. Megtalálható benne a különbségtétel Isten és műve között. Isten szuverén személy, a világ felett áll, s a világ az ő szabadakaratú műve. Ezzel szemben a mitosz ilyen megkülönböztetést nem ismer: az istenséget mindig a világ tartozékának tekinti. A szentírásban éppen az a lényeges, ami a mitoszban ismeretlen: Isten szellemisége, világfelettisége, uralma, szabad teremtő tevékenysége. A szentírás Isten történeti tetteinek lerögzítése (K. *Barth: Dogmatik* III. I, 90.).

*

A kereszténység kezdettől fogva élesen megkülönböztette magát a mitosztól, amennyiben eredetét a természetfeletti világnak konkrét történelmi megnyilatkozásához, Jézus Krisztushoz vezette vissza. Szent Péter így fogalmazta meg ezt a tudatot: „Nem mesterségesen kieszelt mesék alapján hirdettük nektek a mi Urunk Jézus Krisztus hatalmát, hanem azon a címen, hogy szemlélői voltunk nagyságának" (2 Pét. 1, 16). Szent János szerint az apostoli igehirdetés arról szólt, „amit hallottak, saját szemükkel láttak, amit szemléltek és amit kezük tapintott" (1 Ján. 1, 1). Az apostolok közül Szent Pál nem volt szemtanúja Krisztus működésének, de gondosan hangoztatja, hogy tanítása nem tér el a többi apostolétól: azt adja tovább, amit maga is kapott (1 Kor. 15, 3). A galatákhoz írt levélben két dolgot állít: tanítását közvetlen isteni kinyilatkoztatásból merítette, és az mindenben megegyezik Péternek és a többi apostolnak a meggyőződésével. A történetiség legszebben kiütközik a legsúlyosabb tételnek, Krisztus feltámadásának tárgyalásából. Szent Péter az első pünkösd ünnepén kijelenti, hogy ők mindannyian tanúi a feltámadásnak (Ap. Csel. 2, 32). Szent Pál is élő tanúkra hivatkozik, akiket meg lehet kérdezni, s akiknél szavainak hitelét hallgatói ellenőrizhetik (Ap. Csel. 13, 31; 1 Kor. 15, 4—8). S az ősegyház belső élete mutatja, hogy az ellenőrzés megtörtént a tanítás egész vonalán. A zsidók nagy része ellenséges érzületet mutatott az apostolok munkája iránt, azért a történeti valóságot nem lehetett mellőzni vagy megmásítani. Viszont a megtérteknek régi nemzeti hagyományokat kellett félredobniok az új tanítás kedvéért. S hogy nem könnyen tették meg, mutatja a jeruzsálemi zsinat, továbbá a Korintusi és a Galatai levél. Ha nem lehetett volna az ószövetségi jövendölésekből és Krisztus szavaiból igazolni, hogy az üdvösségre nem szükséges a mózesi törvény megtartása, azt a megtért zsidók semmilyen hellenista áramlat kedvéért nem vetették volna el. Az apostoli hagyományhoz való szigorú ragaszkodás a második század vitáinak is központi gondolata. Ireneusz lioni püspök a gnosztikusok titkos kinyilatkoztatásaival szemben ott keresi az igazi tanítást, ahol megvan a közvetlen apostolutódlás. A husvéti vitában Kelet és Nyugat egyformán az apostolok praxisára hivatkozik s attól nem akar eltérni.

Az apostolok köré csoportosult ősegyház tehát zárt szellemi egységként mutatkozik be. Szent Pál nem annyira követelmény gyanánt, hanem jellemző sajátságként állítja az egyházról, hogy „egy az Istene, a hite, a keresztsége, hivatása és reménye" (Ef. 4, 4). Áldozati oltáruk az „Úr asztala", viszont a pogány oltár az „ördög asztala" (1 Kor. 10, 21). Ilyen szellemi kizárólagosság és a természetfelettinek ilyen átélése elzárta az utat a külső vallási hatások elől.

A szentírás történeti levegője volt mindig a legnagyobb nehézség azok számára, akik a kereszténységet a régi mitosz továbbfejlődésének tartották. Azért a szent könyvek keletkezését igyekeztek minél későbbi időre tenni. A katolikus egyházon kívül a legpontosabb vizsgálódást a protestáns *Harnack* végezte el ezen a téren. Ő maga nem fogadta el Krisztus istenségét s a racionalisták kétkedésével intézett el minden természetfeletti jelenséget, de a történelmi bizonyítékok alapján megállapította, hogy Szent Lukács könyve Kr. u. 60-ban íródott, az Apostolok Cselekedetei a következő két-három éven belül, Márk evangéliuma pedig az 50-től 60-ig terjedő évtizedben. Ugyancsak a 60-körüli évekre teszi Szent Pálnak a tesszalonikaiakhoz, a korintusiakhoz, a rómaiakhoz és a galatákhoz írt leveleit. Krisztus halála és a könyvek keletkezése közötti idő túl kevés ahhoz, hogy a keleti misztérium-vallások hatására Krisztus személye körül mitológia keletkezzék. Különben is a szent könyvekben nincs

bizonytalanság, nincs fejlődés a kiolvasható hittételek tekintetében. Csak annyit érzünk, hogy a szent könyvek alkalmi írások, nem adnak rendszeres tanítást, hanem feltételezik az előszóval adott igehirdetést és az ősegyház liturgikus cselekményeit.

Amíg a zsidóság egyik szektájáról, az esszénekről, csak Josephus *Flavius* sovány híradásából értesültünk, addig sokakat csábított a gondolat, hogy náluk kell keresni Krisztus tanításának és az apostolok igehirdetésének alapját. Az utolsó évtizedben azonban a Khirbet-Qumran-i leletek kimutatták, hogy egy-két szokásos vallási szólamon kívül semmi közöset nem lehet találni náluk és az ujszövetségi könyvekben. Irataikat a zsidó háború idején, Kr. u. a 66—70-es években rejtették el, amikor a kereszténység már egész Palesztinában ismert volt, s ők mégsem hivatkoznak rá. Az akkori „modern" zsidósággal szemben a múlthoz menekültek és tökéletesen hiányzott felfogásukból az egyetemes világvallás gondolata. Elszakadtak a rómaiakkal barátkozó papságtól, a jeruzsálemi templomtól, de az ószövetségi jövendöléseket semmivel sem értelmezték szellemibb módon, mint farizeus kortársaik. Krisztusnak az egyházi és isteni fölénye éppen az, hogy nem botlik el a prófétai előképeken, amelyek a messiási országot Dávid uralmának színeibe, Isten szellemi gondviselését pedig a földi jólét ruházatába öltöztetik. Az ószövetség célzott arra, amit Szent Pál a „kereszt botrányának" nevez, hiszen beszélt a földreszállt Isten engesztelő szenvedéséről, de ez a kérdés teljesen elsikkadt a zsidók szentírásmagyarázatában. Az apostolok is értelmetlenül álltak előtte mindaddig, amíg meg nem kapták a Szentlélek felvilágosító kegyelmét.

A kereszténységnek és a pogány mitológiának a kapcsolatára az adott tápot, hogy a szentírás valóban a régi ember világképében beszél Istenről s olyan görög kifejezéseket használ, amelyek a pogány vallások mozzanatait jelölték. Szent Pál pl. mintegy harminc esetben írja le a „mysterion" szót, mintha a keleti misztérium-vallások hatása alatt állana. De figyelembe kell venni, hogy az egyház átvette a hellenizmus nyelvét, kultúráját, s ezzel okvetlenül örökségül kapta a vallási kifejezéseket és formákat is. Az áthidalhatatlan különbség a tartalomban van. A mitoszból átvett szavak a Krisztusban megjelent üdvtörténet kifejezői lettek. A mitosz megszünt mitosz lenni, amikor kölcsönadta kifejezéseit a történeti valóság leírására. Tehát nem kerete a kinyilatkoztatásnak, mint *Bultmann* feltételezi. Az átvett szavak és formák legföljebb arra emlékeztetnek, hogy milyen vágyakra és törekvésekre várt az ember feleletet a kinyilatkoztatástól. Természetesen a mitoszban nemcsak a lélek mélyebb vágyai jelentkeztek. Az ember irracionális törekvéseivel együtt állt bele a vallásba. Ezért a mitoszt nem lehetett egyszerűen megkeresztelni, csak kifejező elémeit felhasználni. A földies szagú, emberi gyarlóságok alatt roskadozó istenekből sohasem lett volna a keresztények szellemi és világfeletti Istene, sem az érzékiséggel átitatott kultuszból nem tisztulhatott volna ki a keresztény istentisztelet. Ilyen irányú fejlődést a vallástörténet sehol nem tud kimutatni. A világfeletti úrnak a sejtelme a legtöbb pogány népnél és a mai primitiv törzseknél megtalálható, de a vallásukban nem tudják alakját és tiszteletét konkretizálni.

A keresztény apologéták már a második században pellengérre állítják a görög-római mitológia ellentmondásait és az isteneikre aggatott emberi fogyatkozásokat. Főleg azt kifogásolják, hogy az istenek világában nincs erkölcsi légkör. A harmadik század íróinál azonban új megvilágítást kapnak a pogány vallási emlékek. A misztérium-vallásokból jött hívek meg vannak győződve, hogy ott is volt valami gyenge visszfénye az igazság-

nak, pl. a bűntudat ébrentartása és az istenségbe vetett remény táplálása előkészítette az embereket az evangélium mélyebb megértésére. A szentírás magyarázói a mitoszt már segítségül hivják a kinyilatkoztatás kifejtésénél. Krisztust, az Igazság napját szembeállítják a Nap-istennel, mert tőle kapjuk az igazi szellemi világosságot. Feltámadásában, a halál legyőzésében és a megigért túlvilági életben csodálatosabban megvalósul mindaz, amit a régiek a boldogságról megálmodtak. Már nem félnek az összetévesztéstől, mert az evangélium és a mitosz közötti ellentét nyilvánvaló. A katakombák festői Krisztust Hermes vagy Odysseus alakjában ábrázolják, hiszen ő a hivatalos isteni követ és a túlvilág titkainak ismerője. A teológusoknál már akkor kialakul a vélemény, hogy a pogány misztériumok ferdeségük és tisztulatlan levegőjük ellenére is a sejtelmes adventi várást dramatizálták. Hozzásegítette őket az őskinyilatkoztatás még meglevő maradéka és a lélek természetes vágya az istenség közelében fellelhető boldogság után.

*

Külső forma szerint lehetnek közös vonások a keresztény istentisztelet és a pogány kultusz, továbbá a dogmák rendszere és a mitológia között, de a szellemi háttér lényegesen különbözik. A mitológia világa az ember természetes létrendje, a kinyilatkoztatás a természetfeletti világból jön. A mitosz tárgya a folyton ismétlődő természeti folyamat, illetőleg annak megszemélyesítése, míg a kinyilatkoztatás egyszeri, történeti esemény. Ott az ember hozzá van kötve a természet erőihez, a végzet hatalmához, itt Isten szent és szabad rendelkezései állanak szemben az ember szabadakaratú cselekvéseivel. „A mitosz azt eleveníti meg, hogy milyen lenne az istenség, ha emberi szív és képzelet alkotta volna meg fogalmát. Az isten-alakok mégsem üres fantázia-képek. Az erőteljes vallási vágy ölt bennük testet, s egyben azt a természetet szimbolizálják, amelyik tényleg visel magán valami istenit. Az ember a saját vérének lüktetésében, a születésben és halálban, a fényben és sötétségben megsejtett valami földöntúlit. Ezt lassan önálló létezővé tette, isteni tulajdonságokkal ruházta fel" (*Schmaus: Dogmatik,* I. 69). Ezért a mitológia istenei egyoldalú lények. A nagyságot, hősiességet nem ők képviselik, hanem azok az emberek, akik valamilyen formában szembeszállnak velük vagy a vak sorssal. Homeros istenei eltörpülnek Achilles mellett, Prometheus tehetetlen vergődésében is több rokonszenvet kelt, mint az Olimpusz lakói, Aeneas nagyobb jellem, mint azok az istenek, akik sorsa fölött intrikálnak.

A természetes vallásokban az ember a központ, az istenek az ő megoldatlan problémáiban botladoznak. A kinyilatkoztatásban is minden az ember körül forog, de csak azért, mert ő a gondviselés tárgya, s a vallás lényege az Istenhez való viszonyának rendezése. A kinyilatkoztatás azt mutatja be, mit tett Isten az ember üdvözítése érdekében. Itt minden Isten szentségét, szellemiségét hirdeti, s az ember csak lelki újjászületéssel, bűneinek levetésével és a hódolat jeleivel közeledhet hozzá. Nem az ember erőszakolja akaratát Istenre, hanem meghajlik rendelkezései előtt. A kereszténység Isten uralmának, országának szabadakaratú elismerése és valósítása.

Minden pogány vallás pesszimista: „nincs reményük" (1 Tes. 4, 13), mondja róluk Szent Pál. Megváltást, boldogságot, a szenvedés és halál végleges legyőzését sem igérik és nem nyujtják. Az istenek kedveltjei olykor felkerülnek az Olimpuszra; többnyire csak azok, akik földi bűnös szerelmük gyermekei, vagy akik a legendák nagy tetteit hajtják végre. A mindennapi ember erkölcsi erőfeszítései nem kapnak jutalmat, az alvi-

lágnak „kripta-levegője" van *(Prümm)*, az ottani lelkek élete inkább halál, mint élet. A természetes vallások pesszimizmusában osztozik a brahmanizmus, buddhizmus, shintoizmus. Az ember a maga erejéből az elmúlás gondolatából feléje tátongó félelmet nem tudta legyőzni. A kultúra és a filozófia sem győzi le. Itt bizonyosul be ismét, hogy a keresztény megváltás tana nem lehet emberi agy műve. Az apostolok tanításának nagy újsága és örömhíre az, hogy Krisztusban megjelent közöttünk az Isten, azóta van bűnbocsánat, megigazulás, üdvösség, feltámadás. Érdemes élni, a kötelességet teljesíteni, mert a munka, imádság, szenvedés lehet érdemszerző, s a túlvilágon minden erény megkapja jutalmát. A pogányok legföljebb a kultikus cselekedeteknek tulajdonítottak megszentelő erőt, a kereszténység a mindennapi életet emeli természetfeletti magaslatra: „Akár esztek, akár isztok, vagy bármi mást tesztek, tegyetek mindent Isten dicsőségére" (1 Kor. 10, 31).

A megváltás azt jelenti, hogy az ember minden földi problémájával együtt közel került az Istenhez. Nem saját erőfeszítéseként, hanem Jézus Krisztus élete, tanítása, szenvedése és kereszthalála által. A mitológiában sehol nem találkozunk egy istennek üdvszerző halálával a benne hívők üdvözítésére (lásd *Grandmaison* felsorolását: *Jésus Christ,* II. 131 kk; vagy *Artner: Ókeresztény egyház és dogmatörténet).* A frigiai Attis szerelmi bánatának áldozata, a szíriai Adonist vadászat alkalmával egy vadkan sebzi halálra, az egyiptomi Oziriszt saját testvére gyilkolja meg. Egyébként az ősi meghaló és feltámadó istenek a természet elhaló és megújuló ciklusának dramatizálásai. Hiányzik belőlük a történelmiség, s az isteni igazságosságból és szeretetből fakadó megváltás gondolata. A történeti Krisztus már az evangéliumokban Isten bárányaként áll előttünk, aki áldozattá válik a bűnök bocsánatáért. Szent Pál a keresztáldozat engesztelő jellegét nem a pogány áldozatok elemeivel világítja meg, hanem az ószövetségi engesztelés napjával. Krisztus a bűnök hordozója s vérét a bűnök váltságául ontotta (2 Kor. 5, 21; Gal. 3, 13; Zsid. 9, 14, kk). Az Isten Fiának olyan leereszkedése, hogy elrejtve istenségét, emberi formát vesz fel és emberi természete szerint vállalja a bűnök engesztelését, ez kimondottan keresztény gondolat.

A keresztény misztériumok értelem fölött álló igazságok, nem irracionális elemek. A természetes vallásoknak nincsenek igazi hittitkaik. Beszélnek pl. istenek megjelenéséről, de nem megtestesülésről. A teremtő fantázia soha nem jutott el annak kigondolásához, hogy a világfeletti, szellemi Isten valóságos emberi természetet vegyen vagy egyáltalán vehessen magára, s hogy így emberi cselekedetei isteniek és végtelenül szentek legyenek. Sok vallásban szerepel a három főisten, de nincs Szentháromság. A babiloni Ea, Marduk, Ghibel, a perzsa Mithras, Kantes, Kantopathes, az egyiptomi Amon, Pta, Ozirisz, a hindu Brahma, Visnu, Shiva mindig három isten, nem egylényegű háromság. Három főisten felsorolása érthető abból, hogy az ember a természetes rendben is mindig hármas számba ütközik: három irányú kiterjedés, három halmazállapot, apa, anya, gyermek stb. Kinyilatkoztatás nélkül semmiféle vallási fejlődés nem vezetett volna el az isteni természet egységének és a személyek háromságának gondolatához. A kinyilatkoztatás után is csak annyit mondhatunk róla, hogy nem látunk benne ellentmondást. A magától való, szükségszerű, végtelen létezőnek az élete olyan gazdag, hogy egyszerre három személynek, három én-nek a tudata között feszül.

A keresztény kultusz középpontja a szentmise és az oltáriszentség. Az étel- és italáldozat ismert volt a pogányoknál és zsidóknál egyaránt, mindenütt követte valamilyen vallási lakoma. A kereszténység mindezzel

szemben teljesen újat mond, amikor állítja, hogy a szentmisében misztikus módon megújul Krisztus keresztáldozata. A kenyér és bor átlényegülés útján Krisztus áldozati teste és vére lesz, s a szentségi színek különválasztása jelképezi a kereszten történt vérontást, illetőleg feláldozást. A jelkép szentségi jelkép, vagyis a természetfeletti rendben létrehozza, megeleveníti azt, amit jelképez. Az egyházon kívülálló vallástörténészek ezen a téren is a fejlődéshez menekülnek. Szerintük az első keresztények „kenyértörése" zsidó földön még egyszerű szeretetlakoma volt, csak hellén hatásra vált áldozati cselekménnyé. Szent Pál már a halottak emlékére rendezte a kenyértörést, azután lett Krisztus halálának emlékezete. Ugyanekkor kezdték Krisztus kereszthalálát is a bűnökért való áldozatnak tekinteni. Állítólag a Mithras-kultusz gyakorolt hatást az Oltáriszentség tanának és használatának kifejlődésére. *Dietrich (Eine Mithrasliturgie,* 1929) egész listát állított össze az úgynevezett „istenevés" szertartásáról. De a fejlődés és átmenet vonalát nem tudja kimutatni. Számunkra nem a külső hasonlóság a fontos, hanem a belső tartalom és az értelmezés. Szent Pál már az első korintusi levélben Krisztus halálának emlékezetéről és valóságos testének vételéről beszél. Pedig levelének hitelessége vitán felül áll, tehát a szöveg nem valami későbbi betoldás. Az átlényegülés tanának csirája sincs meg a pogányoknál. Az áldozati állat teste, amit elfogyasztottak, soha nem volt az emberré lett istenség teste. Csak az elképzelés élt bennük, hogy az istenség lakomán látja őket, és a neki szentelt adomány elfogyasztása révén valamilyen titokzatos erő beléjük száll. Általában nem a lélek üdvösségének gondolata vezette őket, hanem a természetes életerő megszerzése. Jellemző példája ennek éppen a Mithras-kultuszban a bika feláldozása és húsának fogyasztása.

Végül kitérünk még arra, hogy merőben más a mágikus cselekedeteknek és a keresztény kegyelemközlő szertartásoknak a természete. A keresztény szentség minden esetben Krisztussal teremt kegyelmi kapcsolatot. A keresztség misztikus módon az ő halálában és feltámadásában részesít (Róm. 6, 4), az Oltáriszentségben valóságos testét és vérét vesszük eledelül (1 Kor. 11, 27), a bűntől való feloldozás az ő hatalmával történik (Ján. 20, 23), az utolsó kenetben a beteget az ő nevében kell megkenni olajjal (Jak. 5, 14), a házastársak egysége azt a kegyelmi kapcsolatot szombolizálja, ami fennáll közte és egyháza között (Ef. 5, 32). Az egyház azonkívül minden szartartásban imádkozik, Istennel keres kapcsolatot, mert vallja, hogy a kegyelmi hatás közvetlenül tőle jön. S ez volt a helyzet kezdettől fogva. A pogányok mágikus szertartásaiban ellenben az ember maga parancsol a teremtményeknek, s az isteni közbelépést a titokzatosság pótolja. A cél sohasem erkölcsi, hanem valamilyen földi előny megszerzése, míg a szentségek feladata a lélek megszentelése és az üdvösség elérése. A dolog természetéből következik, hogy akár Krisztus, akár az apostolok a kegyelemközlő szertartásokhoz olyan külső eszközöket és cselekedeteket választottak, amelyek alkalmasak voltak a belső kegyelmi tartalom jelképezésére. Így került be a kultuszba sok régi mozzanat: kézrátétel, vízzel való leöntés, olajjal való megkenés, tömjén használata stb. Ide is vonatkozik az elv, hogy a kegyelem világa feltételezi a természetet, tehát mindaz, ami jó a természetben, lehet az isteninek, a természetfelettinek hordozója.

A keresztény tanítás és kultusz eredetisége tehát végeredményben természetfelettiségében áll, s éppen ez a nehéz oldala. A történelmi kutatás és tudományos következtetés csak odáig vezet, hogy Krisztusban megjelent egy rendkívüli ember, aki véghezvitte a szentírásban leírt tetteket s átadta követőinek tanítását. Hitet követelt s ezt a hitet ésszerűen

megadhatjuk neki. A tapasztalás, a tudományos vizsgálódás azonban legföljebb csak a hit előkészítése. Szent Pál szerint Jézus Krisztus arcán csak azok látták felragyogni az isteni dicsőséget, akik felhasználták a felülről jövő belső megvilágosítást (2 Kor. 4, 6). A többiek számára nem isteni küldött, hanem közönséges ember maradt. Így vagyunk az egyház berendezkedésével is. Módunkban áll elemezni a kereszténység teljes ujdonságát a történelemben, kimutathatjuk, hogy a vallási életben tapasztalható hatások nem magyarázhatók szokásos történelmi tényezőkkel, de hogy valaki a dogmákra valóban rátegye az életét, az mindig a hit titka marad.

FIATAL ANYÁNAK SIRATÓ ÉNEKE

Virágom, virágom, kedves liliomom,
kéktenger kötőmben többé nem ringatom.
Naptalan két szemét koporsóba zárom,
s útjait immáron Jézusnak ajánlom.

Estéim sírósak, dalom: megszűnt patak,
nagy kéktenger kötőm végig ketté hasadt.
Hová temessem el eltörött gyűrűmet:
földbe ásták bele az én gyönyörűmet.

Kézen fogva most már nagy angyal vezesse,
s a szabadság arany székibe ültesse.
Mikor csorda ballag estenden, hadd lássam
arany székit, habár csillagtávolságban.

Gyászoló ruhámat talpig hasogatom,
hajamnak selyemjét porba mártogatom.
Fekete országom, fekete nappalom,
kis liliomomat többé nem ringatom.

Sinka István

ISZONY

Ujjad hegyén száz hangyaláb bizserget
iszonytatóan ráz a villanyáram
fogad vicsorgó rácsa összecsattan
halálszimattól orrlikad kitágul
kövér kígyóként kék ered kipüffed
lidérc lopódzik megtapossa melled
baljóslatún mint óriási bástya
vaskos falakkal áll a vak sötétség
kipirkadásig morzsolod zsolozsmád
hideglelősen súgva drága élet
milyen rövid vagy és milyen törékeny
légy irgalommal törhetetlen Isten!

NYÁRUTÓ

Bizsergetőn fürészt a napfény,
nyaldossa lábamat ledér hab,
meleg homok szitál be lanyhán:
reámtapadt e végtelen perc.

Gyümölcsök édes íze csorran
inyemre, mint a csókod, aztán
arcom redőit sírva rejtem
a nyár leperzselt köntösébe.

Kárpáty Csilla

Balanyi György

AZ UTOLSÓ NEM OLASZ PÁPA

A holland katolikusok a közelmúltban bensőséges ünnepség keretében emlékeztek meg egyházi téren legmagasabb polcra emelkedett honfitársuk, VI. Adorján pápának ötszázadik születési évfordulójáról. És méltán, mert Adorján pápa uralkodása, rövid tartama ellenére, nem egy tekintetben emlékezetes nyomokat hagyott a pápaság történetében.

Hogy a külsőségeken kezdjük, II. Gyulától (1503—13) és II. Marcellustól (1555) eltekintve ő az egyetlen ujkori pápa, aki megválasztása után is megtartotta régi keresztnevét. Azután nagy időre, egészen IX. István koráig (1057—58) visszamenőleg ő volt az utolsó német, az avignoni korszakot lezáró VI. Orbán (1378—89) megválasztása óta pedig általában az utolsó nem olasz pápa. De túl ezeken a külső körülményeken nevezetes volt VI. Adorján pápasága.

Adorján pápa 1459. március 2-án született Utrechtben. Eredeti neve így hangzott: Adryan Florisze, vagy Florenz, magyarul Florensfia Adorján. Atyja kézműves, a kortársak egybehangzó állítása szerint hajóács volt. Korai halála miatt azonban tehetséges fia nevelésének irányítása egészen özvegyére, a jó Gertrudra maradt. Gertrud asszony nagyon komolyan vette nevelői tisztét. A vallási igények kielégítése mellett nem feledkezett meg fia szellemi képességeinek keltegetéséről sem. Az elemi és középfokú ismeretek elsajátítására az akkor nagy hírben és becsületben álló „közös élet testvéreinek" zwollei, mások szerint deventeri iskolájába küldötte, s mivel itt jól megállotta a helyét, magasabb tanulmányok végzésére is módot nyujtott neki. Az ambiciózus ifjú tizenhétéves korában (1476) iratkozott be a lőweni egyetemre, melynek teológiai fakultása a katolikus ortodoxia víhatatlan fellegvárának számított a mindjobban eluralkodó humanista áramlatokkal szemben. Az egyetemen az akkori tanulmányi rendnek megfelelően előbb az alapvető filozófiai ismereteket sajátította el és csak azután feküdt neki a teológia és egyházjog tüzetes tanulmányozásának. Miután így tizenkét év megfeszített munkájával kellőképpen felvértezte magát a szükséges filozófiai és teológiai ismeretekkel, tanítványból tanárrá lépett elő. Először filozófiát adott elő, és csak a teológiai doktorátus megszerzése után (1491) kapott megbízást a skolasztikus teológia előadására.

A folytatás méltó volt a kezdéshez: a szorgalmas diák nem kevésbé szorgalmas és szolíd tanáregyéniséggé bontakozott ki. Szívvel-lélekkel hivatásának élt s minden eszközt és alkalmat megragadott, hogy hallgatóinak szellemi igényeit minden irányban kielégítse. Előadásaira és vitatkozásaira mindig lelkiismeretesen elkészült. Hasonló, ha ugyan nem nagyobb buzgósággal teljesítette papi kötelességeit: a mindennapi misézést és a breviáriumozást semennyiért el nem mulasztotta volna. Érthető tehát, hogy tanártársai és diákjai hamar felfigyeltek a tanárnak és papnak egyaránt kitűnő professzorra és bizalmukkal tüntették ki: 1497-ben az egyetem kancellárjává, 1493-ban és 1501-ben pedig rektorává választották. Sőt idővel az egyetem falain is túlszárnyalt híre-neve. Legkülönbözőbb állású emberek: papok, szerzetesek és világiak tömegesen fordultak hozzája tanácsért és eligazításért. Még magasabbra ívelt az immáron országos hírben álló professzor pályája akkor, mikor I. Miksa császár hatéves korában árvaságra jutott unokájának, a későbbi V. Károly császárnak nevelésével őt bízta meg, (1507). Adorján elfogadta a megtisztelő megbízást s a löweni egyetemről a brüsszeli királyi udvarba tette át mű-

ködése színhelyét. A beléje helyezett bizalomnak ugyanolyan lelkiismeretességgel igyekezett megfelelni, aminővel előbb egyetemi feladatát végezte.

Az udvari nevelő tisztét már csak egy lépés választotta el a nagypolitika szolgálatától. Hamarosan sor került erre is: a majdani világbiró császár anyai nagyatyja, Katolikus Ferdinánd spanyol király halála után (1516. január 23) spanyolországi helytartójának és tortosai püspöknek nevezte ki egykori nevelőjét. Ezzel egyidejűleg X. Leó pápától kieszközölte számára a bíborosi kalapot.

Így az addig kizárólag elméleti kérdésekkel foglalkozó egyetemi tanár minden átmenet nélkül a politikai élet kellős közepébe sodródott. Helyzete egyáltalában nem volt könnyűnek mondható. Csupa idegen ember vette körül, akik gyanakvással kísérték minden lépését és minden sikerét a maguk kudarcának érezték. Az a körülmény, hogy az új uralkodó trónralépése egyúttal dinasztiaváltozást is jelentett, még jobban kiélezte a helyzetet. Kasztiliában valóságos néplázadás tört ki, Valenciában pedig a kézmívesek indítottak harcot a nemesek ellen. A polgárháborúhoz külső támadás is járult: Ferenc francia király hadai 1521 tavaszán benyomultak Navarrába és rövid harc után kézre kerítették az erős Pamplona várát. Hogy Károly császár a fenyegető veszedelem ellenére mégis meg tudta tartani spanyol tartományait, azt túlnyomó részben Adorján püspök kitartásának köszönhette.

Érthető azonban, hogy a végén maga is nyugalomra vágyott. Gondolatai egyre gyakrabban szárnyaltak északi hazája felé. Utrechtben éppen ezidétt építtetett új házat, nyilván azzal a gondolattal, hogy hajlott korának napjaira abban vonja meg magát. Még jellemzőbb világot vet gondolkodására egy tréfás megjegyzése, melyet egyik németalföldi barátjához intézett levelében olvasunk; „Én, ha mindjárt római pápa lennék is, akkor is csak Utrechtben szeretnék lakni."

A dolgok alakulása egyideig csakugyan álmai hamaros megvalósulásával kecsegtette a jámbor főpapot: fejedelmi növendéke 1520. október 22-én Aachenben fejére illesztette a német királyi koronát és az 1521. évi wormsi birodalmi gyűlésen, legalább látszat szerint, helyre állította a birodalom vallási egységét. Pillanatnyilag tehát semmi sem állotta útját annak, hogy maga vegye kezébe spanyol tartományainak igazgatását. Ekkor azonban váratlanul olyan esemény jött közbe, mely egycsapásra új fordulatot adott a dolgok folyásának és Adorján püspököt egyszersmindenkorra megfosztotta hazája viszontlátásának reményétől: X. Leó pápa 1521. december 1-én aránylag fiatalon, mindössze 46 éves korában hirtelen meghalt.

Különös konklávé

Az első Medici-pápa váratlanul jött halála a legnagyobb zavarba és fejetlenségbe döntötte Rómát, az egyházi államot, sőt egész Itáliát. Mindenki aggodalommal tekintett a jövő kiszámíthatatlan esélyei elé. A legsürgősebb feladat természetesen a pápaválasztás megejtése lett volna; de az általános bizonytalanság miatt az is késedelmet szenvedett. A konklávéba zárkózott 39 bíboros csak december 30-án jutott el az első érdemleges szavazásig. Jó előjelnek számított, hogy a megjelent bíborosok három — a svájci Schinner Máté s a spanyol Carvajal Bernardin és Vich Rajmund — kivételével mind olaszok voltak. Így legalább nemzeti surlódásoktól nem kellett tartani. Annál mélyebbek és áthidalhatatlanabbak voltak a fennforgó politikai ellentétek. Különösen a kor világpolitikájának leg-

égetőbb kérdése, a francia és spanyol hatalmi versengés állította szembe egymással a szent kollégium tagjait. Nem kevésbé mély szakadék választotta el egymástól a testület fiatalabb és idősebb évjáratait.

A császárpárt többségének és a fiatalabb bíborosok túlnyomó részének bizalma kezdettől fogva az elhunyt pápa unokaöccse és politikai sugalmazója, Medici Gyula bíboros felé hajlott. De már az első szavazásoknál kiderült, hogy a fiatal bíboros legfeljebb a választók felének, vagy alig valamivel több mint felének szavazatára számíthat biztosan. Nem járt sikerrel a strohmanokkal való kísérletezés sem. Az ellenpárt résen állott s a Medici-párt által ajánlott Farnese Sándort, Cibo Incét, Canisio Egyedet és Numai Kristófot éppoly határozottan elutasította, mint magát Medici bíborost. Az álláspontok egyre jobban megmerevedtek és a megegyezés reménye egyre messzebbre tünt. Pedig közben múlt az idő. 1522. január 9-én már tizenegyedik szavazásra jöttek össze a konklávé tagjai. Mindenki érezte, hogy valaminek történnie kell. A szavazás megkezdése előtt váratlanul felállott Medici bíboros és a következő kijelentést tette:

— Már látom, hogy a jelenlevők közül egyikünknek sincs kilátása a pápaság elnyerésére. Jómagam már három-négy jelölt nevét is forgalomba hoztam, de ezeket mind elutasították. A másik oldalról ajánlottakat különböző okokból viszont én nem fogadhatom el. Nincs tehát számunkra más kivezető út, minthogy olyan jelöltnek nézzünk utána, aki nincs ugyan jelen, de bíboros és kiemelkedő egyéniség.

Némi unszolásra mindjárt meg is nevezte jelöltjét.

— Válasszátok meg — mondotta — a tortosai bíborost, aki 63 éves, igen tiszteletreméltó ember és általában szent hírében áll.

A felszólalásnak nem várt hatása lett: a rákövetkező szavazásnál Adorján püspök már 15 szavazatot kapott, pontosan annyit, mint Carvajal bíboros, a Medici-párt ezidőszerinti jelöltje. És most következett a második csoda: Kajetán bíboros, a gyülekezet legtudósabb tagja és egyben az egyetlen, akinek németországi követjárása során alkalma nyílott személyes kapcsolatba kerülni a tortosai püspökkel, igen meleg ajánlással adta rája szavazatát. A nagytekintélyű főpap példája lenyügöző erővel hatott: a konklávé tagjai percek alatt egyhangú szavazással pápává választottak egy olyan távollevő bíborost, akiről legtöbbjük csak annyit tudott, hogy él. A szavazás, illetve a csatlakozások bejelentése olyan gyorsan és olyan álomszerű kábulatban ment végbe, hogy maguk a bíborosok is csak utána döbbentek rá eljárásuk forradalmiságának tudatára: egy idegent, s hozzá „barbár" németet ültettek Szent Péter örökébe, akinek halvány sejtelme sincs a római viszonyokról és még kevésbé az egyházkormányzatról. Ha rajtuk állott volna, legszívesebben azonnyomban visszacsinálták volna a dolgot. De erről már nem lehetett szó. Restelkedésükben valósággal úgy lopták ki magukat a választás színhelyéül szolgáló sixtusi kápolnából. De az utcai tüntetéseket így sem tudták elkerülni és még örülniök kellett, hogy tettlegességre nem került sor.

Mert Róma népe a lehető legnagyobb felháborodással értesült a választás kimeneteléről. Különösen az elhunyt pápa udvari népe körében volt nagy a kétségbeesés: egyesek sírtak, mások átkozódtak, mert érezték, hogy a régi aranyéletnek végleg befellegzett számukra. A Pasquinónak, annak az antik szobortorzónak, melyre a reneszánszkor névtelen írói gúnyolódó és gonoszkodó írásaikat ki szokták függeszteni, soha akkora forgalma nem volt, mint ezekben az izgalmakkal teljes napokban. A kiragasztott paskvillusokban a bíborosok csak mint árulók és Krisztus vérének megtagadói szerepeltek. A gúnyból és szidalmakból természetesen

bőven kijutott a szegény pápának is, akiről pedig a gonosznyelvű írók egyelőre még annyit sem tudtak, mint a konkláve tagjai.

A legtájékozatlanabb azonban mégis az események szenvedő hőse volt az ügyben. Adorján bíboros 1522 eleje óta a bászkföldi Vitoriában tartózkodott. Ott szándékozott bevárni a wormsi birodalmi gyűlésről haza készülődő Károly császárt. Gondolatai sokkal inkább Utrecht, mint Róma körül szállongtak. Megválasztásának első kósza híre 1522. január 24-én jutott el füléhez. A hír azonban annyira valószínűtlenül hangzott, hogy csak akkor hitte el, mikor két héttel rá, február 9-én, a szent kollégium hivatalos futára, de Studillo Antal pápai kamarás is megerősítette. A szerény főpap természetesen mély megrendüléssel fogadta a váratlan értesítést. Első benyomása méltatlanságának érzése volt. Ez cseng ki egyik németalföldi barátjához, Oem Wyngarden Florentius utrechti szindikushoz intézett leveléből is: „Bizonyára az egész világ csodálkozni fog rajta, hogy a bíborosok egy szegény, jóformán egészen ismeretlen embert, s hozzá távollétében és egyhangú szavazással választottak Krisztus helytartójául... Nos én a magam részéről egyáltalában nem örülök a nagy megtiszteltetésnek és szorongó érzéssel gondolok a nyomasztó teher vállalására. A pápai, bíborosi és püspöki méltóság vállalása helyett sokkal szívesebben szolgálnék továbbra is utrechti prépostságomban Istennek. De az Úr hívó szavának nem mérek ellene szegülni, és erősen bízom benne, hogy ami hiányzik belőlem, azt kegyelmesen meg fogja pótolni és elegendő erőt ad a vállalt teher viseléséhez."

Bármennyire meglepte tehát Adorjánt megválasztásának híre, kötelességérzése sokkal nagyobb volt, semhogy egy pillanatra is eszébe jutott volna kitérni a bizalom elől. Nem is tette. Március 8-án a nagy nyilvánosság előtt ünnepélyes közjegyzői okiratban nyilvánította ki a választás elfogadását. Ezt követőleg mindjárt hozzálátott római utazásának előkészítéséhez. Ez azonban sokkal nehezebb feladat volt, mint aminőnek ma gondoljuk. A szárazföldi útról Ferenc francia király kiszámíthatatlan magatartása miatt eleve le kellett mondani. Nem maradt tehát más választása, mint a tengeri út. Ámde a Földközi tenger nyugati medencéjét akkoriban annyira elárasztották a berber kalózok, hogy csak erős flotta fedezete alatt lehetett megkísérelni átszelését. A legsürgősebb feladat tehát megfelelő számú hadihajó és katona összehozása volt. Ez azonban a katasztrofális pénzhiány miatt csak csigalassúsággal haladt előre. A szegény pápa, aki már szinte égett a türelmetlenségtől, csak augusztus 5-én, közel hét hónappal megválasztása után, jutott abba a helyzetbe, hogy kétezer katona oltalma alatt vitorlát bonthatott. Útja hosszabb genovai és livornói megszakítással újabb három hetet vett igénybe.

Végre augusztus 28-án, Szent Ágoston ünnepén az ostiai kikötőben az egyházi állam földjére tehette lábát. Innét rövid pihenő után a Róma kapujában fekvő Szent Pál bazilika felkeresésére indult. Útját a jelenlevők nagy csodálkozására gyaloghintó helyett öszvérháton tette meg. A bazilika sekrestyéjében fogadta a bíborosi testület hódolatát és hallgatta meg Carvajal ostiai bíborospüspök programmbeszédnek is beillő köszöntő szavait. Csak ezután került a sor a fővárosba való bevonulásra, és pedig a nyomasztó viszonyok miatt a szokottnál kevesebb pompával és fényűzéssel. Ugyanígy ment végbe augusztus utolsó vasárnapján — 31-én — a koronázás is. Ezt eredetileg a dúló pestisjárvány miatt a Szent Pál bazilikában akarták megtartani, a pápa azonban ragaszkodott hozzá, hogy rendes helyén és a szokásos ceremóniák közt tartsák meg.

Támadások pergőtüzében

A koronázás megtörténte után Adorján pápa azonnal kezébe vette az ügyek intézését és mindjárt első intézkedéseivel megmutatta, hogy egészen más úton akar járni, mint közvetlen elődei. A külső körülmények alakulása azonban legkevésbé sem kedvezett nagyobbszabású tervek keresztülvitelének. Rómában a pestisjárvány napról-napra több áldozatot követelt. Október közepéig száz fölé emelkedett a napi halálozások száma. És ez így ment jó két hónapon át. Csak december közepén kezdett valamennyire enyhülni a járvány.

Természetes, hogy aki csak tehette, menekült a veszedelem elől. Róma rövidesen egy kihalt városhoz, vagy az egyik követ jellemző hasonlatával élve, egy kirabolt kolostorhoz lett hasonlóvá. A bíborosok az egy Armellini kivételével valamennyien elszéledtek. Ugyanezt tették a kuriális tisztviselők is. A pápa ellenben rendületlenül kitartott őrhelyén. Pedig környezete váltig bíztatta, hogy keressen magának ő is biztonságosabb menedékhelyet. De ő csak ennyit felelt: „Nem félek semmitől és bízom Istenben." November közepéig a szokásos kihallgatásokat is megtartotta s hűséges holland és spanyol munkatársaival tovább intézte a halaszthatatlanul sürgős ügyeket. A rendes ügyvitel azonban csak újév táján állott helyre.

E szomorú intermezzo közbejötte ismét hónapokat vont el abból az amúgyis rövidre, mindössze húsz hónapra szabott időből, melyet a Gondviselés Adorján pápának a kormánykodásra szánt. Ugyancsak igyekeznie kellett tehát, ha valamilyen maradandó alkotással akarta megörökíteni nevét. Akarásban nem is volt hiány nála. Ha csak akaratán múlt volna, az egyháztörténelem ma minden bizonnyal a legtevékenyebb pápák közt tartaná számon. De bizonyos, rajta kívül álló, immanens okok közbeszövődése eleve meddőségre kárhoztatta minden igyekezetét. A legnagyobb baj az volt, hogy Adorján pápa és olasz környezete két, merőben ellentétes világot képviselt, melyeket semmiféle mesterkedéssel át nem hidalható szakadék választott el egymástól. Lényegbevágóan más volt a lelki alkatuk, erkölcsi felfogásuk, kedélyviláguk és a külső világhoz való viszonyulásuk. Adorján német és hozzá északnémet származású volt és ez a körülmény eleve bizonyos fokú nehézkesség és merevség bélyegét nyomta egyéniségére. Nyomtatásban megjelent munkái és kéziratban reánk maradt levelei korrekt tudósnak, de száraz és lélektelen professzornak mutatják. Természetének alaptónusát a komolyság adta meg. A szemtanú velencei követ állítása szerint még mosolygása is komolysággal vegyült. Első fellépésével mindenkiben a szigorú aszkéta benyomását keltette. „Meg mertem volna rá esküdni, hogy a pápa szerzetes" — olvassuk az előbb említett velencei követi jelentésben. Aszkéta hajlamából következett vallási és erkölcsi kötelességeiről vallott szigorú felfogása. Jellemző, hogy napi szentmiséjét még a viharzó tengeren sem hagyta el.

X. Leó udvari népe sokáig nem tudott mit kezdeni az aszketikus buzgóságnak, a tökéletes önzetlenségnek, a feltétlen kötelességteljesítésnek és az áttetsző egyszerűségnek ezzel a megtestesülésével. Megértéséhez egyszerűen hiányoztak nála a szükséges kategóriák. Laza életszemléletében ugyanis el sem tudta képzelni, hogy az életnek más célja is lehet, mint örömeinek, sokszor bűnös örömeinek keresése és élvezése, az anyagi javak hajhászása és a mások fölött való uralkodás igénylése.

De pozitiv jellemvonásainál még nagyobb megbotránkozást keltett

Adorján pápa negatív jellemvonásaival, vagyis azokkal a tulajdonságaival, melyekkel nem rendelkezett, melyeket azonban kortársai magukban és másokban legtöbbre tartottak. Ismeretes, hogy a reneszánsz kor áhítatának középpontjában a művészi és irodalmi szép kultusza állott. A reneszánsz ember legbensőbb lényegéhez tartozónak érezte a művészi szép keresését és élvezését. Nos hát el kell ismernünk, hogy az utolsó német pápa ebben a vonatkozásban mélyen alatta állott kora mértékének és a legjobb akarattal sem volt a nagy Maecenas-pápák: V. Miklós, IV. Sixtus, II. Gyula és X. Leó mellé állítható. Sem az antik, sem a reneszánsz művészet iránt nem volt érzéke. Mikor az 1506-ban napvilágra került Laokoon-szoborcsoportot dicsérték előtte, szárazon csak ennyit jegyzett meg: „Hiszen az pogány bálványkép." Sőt bizonyos humanista körök még arra is képesnek tartották őt, hogy az antik szobrokat mésszé égeti a Szent Péter templom építéséhez. A Belvedere márványcsodáit teljes érdektelenséggel szemlélte és a hozzájuk vezető ajtókat egy kivételével mind befaláztatta s annak az egynek kulcsát állandóan magánál tartotta. De talán még többet mond az a tény, hogy a reneszánsz művészet fáradhatatlan kutatója, a francia Müntz Jenő, Adorján pápa számadáskönyveiben mindössze egy művészettörténeti vonatkozású adatot talált: 1522 októberében bizonyos összeget fizettek ki egy aranymívesnek azért a koronáért és két angyal-alakért, melyeket egy Madonna-szobor díszítésére készített. Ez az adat meggyőzően mutatja, hogy a pápa csak mint a vallásos érzés ápolásának eszközét méltányolta a művészeteket. Ez a magyarázata annak is, hogy a Szent Péter bazilika építését a nyomasztó pénzügyi helyzet ellenére is folytatta.

Ha lehet, még a művészeknél is átlósabb ellentétbe került Adorján pápa az írókkal. Mikor életírójának, a híres humanista Giovio Pálnak javadalmat adományozott, nyiltan kijelentette, hogy adománya nem a költőnek, hanem a történetírónak szól. A német pápa ilyen lenéző vélekedésébe erősen belejátszott a reneszánsz költészet antik-pogány hangszerelése és mitológizálása is, de talán még inkább az írók túlnyomó részének ledér élete, önteltsége és igényessége. Míg a bőkezű X. Leó alatt a Vatikán az irodalmi és művészeti élet zajos középpontja volt, most márólholnapra valóságos kolostorrá csendesült, ami mérhetetlen gyűlöletet keltett a változás értelmi szerzője ellen. Csak megvetett idegent s az olasz szellemi, művészeti és politikai életet megérteni képtelen északi barbárt látták az új pápában, s ezért lehetetlenné tételére valóságos hadjáratot indítottak. Már pedig a reneszánszkori olaszok, ha valamihez, úgy az emberszóláshoz igazán értettek. Burckhardt Jakab találóan mondja a reneszánszkori műveltségről írott alapvető munkájában: „Olaszország a rágalmak iskolája lett, amilyent nem látott többet a világ, még Voltaire Franciaországában sem." De talán még mélyebb bepillantást nyujt a korforduló olasz nemzedékének lelki világába az arra legilletékesebb kortársnak, Machiavellinek nyilatkozata: „A firenzei ficsurok közül az számitott legélesebb elméjűnek és azt tartották legtöbbre, aki legjobban értett mások becsületének kisebbítéséhez... Lassankint egy egész külön világ alakult ki, melyben mindenkit rágalommal illettek, s minél szigorúbb volt valakinek erkölcse, annál biztosabban keltette fel maga ellen a gonoszságot." Mivel pedig Adorján pápa erkölcsi magatartás tekintetében toronymagasan állott olasz kortársai fölött, természetes, hogy valamennyi kortársánál nagyobb mértékben kihívta maga ellen a támadásokat.

Hibák és erények

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az Adorján pápa ellen indított hajszának idegen származásán és más világhoz való tartozásán kívül más, kézzelfoghatóbb okai is voltak. Azon kell kezdenünk, hogy Adorján pápa nemcsak képviselni akarta az egyházi reform gondolatát, hanem azt egész terjedelmében meg is akarta valósítani. Ehhez pedig az első lépés szükségképpen X. Leó áporodott udvarának felszámolása és a legkülönbözőbb visszaélések megszüntetése volt. Adorján pápa tudatában volt ugyan, hogy a feladat nehéz és sokszorosan meghaladja egy ember teherbírását, de jámbor lelkületével rendűletlenül bízott benne, hogy Isten, aki olyan csodálatos módon kiemelte őt a semmiből, mint pápát is gyámolítani fogja. Csak az volt a baj, hogy Isten kegyelme mellett kelleténél jobban bízott a maga erejében. Szentül hitte, hogy erős akarattal képes lesz egyik napról a másikra megszüntetni a századok folyamán mélyen begyökerezett bajokat. Látszik rajta, hogy merőben elméleti ember volt. Nyílegyenesen, a legkisebb kitérés nélkül akart célhoz jutni. Lázas tennivágyásába minden bizonnyal belejátszott annak ösztönszerű megérzése is, hogy rövid idő áll rendelkezésére. Csak az elérendő célt tekintette, az eszközöket nem igen latolgatta. Ezért egyik taktikai hibát a másik után követte el. Így mindjárt hivatalbalépésekor súlyos hiba volt részéről, hogy nem tett különbséget bíboros és bíboros közt, és nem akart tudomást venni arról, hogy a bíborosi testületben is vannak jóakaratú és az egyház javáért minden áldozatra kész emberek (Campegio, Canisio, Kajetán, Schinner), akiket több megértéssel, helyesebben: kevesebb merevséggel rendkívül hasznos munkatársaivá tehetett volna. Még olyan jámbor és mélyen vallásos érzületű emberrel, mint Sadoleto Jakab, a későbbi bíboros és III. Pál pápa idejében a reformpárt éltető lelke, sem tett kivételt. Egy 1522. december 9-én kibocsátott rendeletében VIII. Ince pápa (1484—92) trónralépéséig visszamenőleg érvénytelennek nyilvánított minden engedményt, melyet a Szentszék a magasabb és alsóbb egyházi méltóságok jelölésére és kinevezésére a világi fejedelmek javára tett. Igaz, hogy a rendeletet a különböző országok uralkodóival kötött konkordátumok miatt egész terjedelmében végrehajtani nem lehetett, a benne foglalt megszorítások mégis sok embernek érdekébe vágtak.

Még több ember érdekét érintette a következő lépés: újév után híre kelt, hogy a pápa az elődje által kreált összes új hivatalok megszüntetését és ezen túlmenőleg a régi hivatalok nagymérvű redukálását tervezi, tekintet nélkül arra, hogy birtokosaik kinevezés vagy pedig vásárlás útján jutottak-e hozzájuk. És a hír igaznak bizonyult: a pápa megbízásából egy hat bíborosból összeállított bizottság már 1523 elején tanulmányozni kezdte a csökkentés módozatait. Újabb felzúdulást keltett a Vatikán szolgálatában álló spanyol alkalmazottak elbocsátásának híre. A városon tompa kétségbeesés kezdett eluralkodni. „Róma már nem a régi Róma — jajdult fel Negri Jeromos pápai titkár. — A pestis után még nagyobb bajba jutottunk. Mert ez a pápa senkit sem ismer, kegyosztásairól senki sem hall. Az egész világ kétségbe van esve miatta."

A dolog lényegét illetőleg azonban nem kritikusainak, hanem a pápának volt igaza. Csak arra kell gondolnunk, hogy az egyházi állam X. Leó könnyelmű gazdálkodása és pazarlása miatt kétségbeejtően nehéz helyzetben volt. Jellemző, hogy a széküresedés idején az ügyek vitelével megbízott bíborosi bizottság csak a pápai kápolna drágaságainak, köztük Ráfael nagyértékű szőnyegeinek zálogba helyezésével tudta előteremteni a legszükségesebb kiadások fedezéséhez szükséges pénzt. Ilyen körülmé-

nyek közt a mértéktelenül megduzzasztott bürokrácia fenntartása nemcsak esztelenség, hanem egyenesen bűn lett volna; nemcsak az érdekeltek nagy száma, hanem alacsony erkölcsi színvonala miatt is.

Nem kétséges tehát, hogy a pápának, ha egyáltalában célt akart érni, mélyreható pénzügyi változtatásokhoz kellett nyúlnia: egyfelől növelnie kellett bevételeit, másfelől csökkentenie kiadásait. A helyzet különleges alakulásából következett, hogy a hangsúly az utóbbin, a kiadások nagymérvű korlátozásán volt. A sok lézengő kuriális tisztviselő elbocsátásának oka tehát nem a pápa sokaktól igazságtalanul hánytorgatott zsugoriságában, hanem a dolgok benső logikájában rejlett. Ehhez a pápa német származásának és reneszánszellenes lelki beállítottságának semmi köze nem volt. Az adott viszonyok közt egy született olasz sem tehetett volna másként.

Az eljárás elvi helyességének elismerése azonban még távolról sem jelenti a gyakorlati kivitel helyességének elismerését. Bizonyos, hogy a pápa messze túllőtt a célon, mikor a történeti és személyi adottságok teljes figyelmen kívül hagyásával egycsapásra új helyzetet akart teremteni. Az ő esetében is beigazolódott a régi latin mondás igazsága: „Summum ius, summa iniuria". Minden érdeke azt kívánta volna, hogy fokozatosan és a méltányos egyéni szempontok lehető figyelembevételével vigye keresztül a szükséges reformokat. Ezzel biztosította volna a jóakaratú elemek készséges támogatását, míg így az egész hivatalos apparátus és tetejébe az egész szellemi arisztokrácia feneketlen gyűlöletét vonta magára s a zsugoriság és a kulturbarbárság vádjának tette ki magát.

De a reformok hebehurgya módja pozitív irányban is káros kihatásokkal járt s egyre érezhetőbb zökkenőket és fennakadásokat idézett fel a kuria ügyvitelében. A régi gyakorlott tisztviselőknek válogatás nélkül való elbocsátása hamarosan megbosszulta magát, mert a helyükbe kinevezett, jobbára németalföldi származású alkalmazottak sem elég számosan nem voltak, sem elegendő tapasztalattal nem rendelkeztek ahhoz, hogy az ügyvitel fennakadás nélküli símaságát és gyorsaságát biztosítani tudták volna. Maga a pápa még kevésbé volt alkalmas erre. Hiszen soha életében bürokrata munkát nem végzett. Hozzájárult aggályosságig menő lelkiismeretessége: csak nehezen, hosszabb-rövidebb töprengés után szánta el magát a döntésre. Emiatt a kuria egész ügymenete meglassúdott és döcögőssé vált.

Németalföldi bizalmi embereinek közbeékelődése természetesen még jobban elszigetelte Adorján pápát olasz környezetétől. Nem is kísérelte meg, hogy közeledjék hozzá. Élete végén éppen olyan idegenül állott vele szemben, mint Rómába jövetelekor. A bíborosok közt egyetlen bizalmas embere sem volt és a bürokrácia tagjai közt is csak szórványosan akadt. Ellenségeinek száma ellenben az elbocsátások és a kegymegvonások számának arányában napról-napra nőtt. Aki csak értett valamit a tollforgatáshoz, mind rajta élesítette nyelvét. A Pasquino ismét óriási forgalmat bonyolított le ezekben a hónapokban. Adorján fenyegetőzése, hogy a szoborral együtt a paskvillus-írókat is a Tiberisbe dobatja, mit sem használt. Az emberszólás rendületlenül folyt tovább; alaphangját nem is annyira a gyűlölet, mint inkább az olasz életformát megérteni képtelen északi barbárnak kijáró megvetés adta meg. Jellemző fényt vet erre utolsó csínyük: Mikor a pápa halálának híre kelt, egy vidám éjjeli mulatozó társaság virágfűzérekkel díszítette fel házi orvosának házát és kapujára ezt a felírást függesztette: „A haza megszabadítójának a római nép és szenátus."

Kudarcok ellenére

Ilyen körülmények közt érthető, hogy a németalföldi pápa megközelítőleg sem tudta olyan maradandó alkotásokkal beleírni nevét az egyház történetébe, mint maga szerette és kora elvárhatta volna tőle. Az alkotó munkának úgyszólván minden feltételét nélkülözte. Híjával volt mindenekelőtt az időnek: húsz hónapra terjedő uralkodási idejéből legfeljebb egy esztendőt szentelhetett hivatása betöltésére. Azután hijával volt a szükséges anyagi eszközöknek: egész uralkodása nyomasztó anyagi gondokban telt el. És végül hijával volt az alkotó munkához okvetlenül megkívánható léleknyugalomnak: megválasztása első percétől kezdve utolsó leheletéig támadások középpontjában állott. Pedig igazán nagy tervekkel: az egyház egyetemes megújításának elszánt akarásával lépett Szent Péter trónjára. Programja kiemelkedő pontjai közül kettő a kereszténység külső, kettő pedig benső békéjének biztosítására vonatkozott.

A keresztény államok külső békéjét, legalább dél-, közép- és keleteurópai viszonylatban azidett a török hatalom részéről fenyegette a legnagyobb veszedelem, különösen mióta II. Szolimán Keletről ismét Nyugat felé fordította tekintetét. 1520. szeptember 22-én lépett trónra és a következő év tavaszán már Magyarország ellen zúdította hadait. A szerencse kedvezett neki, és még abban az évben sikerült kézre kerítenie — bár nem áldozatok nélkül — Magyarország déli kapuit: Szabácsot (1521. július 7) és Nándorfehérvárt (augusztus 29). Ezzel nemcsak Buda, hanem Bécs, sőt a német birodalom felé is megnyitotta az utat.

Adorján pápa tisztában volt a két végvár elvesztésének jelentőségével. A magyar királyi családot abban az időben már a legbensőbb politikai és rokoni kötelékek fűzték a Habsburg-családhoz. Ha tehát valahol, akkor a madridi, brüsszeli és bécsi udvarokban igazán tájékozva voltak a magyar viszonyokról. Így érthető, hogy a volt császári nevelő és helytartó az első pillanattól kezdve helyesen itélte meg Magyarország helyzetét. A magyar ügyekben való jártasságára jellemző, hogy II. Lajos királyunk követe, Brodarics István mindjárt az első benyomások hatása alatt így írt urának: „Isten kegyelméből olyan pápánk van, akinél jobbat és Fölséged érdekei előmozdítására hajlamosabbat nem kívánhatott volna Istentől. Nemcsak Fölséged, hanem az egész kereszténység is bizalommal tekinthet ezen szent férfiú bölcs és jóságos tevékenysége elé."

Adorján pápa a maga részéről azon melegében százezer aranyat ajánlott fel a magyar királyság megsegítésére, és hogy ezt a körülményeihez képest óriási összeget elő tudja teremteni, adókat rótt ki alattvalóira, sőt az egyházi kincsek egy részét is zálogba vetette. Ugyanakkor erőteljes szavakban a tervezett hadjáratban való közreműködésre szólította fel a keresztény hatalmakat. „Elég keresztény vért ontottatok már — írta nekik —, igyekezzetek ezentúl méltóvá tenni magatokat a koronára, melyet viseltek." Nagyobb nyomaték kedvéért egyházi büntetések terhe alatt három évre általános fegyverszünetet rendelt el, és a hadjárat közelebbi előkészítésére Kajetán bíboros személyében külön legátust küldött Magyarországra. A nagytekintélyű főpap mellé egy világi diplomatát rendelt munkatársul. Így került hozzánk Burgio Antal, akinek ismerjük a mohácsi vészt megelőző években kifejtett fáradhatatlan munkáját és a magyar ügy iránt tanúsított meleg érdeklődését.

A török előnyomulás elleni védekezésnél is több gondot okozott azonban Adorján pápának az egyház benső egységének helyreállítása. Trónralépésekor ugyanis már megoszlott állapotban találta a kereszténységet. A hitújítás állandóan újabb és újabb területekre csapott át. A legnagyobb

baj az volt, hogy az érdekelt római körök még mindig nem ismerték fel az események összefüggését. Felületes történetszemléletükben hajlandók voltak azt hinni, hogy mint a múltban annyiszor, most is sikerül politikai tranzakciókkal, egyéni kedvezések kilátásba helyezésével elejét venni az új hit terjedésének. Nagyon kevesen gondoltak arra, hogy a szakadást kiváltó okok megszüntetésére, másszóval az egyházi élet mélyreható megreformálására lenne szükség.

Adorján pápa a kevésszámú kivételek közé tartozott. Tudta, hogy Luther forradalmi tételei nem a pillanatnyi helyzet szeszélyéből születtek, hanem többszáz esztendős fejlődés eredményeként öltöttek konkrét formát. Érthető, hogy legsürgősebb feladatának a bizalmatlanság egyre inkább táguló szakadékának áthidalását érezte. Erre pedig legalkalmasabb eszköznek annak férfias beismerését tartotta, hogy Róma részéről is történtek hibák. Ebből a felismerésből fakadt a pápai diplomácia egyik legsajátabb, bízvást mondhatjuk legemberibb okmánya, a nürnbergi birodalmi gyűlés (1522—23) pápai legátusa, Chieregati Ferenc teramoi püspök számára készült utasítás, mely megdöbbentő őszinteséggel tárja fel a pápaság és a klérus bűneit.

„Mi, prelátusok és papok — olvassuk benne — valahányan csak vagyunk, mindnyájan letértünk az igazság útjáról, és nagy idő óta nem akad közöttünk egy sem, aki a jót cselekedné. Ezért mindnyájunknak hódolattal kell adóznunk Istennek és meg kell alázkodnunk előtte s inkább magunknak kell magunk fölött szigorú ítéletet tartanunk, semhogy haragja napján az Úr ítélkezzék fölöttünk. Igérd meg tehát nevünkben, hogy minden igyekezetünkkel rajta leszünk, hogy a római udvart, melyből talán minden baj szerte áradt, megreformáljuk. Így legalább onnét indul ki a gyógyulás, ahol a baj kezdődött. Annál inkább kötelezve érezzük erre magunkat, mivel az egész világ áhítja az ilyen irányú reformot. Mi... ha csak rajtunk állott volna, szívesen elhárítottuk volna magunktól a tiarát; csak az Isten haragjától való félelem, a választás törvényessége és a szakadás fenyegető lehetősége késztetett bennünket a főpásztori hatalom elfogadására. Ezt azonban távolról sem akarjuk uralomvágyunk kielégítésére, annál kevésbé rokonaink gazdagítására használni, hanem egyedül és kizárólag arra, hogy az anyaszentegyháznak, Krisztus jegyesének korábbi szépségét visszaadjuk, az elnyomottakat segítsük, a tudós és jámbor férfiakat felemeljük és általában mindent megtegyünk, ami a jó pásztornak és Szent Péter igazi utódjának tisztéhez hozzátartozik. De ne csodálkozzék rajta senki, hogy a visszaéléseket nem tudjuk egycsapásra megszüntetni. Hiszen a betegség nagyon mélyen és tartósan befészkelte magát. Ezért lépésről lépésre kell előrehaladnunk és a megfelelő orvosszerek alkalmazásával a legnehezebb és legveszedelmesebb bajok gyógykezelésével kell kezdenünk, nehogy az összes bajok egyidejű reformálni akarásával mégjobban összezavarjuk a dolgokat."

A pápa azonban megint elszámította magát: ellenfelei az őszinte szókimondásból egyházellenes támadásaik közvetett igazolását olvasták ki. S ezzel a kör be is zárult. Adorján pápa a vallási szakadás megszüntetését célzó tervével is tökéletes kudarcot vallott. S a kudarcok hosszú sora érthetőleg nagyon megviselte a hatvanadik életévén már jóval túljáró főpapot. Amikor 1523. szeptember 14-én a jótékony halál megszabadította őt testi és lelki kínjaitól, megmentette egyben a további csalódások lehetőségétől is. Holttestét ideiglenesen a Szent Péter-templom András-kápolnájában a két Piccolomini pápa, II. és III. Pius sírja közt helyezték nyugovóra, ezzel a felírással: „Itt nyugszik VI. Adorján pápa, aki azt

érezte legnagyobb szerencsétlenségének, hogy uralkodnia kellett." Innét tíz esztendővel később (1533) a németek római templomába, a S. Maria dell' Animába szállították át, és ott Rafael és Bramante tanítványával, Peruzzi Boldizsárral emeltettek neki emléket. A következő mély értelmű mondást vésették rá: *„Proh dolor, quantum refert in quae tempora vel optimi cujusque virtus incidat"*. (Ó milyen sok függ attól, hogy még a legderekabb ember működése is milyen korba esik.)

Látszatra tehát VI. Adorján pápasága a legtökéletesebb eredménytelenség jegyében folyt le. Maradandó emléket semmilyen téren nem hagyott maga után. De azért mondhatjuk-e, hogy rövid kormányzata egészen kiesett a történelemből? Bizonyára nem. Az emlékéből kisugárzó szellem, nagy szentek, kitűnő rendalapítók és az egyházért élő bíborosok hosszú sorát ihlette munkára. Aligha járunk messze az igazságtól, ha a katolicizmus megújítását célzó fáradozások megindulását VI. Adorján trónralépésétől számítjuk.

KONDOR BÉLA VERSEI

VALAKI EMLÉKÉNEK

Fáradtság, gyere közelébb!
És üljön ágyamra a csend.

Szálas, szakálas zivatar
kaparász üvegemen,
forrong az ereszeken
és kettőt-hármat cseppen
gondtalanul.

Idebent pedig az emlékezés.

Felbomló arcok sora:
Én és ami megtörtént volt.
De nem tűnnek tova,
csak látszanak.

Játszanak próbált szemeimmel,
játszanak tovább.

Elindul testemben és lendül a vágy:
Változtatni és úgy menni tovább.

ESTÉLI CIGARETTASZÓ

Egyedül maradtam.
Ugyan hová mentek
ugyan miért?

Balra a szomszéd
kopácsol lassú készülékeket
kinn pedig érdesen
szuszog egy lomha gyár
fekete gép reccsen gondtalanul
s valahol végtelen
kötelet gombolyítanak.

Ég a lámpám

Fönn a falon
egy kusza létra
tört-merev árnyéka
a többi fehér.
Biztosan várja
valaki árnya
tán felmászik csontjaira.

Amott egy kedves vén apó
vigyáz rám, öreg — öreg.
Nézi egyre, vihogja lassan
hogy kanyarog — kevereg
örvénylik egyre sebesebben.
És elalszom egyszer mindörökké.

REGGEL

Lehulló virágok garmadával
pázsiton lépkedő sóhajával
cirógatom a hajad.
Nézd, halkan az erdő
felébredett, világosul.

Egy ember az úton
lassan ballag, saját
gondolatában s szélben.
Meg-megcsuklik, legörnyed,
felvesz néha, megy és
a széles távolba néz
amikor rossz vagy éhes.

Szép vagy, mint a víz
ha puha felhők
füstölgő romjaival takarózik!

STUKA ÉS BÉCSI SZELET

Írta Birkás Endre

Az asszony kinézett a vonat ablakán. Tekintete végigfutott a nedvesen csillogó, zöld réteken, a dombokra kapaszkodó, gazos szőlőkön, a dunaparti füzeseken. Ismerős táj volt, megfordult erre már néhányszor, de az ország többi részéből nem sokat látott. Ezt a vidéket lanyha dombjaival, nyárfás útjaival, fényeivel, ugráló színeivel már majdnem teljesen sajátjának érezte. De ahogy bámult ki az ablakon, gondolatai közben messze jártak, a stockholmi központi pályaudvar villant fel emlékezetében, ahová hosszú utazás után most majd megérkeznek, hogy megmutassa apjának és hugának Balázst, nyolc éves kisfiát. Tizenegy éve, 1947-ben járt utoljára hazájában; azóta meghalt az anyja, neki pedig fia született...

— Mikor érünk Hegyeshalomra? — kérdezte Balázs. Szőke haja szemébe lógott, s nagy kék szemét mélabúsan anyjára meresztette. Közben mutatóujját széles orrcimpájába fúrta.

— Nemsokára... És ne piszkáld az orrodat!

Hallgattak. Utitársuk, egy szikár, idős nő levette a csomagtartóból bőröndjét, kinyitotta, kivett onnan egy kis dobozt és a háta mögött lógó esőkabátja zsebébe süllyesztette. Készült a vámvizsgálatra.

— Mami! Hogy mondják svédül, hogy „mozi"?

— Bio.

— S biztos, hogy játszanak majd cow-boy filmeket?

— Reméljük — felelte a gyerek anyja, s ez úgy hangzott, mint egy sóhajtás. — Mozi... mozi. Örökké azon jár az eszed. Nézd azt a tehéncsorda! Ott van neked cow-boy — tette hozzá rossz magyarsággal.

— Tehéncsordát! — javította ki a fiú egykedvűen, mint aki már únja egy kissé, hogy anyja képtelen érzékelni a magyar tárgyesetet. — S az nem cow-boy, hanem csordás. Még pisztolya sincs — jegyezte meg megvetően, de azért nézte a teheneket, s az állatok lábánál ugráló kuvasz láttára pár pillanatra felcsillant a szeme, könnyű mosoly suhant át arcán, de aztán csakhamar megint elkomorodott.

— Veszel nekem Bécsben farmer-nadrágot? — fordult anyjához.

— Nem — hangzott nagyon határozottan, de kicsit fáradtan. — Tudod jól, hogy Bécsben se pénzünk, se időnk nem lesz erre.

Kinn a folyosón csizmák kopogtak. A vámőrök és egyéb hivatalos emberek, akik már Győrött felszálltak a vonatra, az ő kocsijukhoz értek. Az asszony fésűt vett elő.

— Gyere ide! Már megint milyen a hajad! Most lesz az útlevélvizsgálat.

Balázs szokásától eltérően megadó arccal odatartotta a fejét; úgy látszik ezt is el kell tűrnie, másként nem jutnak át a határon.

— Ne huuuuzd! — jajdult fel, amikor a fésű megakadt a szőke hajbozótban. — Még nem is vagyunk Hegyeshalmon — panaszkodott dühösen.

— Jó, jó... Az asszony is ideges volt. Most majd kiderül, hogy valóban ki kellett volna-e cserélnie útlevelét új címeresre, mint egyik barátjuk ijesztgette.

Aztán ott voltak; a fülke megtelt egyenruhás emberekkel. Pár perc alatt végeztek, mindent rendben találtak, poggyászukba éppen csak belekukkantottak. De Balázs számára még nem fejeződtek be az izgalmak. Már indulóban voltak, amikor egyszerre egy bozontos szemöldökű vámőr szigorúan Balázsra meredt:

— Na öcsi, milyen volt a bizonyítványod?

Balázs elvörösödött, zavartan nézett a vámőrre, majd anyjára, de ezúttal már megütközés volt a tekintetében. Erről nem volt szó. Néhány idősebb barátja az Attila utcában sok minden zagyvasággal tömte ugyan tele a fejét,

hogy mi minden vár rá majd a határon, de ilyesmit, amiről ez a terrier-szemöldükű faggatja, a legvadabb képzelet se szülhetett.

— Na, mondd csak — nógatta még az anyja is.

— Hármas, — rebegte Balázs alig hallhatóan.

— S megérdemelsz ilyen utazást? — kérdezte a vámőr, de most megenyhültek vonásai, és ekkor már Balázs is tudta, hogy csak afféle magánérdeklődésről van szó és valamennyire nyugodtabb lett.

— Meg — felelte kurtán. El kellett tűrnie még egy barátságos barackot a fejére, de aztán megszabadult kínvallatójától.

Az asszony cigarettára gyujtott, majd ajakpirosítót meg púdert szedett elő és kis kézi tükre előtt megpróbálta fáradt, kemény vonású arcát felfrissíteni. Balázs közben kivonult a folyosóra, s azzal akarta magát kárpótolni az előbbi izgalmakért, hogy időnkint be-bekukkantott a szomszéd fülkébe, vajon ott hogy folyik a vizsgálat?! De ott nem volt gyerek, akit bizonyítványa felől faggathattak volna, s így aztán nem sok értelme volt a kukucskálásnak. Egyszerre eszébe jutott valami; ijedt arccal rohant be anyjához.

— Mami! Elvitték az útlevelünket!

— Persze. De majd visszaadják.

— Biztos? — kérdezte a fiú, s látszott az arcán, hogy anyja válasza nem nagyon nyugtatta meg. Újra kiment a folyosóra. Nem árt, ha szemmel tartja ezeket az embereket.

Nemsokára Hegyeshalomra értek. Alig robogott be a vonat az állomásra, Balázs megint ott termett anyjánál.

— Mami! Vécére kell mennem — hadarta halkan, aggodalmas arccal.

— Várj! Állomáson vagyunk. Tudod, hogy most nem lehet...

— De nekem muszáj... Hasmenésem van... nem érted — súgta most anyja fülébe a gyerek.

Mit tehetett az asszony, fogta a gyerek kezét és elvonult vele. Hegyeshalmon legalább félórát állnak... Apja gyomrát örökölte, úgy látszik — jutott eszébe. Annak is megviseli a gyomrát minden izgalom...

... Aztán már Ausztriában rohant velük a vonat, Bécs felé. Balázs önfeledten, boldogan pislogott ki az ablakon. Az osztrák vámőrök meghozták útlevelüket, a miatt már nem kellett aggódnia. Ott állt a folyosó ablakánál: hát ez itt most „nyugat", amiről annyit hallott, s ahol annyi minden másképpen van, mint otthon, ha cow-boy-ok nem is bukkantak fel, s a teheneket itt is jámbor külsejű idősebb bácsik őrzik. A marhák se másmilyenek, mint Magyarországon, de az útjelző táblák, az állomások nevei, a Coca Cola és egyéb hirdetések a tűzfalakon, már idegen világ üzenete. Az országúton egyre több gépkocsi száguldott, itt-ott motoros rollerek pöfögtek el a vonat mellett...

Balázs anyja útitársnőjükkel beszélgetett, aki lányához készült Svájcba.

— A legkisebb unokámat még nem is láttam — mesélte, és már fénykép után matatott. A másik a stockholmi találkozásra gondolt, apjára és hugára, akit tíz éve nem látott. Ahogy majd izgatottan lekecmeregnek a vonat lépcsőjén, s a perronon ott áll apja és huga, s mindnyájan bőgni fognak. Elszorult a szíve, nem is hallotta, miről beszél a mellette ülő idős nő, üres tekintettel nézte egy pályásbaba fényképét. Nem látott mást, csak a stockholmi pályaudvart, a bronzszínű, komor falakat, amilyen akkor volt, tizennyolc évvel ezelőtt... Amikor búcsút mondott hazájának...

Aztán házak közt robogtak már, ólomszínű bérkaszárnyák mellett. Az egyik ház udvarán piros kötényű kislány kutyát hajszolt, grundon fiúk futballoztak. Eső szitált, az aszfalt nedves kékjében lilás-sárga olajfoltok csillogtak. Váltókon, sínelágazásokon csattogott keresztül a vonat, aztán felhangzott:

— Gyere, Balázs! Készülődjünk!

*

A Westbahnhofon ott várták őket a rokonok: Solymár Géza, az asszony férjének unokabátyja és felesége, egy kistermetű hegyesorrú, madárfejű nő, egy bécsi gyáros lánya. Bécs német megszállása után a nácik elől menekülve, pár évig Budapesten éltek, de 1945 után visszatértek az osztrák fővárosba és Solymár átvette a háború alatt meggyilkolt apósa gyárát, nagyszabású üzleti vállalkozásokba kezdett, s mint a rokonság körében Pesten is híre járta, az elmúlt tizenkét év alatt hatalmas vagyont szerzett. Géza von Solymárt Bécs háború utáni világában mindenki ismerte, aki ott számított valamit. Most már hatvan év felé járt, teljesen kopasz volt, s jócskán elhízott. Hol volt már az egykori, daliás MAC-ifjú! De mint már lenni szokott, haja hullásával és testsúlya gyarapodásával arányosan növekedett tekintélye az osztrák gazdasági életben.

Miközben a felnőttek ölelkeztek és csókolóztak, Balázs csak állt ott melletük, forgatta a fejét, csodálta a nyüzsgő pályaudvart. A házaspár aztán felfedezte őt is, az idegen néni csókolgatni kezdte, megtapogatta, mintha így akarna valóságáról jobban meggyőződni. Ő ezalatt Trude néni parfümjének illatfelhőjéből egy fényes gombokkal díszített egyenruhájú férfit tartott szemmel, aki felnyalábolta bőröndjeiket és sunyi gyorsasággal eltűnt velük a kijárat felé.

Végre elindultak. Négy órájuk volt Bécsben a továbbutazásig, most ebédelni mentek a bécsi rokonokhoz. Balázst anyja kezén vezetve húzta maga után. Hirtelen megrántotta anyja kezét:

— Nézd, mami, milyen csöves nadrágja van annak a srácnak!

— Balázs! Nézz előre, mindjárt orra esel!

A pályaudvar előtt afféle igazi amerikai autócsoda várta őket, amilyet Balázs még keveset látott. Ilyen Pesten csak a diplomatáknak van — járt a fejében —, de azok közül se akárkinek. Reggel iskolába menet látott néha ilyen autókat elsuhanni az alagút felé.

Éppen készültek beszállni, az előbbi egyenruhás ember kinyitotta előttük a gépkocsi ajtaját, amikor egyszerre csak odasomfordált melléjük egy kopott ruhás, borostás arcú férfi.

— Bocsássanak meg kérem — mondta magyarul a koldúsok bús alázatával és lassú mozdulattal megemelte kalapját.

— Na, szálljatok már be — szólt rájuk ingerülten Solymár, hatalmas hátát fordítva a kéregetőnek, mintegy fedezve a két asszonyt és a gyereket.

— Mami, a bácsi magyar! — súgta Balázs anyjának izgatottan.

— Mozogj, siess — nógatta az anyja és tuszkolta be a fiút az autóba, mintha menekülnének.

Balázs bekuporodott a sarokba, nézett ki az ablakon, tekintete találkozott a kéregetőével, aki szomorú szemrehányással, üveges szemmel bámult az elsuhanó autó után.

— Tudod, az ember már nem mer magyarul beszélni az utcán — magyarázkodott Solymár, hátrafordulva a vezető mellől, németül, hogy Balázs ne értse. — Ez a rengeteg magyar, aki ötvenhatban kiszabadult ide...

— Persze — motyogta a svéd nő. Többre nem volt képes. Arca hirtelen megnyúlt, s tétova tekintetű, nagy kék szemét lesütötte. Arra gondolt, hogy ez a suta mentegetőzés bizonyára sokkal kevésbé lett volna sértő és kártékony, ha magyarul hangzik el. Inkább értette volna meg Balázs, mint az osztrák sofőr. Szégyen és bosszúság emésztette. Mindig így volt ez. Mert nem magyar, azért kellett az ilyesmiket és hasonlókat újra és újra zsebrevágnia. Hozzá mindenki bizalmas, ha szidni kell a magyarokat — hisz idegen, nem sértődhetik meg. Pedig mennyivel érzékenyebb, mint a magyarok. Igaz, másképpen. A maga módján, a maga idegen, nyilván hamis módján...

— Pedig úgy sajnálja az ember őket — szólalt meg Trude, ciripelő, vékony

kis hangján. Érezte, valamit kell mondania, nyomasztó volt, ahogy mindnyájan hallgattak. — S mesélj, mesélj még a Pasaréti-útiakról!

Balázs kíváncsian szemlélte a forgalmas utcákat, s anyja közben mesélni kezdett a közös pesti ismerősökről; kinek hogy megy sorsa, ki halt meg, kit hová sodort az élet. Készségesen, lelkesen válaszolgatott a kérdésekre, s csak akkor lanyhult mesélő kedve, amikor észrevette, hogy Solymár és felesége érdektelen arccal bámulnak ki az ablakon, nem is figyelnek rá, érdeklődésük puszta udvariasság, gondolataik messze járnak.

Útkereszteződésnél vesztegeltek, várták a zöld jelzést. Balázs önfeledten meredt ki az ablakon. Egy villamos állt mellettük.

— Géza bácsi! — szólalt meg. — Bécsben nincsenek stukák?

Solymár kérdő pillantást vetett a fiú anyja felé; már elfelejtette, hogy a pesti gyerekek a gyorsjáratú, új villamosokat nevezték el a háború alatt stukáknak. Meg kellett magyarázni neki.

— Bizony nem is tudom — felelte aztán Balázsnak. — Azt hiszem, hogy nincsenek.

Balázs hallgatott. Egy játékbolt kirakatára meredt a tekintete, nem is hallotta Géza bácsi megjegyzését:

— Tudod, itt nálunk már annyi embernek van autója...

Zajtalanul, puhán szállt velük a gépkocsi, mintha nem is kerekeken járna, hanem suhanna a levegőben.

A villa, ahol megálltak, valóságos palota volt, óriási park közepén. Kikászálódtak az autóból, a sofőr megragadta a bőröndöket, majd átadta őket egy elősiető szobalánynak, aki sietve, mintha kergetnék, eltűnt velük.

Balázsnak csak most akadt igazán bámulnivalója. Nagy óvatosan, lábújjhegyen lépkedett a süppedő, óriási perzsaszőnyegeken, megilletődve nézett körül, mintha templomban járna. Mindenfelé drága bútorokon, vadászjeleneteket ábrázoló, vagyont érő gobelineken, hatalmas festményeken, patinás, nehéz ezüsttálakban narancson, zöld fügén, ananászon és egyéb déli gyümölcsön akadt meg a szeme. Solymár kicsit szuszogva, de készségesen kísérte végig az egymásba nyíló, teremnek beillő szobákon. A téli kertben jártak, csodálatos ázáleák, óriási kaktuszok és pálmák között, amikor Balázs elgondolkozva megállt egy pálmafa alatt, fejét hátraszegte, hogy lássa Solymár arcát, s úgy kérdezte:

— Géza bácsiék egyedül laknak ebben a házban?

— Igen fiacskám... Tetszik neked?

Balázs csak bólintott egyet, aztán mentek tovább. Az emeletre készültek, tölgyfalépcső nyikorgott lépteik alatt. Amikor Balázs felért, megfordult:

— Tényleg? — kérdezte.

A férfi jónéhány lépcsőfokkal mögötte tartott, most majdnem egy vonalban volt a fejük.

— Miről beszélsz? — lihegte a férfi kivörösödve a lépcsőmászástól.

— Tényleg egyedül tetszenek lakni? A bácsi és a néni egyedül?

— Persze — hangzott zihálva, s kissé ingerülten. Nem volt gyereke, az ilyen kis emberek valami furcsa módon mindig zavarba hozták. Egy csecsemőre ránézni sem tudott. — Rajtunk kívül természetesen itt lakik a személyzet is — magyarázta és kifújta magát.

Mentek tovább, benyitottak a vendégszobákba és az azokból nyíló fürdőszobákba, ahol a szájmosópohártól kezdve a törülközőig mindennek ugyanolyan színe volt, mint a csempének és a beépített medencének. De Balázs lassankint kezdett már belefáradni a látnivalókba. Személyzet, személyzet — járt a kis fejében. Vajon ki lehet az, aki nemcsak közönséges személy, hanem *személyzet*. De nem akarta megkérdezni, ne higgye itt senki, hogy azért, mert ő Magyarországról jött, semmit se tud a nagyvilági élet dolgairól.

Amikor visszatértek az asszonyokhoz, Solymár szükségét érezte, hogy felhajtson gyorsan egy pohár vermutot, bármilyen rosszaló pillantásokat vetett is feléje e miatt felesége. Aztán leült a nők mellé és szivarra gyújtott.

Balázs kis ideig csatangolt még a szobákban, aztán kifáradva ledőlt egy pamlagra. Kimerült volt és unatkozott. Kinézett az ablakon a kertre, s eszébe jutott a Tabán, ahol nem olyan ápolt ugyan a fű, mint itt, de a romos gépházban tavaly télen egy igazi hullára bukkantak. Futottak is rémületükben hazáig. Felfedezésükről az újságok is írtak. Ha legalább felmászhatna arra a szép fára ott a szökőkút előtt. S mami farmer-nadrágot sem vett.

Felállt, s lábát húzva, mint egy vénember, további felfedezésekre indult. Egy medencében aranyhalakra bukkant. Zsebéből előkotorászott egy papírdarabot, kis galacsinokat gyúrt belőle s beledobálta őket a vízbe. Nagy izgalom volt a medencében, s néhány percig Balázs is remekül szórakozott, de aztán azt is megunta. Továbbódalgott. Nem értette, miképpen történhetett, hogy a legnagyobb felfedezésre csak most bukkant. Persze a faburkolat mögé volt rejtve, de a televíziót azért már előbb észrevehette volna. Most már nem volt fáradt, majd hasraesett a síkos parketten, úgy rohant a felnőttekhez.

— Mami! Van lemezjátszó meg televízió! — lihegte izgatottan.

— Jól van — csillapította az anyja — és töröld meg az orrod.

Mindhárman felálltak és elindultak Balázs után. Most ott ácsorogtak egy mindentudó zenegép és a televízió előtt. Solymár mosolyogva nézte a kisfiút, ekkor látta először valóban boldognak.

— Nálunk is van a házban televízió... Egy doktor bácsinak — magyarázta Balázs. — Lemezjátszója is van.

— Tényleg? — kérdezte Solymár, s arca egy pillanatra elborult, mert eszébe jutott, hogy negyedórával ezelőtt a gyerek ugyanezzel a szóval fejezte ki kétkedését, amikor arról volt szó, hogy egyedül lakják-e a házat. A fiú anyjára nézett, tőle várt választ.

— Stimmt es? — ismételte meg németül.

— Igen — hangzott a válasz. — Tudod, az orvosok...

Maga se értette, miért mentegetőzött így, mintha valami szégyelnivalót vallott volna be. De nem volt ideje elmélkedni ezen, mert fia szemrehányóan, majdnem dühösen közbevetette:

— Krupkáéknak is van. Pedig a Bumi papája nem orvos, hanem tűzoltó.

— Na, milyen lemezt szeretnél hallani? — kérdezte Solymár, hogy a vitának véget vessen. Éhes volt már, s a gyerek is fárasztotta.

— Rock and rollt! — vágta ki Balázs.

A háziak nevettek, s egymásra néztek: rock and roll és csőnadrág, ki ismeri itt ki magát. Azonban sajnos nem akadt abban az óriási lemeztartó szekrényben egyetlen rock and roll lemez sem.

Solymár feltett valami más tánclemezt. Balázs kis ideig hallgatta, aztán odábbsomfordált. Igazán lehetne rock and roll lemezük — gondolta bosszúsan. Visszament a halakhoz. Egy se fordult fel, pedig a galacsinok mind eltűntek. Csupa csalódás. A halak vígan úszkáltak, s parányi szemükkel alattomosan pislogtak a fiúra. Legalább beleköphetne. De nem érte fel a medencét.

*

Közben a felnőttek újra elhelyezkedtek a társalgóban. A szobalány poharakat hozott, amiket Solymár Cinzanóval töltött meg.

— Nem értem, hogy ötvenhatban miért nem jöttetek ki — jegyezte meg a házigazda az idősebb, tapasztalt és gazdag rokon félreérthetetlen szemrehányásával hangjában.

— Ja, wirklich — ciripelt a felesége, majd egy pohár vízzel valami orvosságot vett be.

Balázs anyja zavartan mosolygott. Várta ezt a kérdést. Hányszor fogják majd még nekiszegezni? Ekkor Balázs is megjelent újra, végleg belefáradt a palota látnivalóiba és otthonosan elhelyezkedett anyja térdén.

— Férjem se akart — mondta halkan az asszony.

Úgy érezte magát, mintha vallatnák. A vermut után nyúlt, egy hajtásra kiitta.

— Hisz mehettetek volna apádhoz, Stockholmba. Biztosan hívott — erősködött a férfi.

— Hívott, persze... meg a hugom is. De... nem mentünk. De mit magyarázzam, ezt ti úgyse értitek.

Most Trude vette át a szót, mert látta, hogy férjének arca idegesen megrándul. Az utóbbi időben nincs rendben a vérnyomása. Nem elég az üzleti izgalmak, most ez is...

— De Balázs! A fiatok! Azt hiszed, felveszik majd az egyetemre? Nagyapja ezredes volt. Rá kellett volna gondolnotok.

— Mit beszéltek rólam? — riadt fel Balázs. Németül folyt a szó, de neve hallatára felfigyelt.

— Semmi, semmi — nyugtatta meg anyja. Egyetem! A pár hét előtti vizsgakészülődésekre gondolt. Ahogy otthon napokon át szolmizált a fiával, mert énekből bukásra állt, s ahogy gyötörte magát a magyar nyelvtannal. Hitte volna-e akkor, 1939 nyarán, amikor búcsút mondott hazájának, hogy mire is vállalkozott.

Belépett a szobalány és jelentette, hogy tálalva van.

Balázs nagy szemekkel bámulta meg a terített asztalt, a gyönyörű porcelán étkészletet, a nehéz ezüst evőeszközöket, a kristályvázában a csodálatos virágokat. Ilyen asztalnál még nem ült életében. Megilletődve foglalt helyet, alig merte szemét levenni tányérjáról. Térdére fektette szalvettáját, ahogy a felnőttektől látta és félszemmel a bóbitás szobalányt leste, aki egy nagy ezüsttálat hordott körül, amiben töltött paradicsomok úsztak majonézes szószban. Anyja ijedten meredt a tálra. Balázs utálta a majonézt, s a paradicsomért se lelkesedett. Mi lesz most? A fiúnak Trude adott, két hatalmas paradicsom került a tányérjára, jószívvel megöntözve a sűrű sárga lével. Csoda történt. Balázs mukkanás nélkül ette, nyelte az utált ételt, olyan szépen, finoman, hogy anyja boldogságban úszott. Balázs, nagy csodálatára, nagyszerűen vizsgázott étkezési illemből. De látszott is rajta, hogy minden igyekezetével ügyel rá, hogy szépen egyék, ahogy jólnevelt fiúhoz illik, s ne hozzon szégyent anyjára. A nagy figyelemtől kidagadtak kis homlokán az erek, s tekintetében, ahogy forgatta fejét a szobalány után, komor elszántság tükröződött. Hozhatnak akármit, meg fogja enni. De miért is nem teszi le már a néni azt a tálat az asztalra — gondolta magában, s közben félfüllel hallgatta anyját, aki a háziaknak megint pesti ismerősökről beszélt.

— A lányuk idén érettségizett. Jelesen...

Pár pillanatig hallgattak, aztán Trude vékonyka hangja törte meg a csendet.

— Jaj, megszerezted holnapra a párizsi repülőgépjegyet? — fordult férjéhez ijedten, szinte sikoltva.

— Persze, — felelte a férfi kissé ingerülten. Nyugodtan még ebédjét se költheti el — volt a hangjában.

A svéd nő szórakozottan piszkálta az ételt, nem igen volt étvágya. Milyen hiszékeny, hagyta, hogy megint rászedjék, meséltették. Vajon miért is érdekelné őket, hogy Kovrig Kálmánnak, egykori pasaréti szomszédjuknak a lánya milyen eredménnyel érettségizett. Trude holnap Párizsba repül.

Balázs vitézül birkózott az utolsó falatokkal. Ahogy tanították, de ami otthon sohasem sikerült, játszi könnyedséggel segítette egy kenyérdarabkával villájára az előétel maradványait.

Aztán jött megint a szobalány, leszedte a tányérokat, s csakhamar az előbbinél is nagyobb ezüsttállal jelent meg, megrakva húsokkal és mindenféle finom körítéssel. Körülhordta, végül Balázshoz került, akit ismét Trude néni látott el. A fiú, kimerülten az előétel elfogyasztásának fáradalmaitól, rémülten meredt a tányérjára rakott hatalmas hússzeletre. S ezt neki kell majd késsel feldarabolnia!

— Na, Balázskám, szereted a bécsi szeletet? — kérdezte Solymár kedveskedő hangon a gyerektől.

Balázs csak nézte, nézte a pokasz, nagy darab férfi vörös arcát, aztán könnybelábadt a szeme s szája széle elgörbült.

— Miért bécsi? Ezt nálunk kirántott húsnak hivják — csuklott el a hangja. — S tragacsok a villamosok — zokogta az abroszra borulva.

Anyja megsímogatta a fejét. Ez az utazás is jól kezdődik — gondolta.

A háziak egymásra néztek, a férfi alig észrevehetően megrándította a vállát, az asszony pedig végigsímította homlokát: migrén kínozta.

VITTORIA COLONNA VERSEIBŐL

Simil di me model nacqu' io da prima
Di me model per ora piu perfetta
Da voi rinascer poi, donna alta e degna.
Michelangelo

Kitűnő költőnő volt, mégis kétségtelenül Michelangelo tette halhatatlanná. Szépsége is csak Buonarotti lélekbe mélyedő szemében volt tökéletes, kinzó és egyben mégis oly felemelően gyönyörködtető szépség. Két reprodukció fekszik előttem: az egyik egy százesztendős, firenzei kiadású Colonna verseskötet illusztrációja, a másik Michelangelo műve. Az előbbi minden valószínűség szerint a hívebb, fényképszerűbb ábrázolás; inkább illik kortársa és életírója, Visconti megjegyzéséhez: „Mivel nem volt különösebben szép, az irodalmat tanulmányozta, hogy elnyerje azt a halhatatlan szépséget, amely nem enyészik el olyan könnyen, mint a másik." Michelangelo vászna ugyanis csak alig-alig hasonlít ehhez a metszethez: szabályos, szinte görögös arcél, perzselő tekintet, kicsattanó ifjúság. Tehát két arckép — két merőben más arc. Az egyik másol, a másik idealizál. De vajon melyik a „hiteles"? Buonarottié! Ő a lélek szépségével ékesítette ezt a tökéletesen szép arcot. Pedig megismerkedésükkor Vittoria negyvenhárom éves volt, Michelangelo hatvan!

Hogy Buonarotti „elfogultságát" megérthessük, érdemes szószerint idéznünk azt a jellemzést, amit Francesco d'Olanda ír róla 1548-ban: „Vittoria Colonna úrnő, Pescara grófnője, Ascanio Colonna nővére, egyike Európa, sőt az egész művelt világ legkiválóbb és leghíresebb asszonyainak. Cselekedeteiben tiszta s nem kevésbé szép, művelt, jártas a latin irodalomban, szelleme fennköltt, birtokolja mindazokat a kiváló tulajdonságokat, amelyek csak egy nemes hölgynek dicséretére válhatnak. Férje hősi halála óta szerény és visszavonult életet él; megelégelvén az addigi helyzetéhez illő pompát és fényűzést, nem vonzódik többé máshoz, mint Jézus Krisztushoz és csupán a komoly tanulmányok érdeklik. Jóindulattal viseltetik a szegénysorsúak iránt és maga a katolikus hívő jámborság mintaképe."

Híres római nemesi nemzetség gyermekeként született 1492-ben, Marinoban. Aránylag korán, tizenhét éves korában ment nőül D'Avalos Ferrante pescarai márkihoz, V. Károly császár neves hadvezéréhez. Férje, akit a politika s a számos háború teljesen lefoglalt, nem sokat törődött vele. Vittoria tehát az irodalom s a művészetek tanulmányozására adta magát, valamint igen nagy érdeklődést tanúsított a különféle egyházi reformmozgalmak iránt. Hamarosan kapcsolatba került kora legérdekesebb egyéniségeivel: Cotardini bíborossal, az angol Reginald Pole kardinálissal, a sziénai Ochinoval, a később máglyahalált halt Carnesecchivel és Valdesz Jánossal, akik akkoriban a katolikusok s a protestánsok közti megegyezés lehetőségét keresték. Levelezésben állott Navarrai Margit királynővel, valamint I. Ferenc francia király leányával, Renéevel.

Pescara, akkoriban a spanyol hadak fővezére volt, győz ugyan Páviánál, de halálos sebet kap a csatában s meghal 1525 dec. 2-ának éjszakáján. Vittoria férje halála után teljes visszavonultságban él Viterbóban, Ischián, vagy más kedvenc tartózkodási helyén s kizárólag az irodalommal foglalkozik. Michelangelóval ugyan már 1535-ben megismerkedik, ám barátságuk csak három esztendő múlva mélyül el. Ez a meleg barátság, mely oly nagy hatással volt mindkettőjükre, töretlen marad 1547-ben bekövetkezett haláláig.

Mint költőnő egyike kora legkiválóbb petrárkistáinak. Már kortársai is nagyra becsülték, erről tanúskodnak Lodovico Ariosto, Veronica Gambara, Giovanni Guidiccioni, Pietro Bembo, Francesco Maria Molza s kiváló rokona, Pompeo Colonna hozzá intézett költeményei, nem is szólva Michelangelóról. Életműve két nagy csoportra oszlik: Rime Varie, azaz — különféle költemények — melyeknek témája javarészt férje korai halála miatt érzett vigasztalhatatlan fájdalma. A másik csoport: Rime sacre e morali — elmélyült vallásos érzelmeit s nemes gondolatvilágát tükrözi. Petrárkizmusa különösen az első csoport szonettjeiben szembeötlő. A Laura Pescara analógia s az, ahogy elvesztett élettársát „Napom"-nak (Mio sole) szólítja, valamint a szonettek eléggé patetikus hangszerelése mind, mind könnyen felismerhető petrárkai vonások. Értéke mégis — a petrarkás iskola keretein belül — egyéni hangjában keresendő. A két gyűjtemény — az első kiadásokban nem szereplő darabokkal együtt — 352 szonettet s néhány más költeményt tartalmaz. Jelentős irodalmi értéket képviselnek levelei is. *B. L.*

NÉLKÜLED, ÉN NAPOM

Nélküled, én Napom, sivár sötétben
Bolyongok és a sok panasz hiába,
Nappalom hosszú alkonyat siráma,
Végtelen sóhaj, izzó kín az éjem.

S mert az álom csitítja szenvedésem,
Ha Ámor húnyhat és nem űz a vágyra,
Mint halott fekszem, ám szívem, a gyáva,
Felriaszt, nem hagy máshová kitérnem.

Így hát a könnyön kívül mit se látok
S más mint parázs mi táplálná a lelkem,
Hisz' mindenem csak gyötrelem, jaj, átok.

Boldogok már, akik mély sírveremben
Porladnak és alusznak örök álmot
S ott várják, hogy a nap majd újra keljen.

MAGAD SEBEZTED, HALÁL...

Magad sebezted, halál, zord nyiladdal,
Mert hitted, hogy kioltod lénye fényét,
Ám tündöklőbbé tette fenn az Ég még
S hogy halni kellett, kincsem nyert csak azzal.

Tőröd már villan, sértés dühe sarkall,
De látva, mily örömmel várom élét,
Eleven holtnak nem veszed el éltét,
Hogy megtanits rá: gonosz vagy, nem angyal.

Hogyha kezedbe tettem életem le,
Mért veted meg a biztos diadalt már,
Mért rablod így el könnyű, drága végem ?

Példátlan bosszúd kegyetlen kegyelme
Életre szán — rosszabra ravatalnál.
Halál, ha elhagysz, mit lehet remélnem ?

HÁLA NÉKED, URAM...

Hála néked, Uram, hogy amiként Te
Rendeléd, úgy őröl az idő malma:
Lám, nagyobb hitnek nagyobb a jutalma
S a nagyobb hajban több a szív reménye.

S jó, hogy rövid a lét, hús börtönébe
Mely bezár s a lélek önteste rabja,
— A birtokost a birtok fogva tartja —
Zálog csak ez s a tőke drága béke.

Így környez a gond, mint fekete felleg,
Ám, hogy halálra fojtson, mégse tűröd,
Inkább örömre váltja nagy kegyelmed;

Mikor majd látom közeledni tündök
Égi követed, őt, kit nem felejtett
Szívem soha s kit vártam mint az üdvöt;

S akkor az égi küldött
Fénylő lénye a ködöt szertefújja
S e szemre, szívre nap ragyoghat újra.

EGY ALKIMISTÁNAK

Hallom, hogy minő mihaszna dologra
Fecsérlitek el ti a java évet:
Mint lelhetnétek a bölcsek kövét meg,
Mely a fémeket arannyá fokozza.

S majd eleven Merkur és Mars-i rozsda
Ál-Nappal kárpótol a félretévedt
Becsületért, ha e bálványi képet,
E fakó kincset néktek ki is osztja.

Térjetek Krisztushoz, élő elikszirt
Ad ő, mely tévelygésünk ócska ólmát
Kegyének örök aranyára váltja;

Szítsátok tüzét, színaranyra tisztít
Az minden földi talmit s gyüjtve fontját
Juttok igazi kincseskamarába.

PIETRO BEMBÓNAK

Mert szellemedben a lélek erénye
Jó szállását sokáig megtalálta,
Az igaz nap égett ott mint a fáklya
S minden másnál tündöklőbb volt a fénye;

E lángelme, e roppant tűz, igézve
Gyujtott mást is lobogó, büszke vágyra,
Hogy a homályt, a bűn éjét utálja
S hogy kívánja, bár ő is lánggal égne.

De mennybe szállnak e ragyogó, ritka
Ékességek s ott mind a földi művet
Mérhetetlen kincs utasítja vissza.

Ott Jézus az, ki az örök, a tiszta
Titkot szent stílusával önkezűleg
Üdvözült szíved árkusára írja.

MICHELANGELO PIÉTÁJÁNAK AJÁNDÉKOZÁSAKOR

Mivel szándékod, égő égi fényed,
A teremtő erőnek tiszta társa,
Mit épen őriz önmagába zárva,
Ott, hova rontás soha be se téved;

Tán ez a vágy, mely mindig tenni késztet,
Mely soha nem csitul, csak nől a láza,
Akár a szerelmesek lángolása,
Járult hozzá, hogy megfessék e képet.

Ezt gondolván, Uram, itt küldöm, íme,
Anyád, szelíd szolgálód új alakban,
A legnagyszerűbb szobrász alkotását;

Könyörgünk hát, ne lelj hibára abban,
Mi igyekezett, hogy megközelítse
Ihleted kis részét, csekélyke mását.

Bittei Lajos fordításai

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Írja Mihelics Vid

Úgy beszéltem legutóbb a világnézeti türelmességről, mint szerintem a legnagyobb jóról, amelyet a különböző társadalmi rendszerek békés együttélése és a humanizmus minél teljesebb kibontakozása okából gyakorolni tartozunk. Akkori fejtegetéseimet kiegészítendő, szeretném most hozzáfűzni, hogy kiváltképpen nekünk, hívő katolikusoknak kell a tolerancia eszméjét magunkévá tenni s ennek megfelelően alakítani mind a gondolkodásunkat, mind a magatartásunkat. Annál is inkább, mert e tekintetben nem kevés elmarasztalásban részesült a katolicizmus múltja, kifogásolásban a jelene.

Tudom, hogy megint kényes kérdéshez nyúlok, de meggyőződésem, hogy vannak idők és helyzetek, amikor a kényes kérdések tisztázásától, vagy tisztázni akarásától sem szabad viszszariadni. Már csak azért sem, mert a világnézeti türelmesség, a tolerancia mibenlétéről nem mindig hallani világos fogalmakat. Ezt panaszolta fel már *Otto Schilling* tübingeni professzor, a katolikus szociáletika nagynevű művelője is abban a cikkében, amelyet 1937. február 7-i számában tett közzé a *Schönere Zukunft*. „Még ismert költők és filozófusok, sőt teológusok is, hogy óvatosan és enyhén fejezzem ki magamat, többé-kevésbé félreérthetően nyilatkoztak a toleranciáról" — állapítja meg Schilling. S hivatkozik egy általa meg nem nevezett nagy költőre, aki ekként vélekedett: „A toleranciának voltaképpen csak átmeneti érzületnek szabad lennie, mert arra a felismerésre kell vezetnie, hogy tűrni annyi, mint ártalmat okozni." Egy kiemelkedő protestáns teológus „intoleráns" szónak mondta a toleranciát. S egy akkori jeles katolikus teológus kijelentette: „Tolerancia, csúnya szó; nem, nem tűrnünk kell nekünk a hitben elszakadt testvéreket, ezeket szeretnünk kell, de gyűlölnünk a tévedést." Csupa félrevezető, legalább is félreérthető állásfoglalás — fűzi hozzá Schilling. „A költő türelmességen nyilván azoknak az érzületét érti, akik csak szükségből viselik el a másként gondolkodókat és csak szükségből mondanak le erőszakos eszközök alkalmazásáról. Hasonlóan látszik elképzelni a szó tartalmát az idézett protestáns és katolikus teológus is."

De mit is értsünk nagy általánosságban tolerancián? Egy régebben megjelent magyar lexikonban olvasom: „Tolerancia annyi, mint türelmesség. Ilyen értelemben beszélünk vallási vagy politikai toleranciáról. Ellentéte az intolerancia. A kereskedelmi életben bizonyos törvényes vagy szokásjogilag megtűrt eltérés, például az aranypénz finomságánál, valamely számítás pontosságánál, gyártmány méreténél, súlynál stb." A legújabb, 1961-es *Larousse* szerint: „A latin *tolerare* igéből, amelynek jelentése: elviselni. Tolerancia hajlandóság arra, hogy megengedjük másoknak a miénktől különböző gondolkodási és cselekvési módokat, érzelmeket. A társadalmi életben a leghasznosabb erény. — Vallási tolerancia vagy egyszerűen tolerancia: hajlandóság megengedni mindenki számára annak a vallásnak gyakorlását, amelyet vall. — Kiterjesztett értelemben: bizonyos körülmények között megengedni olyasmit is, ami nem jog az érdekelt részére, csupán tűrés irányában."

Kitérhetnék más meghatározásokra is, de úgy vélem, ez a kettő tartalmazza már a lényeges vonatkozásokat. Kiindulásként pedig ezek is elegendők azoknak az állításoknak tárgyilagos megvizsgálására, amelyek szerint intolerancia jellemzi a katolikus egyház hivatalos magatartását, ami nem egyszer kihat a hívő katolikusok közösségi magatartására is. Ilyen állítások nemcsak marxisták részéről hangzanak el, akik elsősorban az egyház történeti multjából merítik érveiket, hanem úgyszólván az összes nem-katolikus, de keresztény vallásközösségek részéről is, amelyek a tolerancia szempontjából az egyháznak hol elvi megnyilatkozásait, hol gyakorlati intézkedéseit kifogásolják.

Ám próbáljunk szembe nézni a valósággal.

*

Bizonyos, hogy az újabb korban a katolikus teológusok mindig különbséget tettek „dogmatikai intolerancia" és „polgári tolerancia" között. Az elsőbbi, hogy úgy mondjam, az egyháznak egészen belső ügye. Meggyőződésem, hogy a dogmatikai intoleranciában, ha

első hallásra vagy olvasásra még olyan ellenszenvet is kelt a kifejezés a modern emberben, senki sem láthatja a maga sérelmét. Megokoltan még a más keresztény vallásközösségek sem. Olyan világnézetek képviselőiben pedig, amelyek „per definitionem" elutasítanak bármiféle vallást, a sérelemnek gyanúja sem merülhet fel. Mert miről van itt szó? Mindössze arról, hogy a hit kérdéseiben a katolikus egyház elutasítja a magáéval nem egyező felfogásokat. Összefügg ez annak lehetetlenségével, hogy a katolikus egyház például a hit kérdéseiben vallott tévedhetetlenségének állítását és e tévedhetetlenség tagadását egyformán helyesnek és egyformán jogosultnak tekintse. A dogmatikai intolerancia tehát olyan álláspont, amelyet az egyház részéről egyedül itélhetünk ésszerűnek. Elejtése ugyanannyi lenne, mintha a katolikus egyház önként feladná magát. Azt jelentené, hogy a katolikus egyház nem bízik a saját tanításában, vagy kételkedik abban, amit mint hitigazságokat hirdet.

De mélyedjünk bele jobban a problémába, és pedig annak a tanulmánynak az alapján, amelyet *Josef Miller* tollából a tekintélyes *Der Grosse Entschluss* közölt 1956 szeptemberi számában. Sok támadás érte már a katolikus egyházat amiatt — írja Miller —, hogy Krisztus egyetlen igaz egyházának tartja magát, az egyetlen vallásközösségnek, amelyen át, vagy amellyel kapcsolatban az ember elérheti mennyei üdvösségét. Holott ez a meggyőződés kezdettől fogva élt az egyházban. Már az első századok egyházatyái világosan és félreérthetetlenül tanították. A 258-ban elhunyt Szent Cyprian karthagói püspök írásba is foglalta: „Hogy valakinek az Isten atyja lehessen, kell, hogy az egyház az anyja legyen... Az egyházon kívül nincs üdvösség." Ezzel az utóbbi mondattal jelent meg az a formula, amely a katolikus egyház egyedül üdvözítő voltának igényét a legpregnánsabban kifejezi. Az 1215. évi negyedik lateráni zsinat át is vette s azóta mindannyiszor találkozunk vele, amikor jellegezni kívánják az egyház szükségességét és kizárólagosságát.

Érdekes — jegyzi meg Miller —, hogy Karl *Jaspers*, korunk egyik legbefolyásosabb filozófusa is arra következtetett ebből, hogy a katolikus egyháznak így mindenképpen intoleránsnak kell lennie. Az ilyen kizárólagossági igény s az ilyen öntudat — véli Jaspers — föltétlenül hatalmi akaratra és fanatizmusra vezet, amely ott is igyekszik kikényszeríteni a hitet, ahol nincs meg rá a készség, és kárhozottaknak nyilvánítja mindazokat, akik az egyházon kívül állanak. S nem kétséges, hogy Jaspers csak egyike azoknak a gondolkodóknak, akik a katolikus egyház teológiai állásfoglalását dölyfös intoleranciára magyarázzák.

De valóban úgy kell-e értelmezni az egyház ilyesféle megnyilatkozásait, hogy abból csakis intoleranciára következtethetünk? S azt jelenti-e „az egyházon kívül nincs üdvösség" axióma, hogy katolikus felfogás szerint mindazokra, akik nem tagjai a látható egyháznak: protestánsokra és elszakadtakra, zsidókra, mohamedánokra, pogányokra és a más világnézeten levőkre örök kárhozat vár? Miller nem tagadja, hogy voltak katolikus teológusok is, akik ezt tanították. Mi több, néhány évvel tanulmánya megírása előtt is fellépett az északamerikai Bostonban egy katolikus tanulmányi csoport, az úgynevezett „St. Benedict Center", amely amellett tört lándzsát, hogy az axiómát betű szerint kell venni: a nem-katolikusok kivétel nélkül elvesztik örök üdvösségüket. Sőt odáig ment, hogy az ellentétes felfogású teológusokat eretnekséggel vádolta meg és az egyházi hatóságok beavatkozását követelte ellenük.

Azt a tételt, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség, ma is szilárdan tanítjuk — mutat rá Miller —, érteni azonban úgy kell, ahogyan az egyház akarja, hogy értsük. Az egyház pedig olyan értelmet ad neki, amely egyáltalán nem vitatja el a nem-katolikusoktól az üdvözülés lehetőségét. A katolikus álláspont az, hogy csak egy Isten van és csak egy közvetítő Isten és az emberek között, Jézus Krisztus, aki váltságul adta magát az összesekért. Krisztus az út, az igazság és az élet. Ő él tovább az egyházban, amely Krisztus misztikus teste, tehát nem az egyik üdvközösség a sok közül, hanem az egyetelen üdvközösség. Éppen ezért minden ember, aki az örök üdvösségre akar eljutni, csakis a Krisztus misztikus testéhez való tartozás által érheti el azt, s így rá van utalva ennek a kö-

zösségnek tagságára. Az egyház hív is kebelébe mindenkit, de nem mindenkihez jut el a hívás. Sokan tehát még ha akarnák sem lehetnek tagjai a látható egyháznak, már pedig Isten mindenki számára kivétel nélkül megadja az üdvözülés lehetőségét. Következésképpen az a tétel, hogy „az egyházon kívül nincs üdvösség", korántsem arról kíván nyilatkozni, hogy ki veszti el üdvösségét — emeli ki Miller —, hanem csak azt rögzíti meg, hogy mi módon nyerheti el üdvösségét az ember. Nem az üdvözültek körét határozza meg, hanem az utat jelöli meg, amelyen mindenki üdvözülhet. S ez az út az egyház, semmi más. Annak folytán azonban, hogy „részesei Krisztusnak és az egyháznak", olyanok is bízvást üdvözülhetnek, akik kívül állanak a látható egyházon.

A legkiválóbb modern dogmatikusok, *Schmaus, Denz* és Karl *Rahner* ide vonatkozó fejtegetéseit összefoglalva megállapítja Miller, hogy mindenki, aki valóban és őszintén keresi Istent, és hiszi, hogy Isten jutalmazó és büntető hatalmasság, ezzel már bensőleg elfogadta Isten egész üdvösségrendjét. Akkor pedig hozzákapcsolódik Krisztushoz és az egyházhoz is, jóllehet hibáján kívül nem tagja a látható egyháznak. S ennek nyomán üdvözülhet is. Kifejezetten erre utalt a Szent Officium is, amikor tévesnek minősítette a „St. Benedict Center" állásfoglalását és XII. Pius pápának „Krisztus misztikus testéről" szóló enciklikájára hivatkozva beszélt azokról, akik nem tartoznak ugyan a katolikus egyház látható közösségéhez, de „tudattalan vágyakozásból és kívánságaik alapján mégis kapcsolatban állhatnak a Megváltó misztikus testével", vagyis az egyházzal.

Ha tehát a katolikus egyház igényli is magának az egyedül üdvözítő képességet — állapítja meg Miller —, ezzel még semmi kárhoztató itéletet sem mond ki a nem-katolikusokra. Semmiképpen sem állítja, hogy azok, akik nem tartoznak hozzá, ki lennének zárva a kegyelemből. Csupán azt a nézetet utasítja el, hogy több azonos értékű út vezetne az üdvösséghez és több azonos értékű Krisztus-közösség lenne. A többi keresztény vallásközösség azonban éppen ennek elismerésére akarná rávenni a katolikus egyházat, s minthogy ezt a katolikus egyház nem teheti meg, intoleranciát vetnek a szemére.

Ám egészen indokolatlanul. Kézenfekvő ugyanis, hogy toleranciáról vagy intoleranciáról csak a gyakorlati magatartásra és cselekvésre vonatkoztatva beszélhetünk, amikor például valaki eltűr vagy nem tűr el valamit. Világosan kitűnik ez a tolerancia fogalmának általános meghatározásából is. Ahol tehát pusztán elméleti síkon az igazság-kérdés vetődik fel, tolerancia vagy intolerancia — miután nem idevágó magatartást jelent — szóba sem kerülhet. A kiállás valami mellé, aminek igazságáról meg vagyunk győződve, semmiképp sem minősíthető intoleranciának. A katolikus egyház is, amikor a túlvilági boldogság elnyerhetésével kapcsolatban kizárólagossági igényét hangoztatja, csupán egy általa igazságként vallott tételt határol körül, azt nevezetesen, hogy egyedül ő testesíti meg a Krisztustól alapított üdvközösséget.

Ez az oka annak, hogy a katolikus egyház nem vesz, de logikusan nem is vehet részt az „egyházak világkonferenciáin", ahol csak úgy szerepelhetne, mint egyike a kereken 150 különböző keresztény vallásközösségnek. Korántsem azt jelenti ez, mintha a katolikus egyház tagadná, hogy a nemkeresztény vallásokban is vannak vallási és erkölcsi értékek, vagy kétségbe vonná, hogy a tőle elszakadt keresztény közösségekben is sok keresztény valóság található. Bizonyság erre, hogy 1952 óta hivatalos megfigyelőket is küld ezekre a konferenciákra, s annak sem állja útját, hogy kellő képzettséggel bíró papjai és világi hívei belefolyjanak olyan világnézeti és felekezetközi megbeszélésekbe, amelyeken a vallás kérdéseit tárgyalják.

Azt a nézetet tehát, hogy a dogmatikai intolerancia, ha helyesen magyarázzuk, egymagában olyan magatartást diktálna, amely fedi az intolerancia fogalmát, semmiképpen sem osszthatom. És csak örülnék, ha papjaink az előadottakat, amikor alkalmuk kínálkozik rá, minél világosabbá tennék mind a saját híveik, mind a más hitet vagy világnézetet vallók előtt.

Miller is nyomatékosan kiemeli, hogy intoleránsnak csak akkor bizonyulna a katolikus egyház, ha bárkit a katolikus hit elfogadására, a tagjai közé való belépésre kényszerítene.

Mint a történelemből ismeretes — teszi hozzá Miller —, valóban akadtak bőven egyházi és világi hatalmasságok, akik erőszakkal próbáltak zsidókat és pogányokat a katolikus vallásra téríteni, vagy elszakadt egyéneket és közösségeket visszatérésre késztetni. Mi több, voltak teológusok is, akik az ilyen kényszert nem nyilvánították elvileg meg nem engedhetőnek. A katolikus egyház mai törvénykönyvének 1351-es kánonja azonban világosan kinyilvánítja: „Senkit sem szabad akarata ellenére a katolikus vallás felvételére bírni." És XII. Pius mondta: „Ez a kánon megfelel annak a tanításnak, amelyet az egyház a kereszténység első századaitól kezdve hirdetett. Elegendő utalnunk Lactantius tanúságára, amelyet 305 és 310 között foglalt írásba: „... Kényszer és erőszak nem szükséges, mert a vallást nem lehet senkire rákényszeríteni... Akarata ellenére senkit sem tarthatunk vissza, mert akiből hiányzik a hit és a jámborság, úgy sem jelent hasznot az istenszolgálat számára. Nincs ugyanis dolog, ami önkéntesebb lenne, mint a vallás. Ha az ember lelke lázad ellene, akkor a vallás nála máris jellegét vesztette és semmis'." A „Krisztus misztikus testéről" szóló enciklikában pedig meghagyta a pápa: „Ha mégis bekövetkeznék az az eset, hogy valakit, az apostoli Szentszék állandó tanítását megsértve, akarata ellenére a katolikus vallásra kényszerítenének, akkor ezt hivatali kötelességünk tudatában föltétlenül vissza kell utasítanunk."

*

Ha azonban a „dogmatikai intoleranciát" — így elvileg és helyesen értelmezve — nem is foghatjuk fel olyan beállítottságnak, amely az emberközi magatartásban intoleranciára vezet, kétségtelennek látszik előttem, hogy a „polgári toleranciát", a tulajdonképpeni „toleranciát" nekünk, mai katolikusoknak, az eddigi elméleteknél meszszebbmenően és biztosabban kell megalapoznunk. Mert e tekintetben nem ok nélkül érnek minket támadások.

Nyiltan leszögezi ezt az *Études* szemle-rovatának vezetője, *Robert Rouquette* a folyóirat 1959. májusi számában. XII. Pius pápa — úgymond — 1953. december 3-i beszédében lerakta katolikus részről a népek társadalmában szükséges tolerancia alapjait, sajnos azonban „ez a beszéd nem járt gyakorlati hatással azoknak a nemzeteknek körében, amelyekre célzunk". Rouquette a későbbiekben sem nevezi meg ezeket a nemzeteket, csak általánosságban utal rájuk, amikor ezeket írja: „Ami rajtunk múlik s amit kívánnunk kell: egy széleskörű polgári tolerancia valóban hatásos érvényesítése és hivatalos intézményesítése azokban a katolikus többségű országokban, amelyek még korlátozzák a protestáns kultuszok szabadságát." Feltehetjük, hogy elsősorban Spanyolországról és magáról Olaszországról van szó.

Az Egyházak Világtanácsa, ez a testület, amely a protestáns és az ortodox közösségeket igyekszik összefogni, könyvecskét adott ki a múlt évben a vallásszabadságról és a toleranciáról. A könyvecskét *A. F. Carillo de Albornoz* írta. Mint az *Universe* 1960. április 1-i számában megjelent ismertetés mondja, a szerző kifejti azt is, hogy mit tart ő a tolerancia hagyományos katolikus felfogásának. Szerinte két mozzanat jellemzi ezt:

1. A katolikusok vallásszabadságot követelnek maguknak, ha kisebbségben vannak, de megtagadják másoktól, ha többségben vannak.

2. Az egyház tanításával össze nem férő eszmék terjesztését csak akkor tűrik, ha nincs módjukban megakadályozni azt, vagy a fellépés túl nagy kockázattal járna.

Nekünk, akik szocialista rendszerben élünk és a békés koegzisztencia kiépítésén fáradozunk, igazán könnyű belátnunk, hogy mennyire alkalmasak helyzetünk és helybiztosításunk nehezítésére az efajta visszásságok. Amennyire csak tőlünk függ tehát, kötelességünk is közremunkálni azok megszüntetésében. S ha nincs hozzá más eszközünk, akkor legalább szóban és írásban álljunk ki a tolerancia mellé, gyakorlatilag tanúsítva, elméletileg körülbástyázva azt.

Így csak örülhetünk, hogy világos elmék másutt is mind nagyobb számban és súllyal mozdulnak meg ebben az irányban. Mintegy igazolásul és meghiteltetés okából hadd emlékezzem meg itt *Lercaro* bíboros, bolognai érsek konferencia-beszédéről, amely a *Documentation Catholique* 1959. március 15-i kiadásában látott napvilágot. A bíboros sürgeti ebben: jusson túl a

katolikus gondolkodás azon, hogy beéri egyfelől a dogmatikai intolerancia védésével, másfelől pedig azoknak a történeti és társadalmi bajoknak hangoztatásával, amiknek a polgári tolerancia elejét veheti. „Nekünk — jelenti ki a bíboros — arra a pozitív jóra kell a hangsúlyt fektetnünk, amit a világnézeti és lelkiismereti szabadság előmozdíthat, s ez a pozitív jó a hit-aktus szabadságának biztosítása."

A probléma ilyen újszerű kezelése — mutatott rá a bíboros — semmiképpen sem hozza magával a dogmatikai intolerancia elejtését, hiszen ez az intolerancia egyszerűen a metafizikai szkepticizmusnak és a hitigazságokra vonatkozó relativizmusnak visszautasítása. Ugyanakkor azonban, amikor nyilvánvaló kötelességünk, hogy ragaszkodjunk hitigazságainkhoz, egyidejűen szükségesnek kell tartanunk a hitigazságainkhoz való eljutás „emberi módjának" épségben való megőrzését is. „S ebből az okból — folytatja Lercaro — olyan feltételek közé kell helyezkednünk, hogy hitigazságainkat mindenki szabadon fogadja el, mint igazságot s nem mint állítást, amelyet kívülről erőszakkal kényszerítenek reá, mert utóbbi eljárás fatálisan a szentségtörés bűnébe vinne." Nagyon fontos tisztába jönnünk azzal — fejtette ki a bíboros —, hogy a lelkiismereti szabadságnak és a hit elfogadásának problémája lényegesen modern probléma. Következésképpen figyelmesen külön kell választanunk a katolikus egyház tanítását attól, ami egy adott történeti helyzet felületi visszahatása volt. A középkori Inkvizicióban is történeti jelenséget kell felismerni, amelyet a középkor sajátos szellemi helyzete magyaráz. Ezt a történeti periódust az uralkodó hit egysége jellemezte; nem arra törekedtek tehát, hogy igazolják a hit-aktust, hanem ellenkezően, hogy vallási igazolást találjanak a képviselt racionális és kulturális értékekre. A középkor így főleg a vallás objektív tanúsítására fordította figyelmét és árnyékban hagyta a hitigazságokhoz való emberi csatlakozás szubjektív oldalát.

Lercaro beszédét elemezve Rouquette megállapítja: „Jelentős állásfoglalás, amely lehetővé teszi, hogy a polgári toleranciát a kultura mai fokán ne úgy fogjuk fel, mint valami roszszat, amit jobb híján fogadunk el, hanem mint igazi feltételét a hitvallás szabad és emberi útjának. Kívánjuk, hogy azokban a katolikus országokban, ahol nem engedik még meg az effektív polgári toleranciát, haladéktalanul iktassák be azt a törvénykönyvbe, főleg pedig vigyék át a gyakorlatba. Ezt követeli a szolidaritás az egyetemes katolicizmussal és az autentikus hűség a katolikus gondolat legitim fejlődéséhez."

*

A protestáns *Albornoz* maga is kiemeli írásában, hogy sok katolikus gondolkodót komolyan nyugtalanítanak a polgári tolerancia körül tapasztalható ferdeségek. Fel is sorolja hosszan azokat a katolikus tekintélyeket, akik elutasítják a „katolikus állam" fogalmát, értve utóbbin azt az államot, amelyben a világi hatóság a katolikus egyház szabadságának alátámasztása mellett erőszakot is alkalmaz a nem-katolikusok világnézeti és lelkiismereti szabadságának korlátozásában. Ezzel kapcsolatban figyelemreméltó Albornoznak az a megállapítása, hogy az utóbbi években minden egyes katolikus könyvre, amely a régi rendszer mellett állt ki, tíz olyan katolikus könyv esett, amely az általános és egyetemes világnézeti szabadságért szállt síkra. A behatóan ismertetett különböző megnyilatkozásokból Albornoz ezeket a következtetéseket vonja le:

1. Sok katolikus teológus sok országban egy olyan új elmélet szószólója, amely elvileg a teljes világnézeti szabadságon nyugszik.

2. Ezt az elméletet nem itélték el, hanem ellenkezően, támogatják a katolikus hierarchia igen nagy súllyal bíró tagjai.

3. Az elmélet nem egy taktikai változata a régi tannak, okosságból és opportunizmusból, hanem radikális és vissza nem fejleszthető doktrinális állásfoglalás, amely nagyon őszintén és bátran küzd a régi ellen.

Most pedig tegyük fel a kérdést: mi lehetett annak az állásfoglalásnak lényege, amelyre Albornoz mint „régire" utal? S itt térek vissza *Schilling* cikkére, amelyet — tekintve megjelenésének időpontját — mindenképpen úttörőnek érzek. A katolikus teológia — írta akkor Schilling — két alapelv

segítségével akarja megoldani a kérdést, amelyeknek helyessége nem vitatható. Ezek azonban nem elegendők ahhoz, hogy a kérdést valóban megoldjuk. Mert ha bizonyos is, hogy a két alapelv: „a testvéreket szeretni kell", „a tévedést gyűlölni kell", nagy jelentőséggel bír, amikor arról van szó, hogy a más világnézeten levők irányában helyes magatartást tanúsítsunk, akkor sem szabad figyelmen kívül hagynunk egy harmadik alapelvet, azt nevezetesen, hogy minden becsületes meggyőződést, még ha idegen is számunkra, tisztelni tartozunk. Már pedig éppen ennek az alapelvnek van döntő fontossága. A sarkalatos kérdés ugyanis nem az, hogy: „Milyen magatartást kell tanúsítanom felebarátom irányában?", sem az, hogy: „Milyen magatartást kell tanúsítanom a szerintem való tévedés irányában?", hanem az, hogy: „Milyen magatartást kell tanúsítanom felebarátom iránt, akinek gondolkodásában és szivében a meggyőződés alakját öltötte az, ami szerintem tévedés?" Aki másra felel, mint erre a kérdésre, az megkerüli a nehézségeket — jelenti ki Schilling. S a kérdésre csak akkor adunk helyes választ, ha azt mondjuk, hogy érvényesítenünk kell a tolerancia eszméjét. Tisztelni tartozunk nemcsak a mások személyét, hanem a mások becsületes meggyőződését is, még akkor is, ha tévesnek tartjuk azt, amire ez a meggyőződés irányul. S mindaddig, amíg ugyanazt a dolgot nem tekintjük egyszerre igaznak és tévesnek, egyetlen értelmes ember sem tehet nekünk jogos szemrehányást a toleranciánkért.

Ujdonság-e mindez a katolikusok számára? Nem vitás — állapítja meg Schilling —, hogy a tolerancia elmélete történetileg valóban úgy bontakozott ki, mint ahogy azt a katolicizmus bírálói előadják. Bizonyos, hogy a tolerancia eszméjét és az eszme kidolgozását a humanisztikus államtan megújhódására és a reneszánsz-kor szabadelvű törekvéseinek feleleveneddésére kell visszavezetnünk és semmiképpen sem a keresztény gondolkodásra. Hogy azonban az elmélet nem a keresztény gondolat képviselőinek köszönheti eredetét, ennek Schilling szerint egyedül az az oka, hogy a középkori szemlélet túl hosszan hatott. Ám ez a szomorú lemaradás sem változtat azon a tényen — hangoztatja Schilling —, hogy a tolerancia eszméje megfelel a keresztény gondolkodásnak. Sőt egyenesen azt kell állítanunk, hogy a tolerancia mélységesen keresztény érzület és erény. Végső gyökerében ugyanis a tolerancia nem más, mint e szavaknak: „Amit akartok, hogy mások tegyenek nektek, azt kell cselekednetek az ő irányukban is", ráalkalmazása a jelenlegi viszonyokra és az emberek kölcsönös magatartására e viszonyok között.

Meggyőződésem tehát, hogy nemcsak közösségi érdekeinket és a társadalmi haladást, hanem az igazságot is szolgáljuk, ha a toleranciát amellett, hogy természetes igénynek, egyben keresztény világnézetünkből folyó erkölcsi parancsnak is tekintjük.

A KIS ÚT

Mindennapos érintkezési körömben kénytelen vagyok olyan beszélgetéseket hallgatni — és sajnos szinte óhatatlanul olyan beszédekbe keveredni —, amelyek enyhén szólva is minősíthetetlenek. Nemcsak obszcén szavakról és káromkodásokról van szó, hanem arról, hogy a tréfálkodás és kedélyeskedés szinte kizárólag a szexuális kérdés körül forog. Amennyire tudom, éreztetem nemtetszésemet, de felnőtt férfi létemre mégsem pironkodhatok és nem viselkedhetek gyermekesen. Ami talán még nagyobb hiba, magam is sokszor együtt nevetek az ilyen tréfálkodáson, sőt tovább is mondom egyik-másikat. Úgy tudom, hogy a szemérmetlen beszélgetés, sőt annak meghallgatása is súlyos bűn, tehát mindenképpen el kellene kerülnöm, de környezetemet nem változtathatom meg. Mintha ebben a kérdésben zsákutcába jutottam volna...

A felvetett kérdés nemcsak az érzékenyebb lelkű katolikusoknak, hanem jóizlésű embernek is mindennapos gondja. Sajnos, teljesen igaza van a levélírónak, hogy ma már nem ittott előforduló esetekről van szó, hanem általában annyira megszokottá vált a trágár beszéd, hogy szinte a világból kellene kifutni annak, aki azt a célt tűzné ki maga elé, hogy ilyeneket ne halljon. Persze önkéntelenül tanúja lenni ilyen beszédeknek, vagy abban részt is venni: két különböző kérdés. S ismét más annak elbírálása, hogy milyen esetben követ el valaki súlyos bűnt szemérmetlen beszélgetéssel.

Az erkölcstan a következő szabályokat állítja fel (*Berardi:* Praxis confessionis):

A szemérmetlen beszéd súlyosan vétkes lehet, ha valaki azzal a céllal folytatja, hogy önmagában vagy másban érzéki érzelmeket ébresszen. (Mint ahogy ma mondanánk, hogy ebben „kiélje" magát.) Ha ezt nem is akarja és benne az ilyen beszélgetés nem ébreszt érzéseket, akkor is súlyosan vétkezhet, ha másokat megbotránkoztat, tehát belső bűnökre visz. Mások megbotránkoztatása általában az erkölcstanítók szerint — ebből a szempontból — elsősorban a serdületlenekre vonatkozhat, bár természetesen sohasem lehetünk egészen biztosak, hogy szavaink másokban mit kevernek fel.

A fentiek a kimondottan szemérmetlen, részletekbe menő, obszcén, trágár kifejezésekkel történő, a szexualitást tárgyaló beszélgetésekre vonatkoznak akkor is, ha ez a beszélgetés merőben ledér szórakozásvágyból származik.

Más a helyzet az úgynevezett szemérmetlen tréfákkal, a „pikáns" történetekkel és viccekkel. Ezekben az esetekben gyakran előfordul, hogy az elmondó és a hallgatóság célja nem a szemérmetlenség, hanem a mulatság. Ez általában nem lépi túl a bocsánatos bűn határát — a jóizlését hamarabb —, különösen ha erkölcsileg megállapodottabb felnőtt emberek között történik. Ha azonban elfajul és mindennapossá válik, a tapasztalat szerint ez a „fesztelenség" különösen a jelen lévő férfiak és nők egymás közötti viszonyában veszedelmes kilengésekre vezethet.

Aki maga nem vesz részt az ilyen beszédekben, hanem csak hallgatója, abban az esetben követ el súlyos bűnt, ha vagy viselkedésével maga provokálta ki az ilyen beszédet, vagy ha azt szándékosan szemérmetlen gyönyörűséget keresve figyeli. Ha azonban „emberi félelemből együtt nevet a többiekkel, sőt maga is egy-két szót hozzátold, még akkor sem követ el súlyos bűnt, ha a társaságból könnyen elmehetett volna". (*Noldin:* De sexto paecepto 58, 4.)

Természetesen szexuális kérdésről komoly okból komolyan tárgyalni, abban tanácsot kérni és tanácsot adni akkor sem bűn, ha bizonyos belső érzések jelentkeznek, de ezeket ellenőrzésünk alatt tudjuk tartani. Erre az esetre áll a szabály: „naturalia non sunt turpia" — a természetes dolgok önmagukban nem szennyesek. Itt a szándék komolysága és a kérdés emberi méltóságnak megfelelő megbeszélése a döntő.

Aki merő kíváncsiságból — de egyébként nem azért, hogy önmagában szemérmetlen gyönyörűséget keltsen — vagy azért folytat ilyen beszélgetést, hogy „éppen mondjon valami érdekeset", súlyos bűnt követ el, ha mások meg nem botránkoztatására vigyáz.

Mindent összevéve a levélíró esetében súlyos bűnről nincsen szó, illető-

leg a súlyos botlást könnyen elkerülheti, ha arra vigyáz, hogy ő maga ne mondjon súlyosan szemérmetlen, kifejezéseiben is sértő és mások megbotránkoztatására alkalmas történeteket vagy tréfákat.

Az egész kérdésnek a „hivatalos" erkölcstani megitélésén túl van azonban másik oldala is. Schopenhauerről jegyezték fel, hogy frankfurti tartózkodása idején az „Englischer Hof"-ba járt. Étkezés előtt minden alkalommal egy aranyat tett maga elé az asztalra; étkezés után mindig visszatette a zsebébe. Kétségtelenül egy bosszankodó pincér kérdezte meg végül, hogy mit jelent ez a változatlanul megismétlődő ceremónia. Schopenhauer azt felelte, hogy csendes fogadást kötött önmagával s az aranyat a szegények perselyébe dobja az első alkalommal, amikor az ott vacsorázó angol tisztek valami egyébről beszélnek, mint lóról, asszonyról vagy kutyáról.

Lehetséges, hogy Schopenhauer aranya ma is a zsebében maradna az átlagtársaság sivár, szellemtelen beszélgetésének következményeképpen. Nem csoda, ha merő unalomból előbb-utóbb a malackodásnál kötnek ki. Sajnos ebből a szempontból alig lehet különbséget tenni hívő és nem-hívő emberek között és ez a dolog másik oldala. A levélíró maga is panaszkodik, hogy a hallott sikamlós tréfákat tovább is adja. Valószínűen ezek a körülmények sodorják őt is. A lelkiéletet komolyan vevő embereknek pedig nem szabad belenyugodni abba, hogy teljességgel kettős életet élnek és kegyelmi életük elefántcsonttoronyba zárt marad. A nyárspolgári örökség rabjai nem maradhatunk meg mindenkorra. Vallásról, kegyelmi életről, sőt még közügyekről sem „illett" beszélni a nyárspolgári társaságban, nehogy valakinek is sértsék az „érzékenységét", vagy a háziak, illetőleg a vendégek számára kellemetlen viták támadjanak. Bizonyos észak-amerikai körökben például a legsúlyosabb udvariatlanságszámba megy a halálról bármilyen formában is beszélni, még legközelebbi hozzátartozóik elvesztését sem említik meg, csak mindenki hallgatólagosan tudomásul veszi és a kérdést kerüli. Lehet ez tapintat is, lehet a legveszedelmesebb elsekélyesedés jele, de mindenesetre az emberi kapcsolatok olyan meglazulása, ami legtávolabbról sem hasonlít a keresztény közösségi gondolathoz.

Tapasztalatom szerint — és hála Istennek ma már nem ritka ez a tapasztalat — egy-egy társaságban csak fel kell vetni a komolyabb és mélyebb kérdéseket, hogy tartalmas beszélgetés induljon meg. Sokszor a jelenlevők maguk is csodálkoznak, hogy az annyira került vallási, sőt kegyelmi kérdések és élmények alapjában menynyire érdekelnek mindenkit, nemcsak az öregeket, a fiatalokat is. Sokszor tehát ami léhaságnak tűnhetett fel, nem más, mint rossz szokás.

Mit mondjunk azonban a munkahely közösségéről, hiszen életünk nem kis részét töltjük munkatársainkkal? Ismét arra a tapasztalatra kell hivatkoznunk, hogy ilyen közösségekben is — kevés kivételtől eltekintve — a többség komoly gondolkozású, csak valahogy félnek attól, hogy a többiek „prüdnek" vagy „elavult gondolkozásúnak" tartják őket, és mivel senki sincs, aki a jeget megtörné, éppen ebbeni félelemben egymásra licitálnak és a stílus apránként „enyhén szólva minősíthetetlenné" válik. Egy kis bátorsággal tág tere nyílik annak, hogy valamit javítsunk ezen, annál is inkább, mert ebben a kérdésben egyetért velünk minden jóízlésű ember, nem is szólva arról, hogy a törvény is tiltja a káromkodást és trágár beszédet.

Az elmúlt hónapokban templomunk javítási munkáival kapcsolatban sok és sokféle munkással találkoztunk a nap minden órájában, férfiakkal és nőkkel is, de jóformán sohasem tapasztaltunk még bántóan izléstelen kifejezést sem. Bizonyára a hely és környezethatás is kiváltotta ezt, de viselkedésük épületes volt. Nemcsak a rossz, a jó is hat az emberekre, ezért a lelki életet élőknek nem szabad belenyugodniok abba, hogy mindent magukba rejtve csak arra törekedjenek, hogy „együtt üvöltsenek a farkasokkal". Ma is szép számmal vannak olyanok — nem tudom ezek között a katolikusok-e a többség? —, akiknek jelenlétében egyszerűen nem mernek szemérmetlen beszédet vagy tréfálkozást folytatni. Az is igaz, hogy ezek között nők — érthetően — nagyobb számban vannak, mint férfiak. Éppen azért a katolikus férfiaknak is meg kell gondolniok, hogy van felelősségük és merjenek is élni azzal.

Eglis István

NAPLÓ

BÁN ALADÁR HALÁLÁRA. Az elmúlt ősszel, egy évvel kilencvenedik életévének betöltése előtt halt meg *Bán* Aladár, a magyar irodalom nesztora. Több, mint hatvan esztendős széleskörű munkásságát verseskötetek, irodalomtörténeti tanulmányok és műfordítások egész sora őrzi. Egyike volt legjelentősebb finn és észt fordítóinknak: az ő nevéhez fűződik a *Kanteletar* (finn népköltési gyűjtemény) és a *Kalevipoeg* (észt népeposz) művészi fordítása. Irodalomtörténeti munkái komoly anyagismeretről tanúskodnak; a század elején egymás után jelennek meg Balassi Bálint, Virág Benedek, Jósika Miklós, Eötvös József és több írónk életéről és műveiről írt dolgozatai.

Rokonszenves írói és emberi alakja leginkább verseskötetéiből tűnik elénk. Ha verseit olvassuk, egy önmaga képességeit felismerő, szerény költő bensőséges lírája csap meg bennünket. Bán Aladár költői kibontakozása a magyar líra „napfogyatkozása" idejére esik. Arany János halála után a népi-nemzeti irányt már csak epigonjai képviselik, a század gondolkodó költői nem teremtenek iskolát, az új, Adyban testet öltő, modern líra pedig még az idők méhében szunnyad.

A millénniumi évek társadalmi szemlélete, világnézeti iránytalansága és sajátságos, erőtlen hangulata egy konvencionális költészet alapjait fekteti le. A verset nem az eredeti gondolatok, költői meglátások és színek teszik verssé, hanem az átlag-líra patronjainak mentől szabályosabb alkalmazása. Az eredetiség hiánya, a tartalom és forma sablonná való merevedése okozza, hogy ezekben az években igen kevés figyelemreméltó vers születik. A költők nagy része a kor jelentős problémáit, húsba vájó társadalmi és nemzeti kérdéseit nem szólaltatja meg verseiben, de még az örök költői témák: szerelem, vallás és hazafiasság nemesebb érzéseit is csak elcsépelt szólamokkal ismételgeti.

Bán Aladár költői életműve is magán hordja a kor sajátos ismertető jeleit. Az áhított magány, a lélek féltve őrzött bánata, a tömegtől való fenkölt borzongás és a szépség-eszmények negélyes dicsérete megtalálható Bán számos költeményében. Tíz-tizenöt verse azonban megóvja attól, hogy a vértelen epigonok táborába sorozzuk. Ezek a versek csattanós cáfolatai költői átlagtermésének. Nyomát sem találjuk a tenyérnyi kis tanya s a szűk viskó iránti nosztalgiának, soraiban a lét egyetemes törekvései és az időszerű kérdések is teret kapnak.

A kiegyezés utáni korszakban a függetlenség, az emberi szabadság felidézése még burkolt formában sem volt népszerű költői téma. Bán Aladár őszinte, bensőséges óhaja átüt a szokványos lírai konvenciókon:

Szabadságnak, testvériségnek
Ragyogva fénylő csillaga,
Lakója fenn a boldog égnek,
Látunk e téged valaha ?
Vagy így bolyongunk mindörökre
E nagy nyomasztó árnyba födve
Utálat, félelem között,
Mint látomástul üldözött ?

(Carmen seculare. EGYEDÜL, 1898.)

A költő látja a szomorú valóságot, a talpraállás nehézségeit, hiszen még „ezrek élnek kínban és nyomorban", de nem veszti el jövőbe vetett bizalmát.

...Keljen új nép e korhadt helyén:
Ábrándos, tiszta, bátor és szerény,
A ki imádjon — áldva szent neved
A porban is, szabadság, tégedet !

(Új Nép. EGYEDÜL, 1898.)

A nép sorsának ábrázolásában nem tud teljesen megszabadulni a régi megcsontosodott szemlélettől, több versében a „pártos, büszke nép" és az „átkos széthúzás" szólamait hangoztatja. Nem a társadalmi hibákat, az elmaradott

viszonyok és az elnyomó politikai törekvések összességét, hanem a nemzeti viszálykodást teszi meg minden katasztrófa kútforrásának. A másik végletbe csapó önelégültséget azonban nem támogatja, a rózsaszínű illúziók mögött megsejti a realitások kiábrándító sötétségét. A népet sem minden esetben, mint elvont kategóriát szerepelteti; érzi, hogy az alvó őserdő egyszer még föltámad és mostoha sorsát gyökeresen megváltoztatja.

Ne üzzetek tréfát a népből,
Mely húzza még nehéz igáját,
S a durva zaj puskák csövéből
Túldörgi fájó jajgatását.
Mert fölcsap egyszer bősz haragja
S elsöpri e romlott világot,
Mely a jármot nyakára rakta
S örökre rabbá tenni vágyott.

(A népért. FELHŐK ÉS SUGARAK, 1911.)

A halkszavú költő hangja leginkább a nagy témák tüzében forrósodik át, de néha a kisebb röppályán futó versekben is figyelemreméltó gondolatokat közöl. A modoros érzelgések közben nem egyszer felizzik benne az élet igenlése, a hamisítatlan életöröm érzése. Korszerűtlen e korban — de első kötetében a hamuszín arcú, nyomorban tengődő gyári munkást is megénekli, sőt egy parányi veréb alakjában a proletár-sors szánalmas és mostoha körülményeire is rádöbben.

Az *Áhítat szárnyain* című verseskötete az ízig-vérig hívő férfi lírai vallomásait tárja elénk. Bán Aladár vallásos verseivel azoknak az érzéseknek és gondolatoknak akar hangot adni, amelyeket az elmélyedő ember egy-egy ünnepen, az élet fordulópontjain vagy csöndes szemlélődés közben érezhet.

Bár nem tevél apostoloddá
S oltári tiszted meg nem illet,
Fölavatott mégis papoddá
Pár percre a hit és az ihlet.

(Istenhez! ÁHÍTAT SZÁRNYAIN, 1900.)

Ez a hitből fakadó ihletettség erős és állandóan jelenlévő érzése Bán Aladárnak. Versei nem érik el a későbbi katolikus költők, Harsányi Lajos és Sík Sándor költészetének művészi skáláját, színeit és eredeti gondolatiságát, de elsőnek érzékeltetik a hívő ember lelki harcát, a fény és árnyék lélekbe vetített változásait.

És visszatérek újra Hozzád
Kit téveteg elmém nem értett;
A gőg s a szenvedély elolták
A tőled gyujtott égi mécset.
Borus lelkemben új világ kél
És látlak ismét Tégedet fent,
Ki a homályból fölemeltél
Engem kicsinyt és érdemetlent...

(Istenhez! ÁHÍTAT SZÁRNYAIN, 1900.)

A parányiság érzése a véghetetlen tisztaságú Lény előtt, a hit, remény és szeretet minden parancsnál előbb tanítása gyakran felcsendül Bán vallásos költészetében. Az Úr csekély lantosának érzi magát, aki a hatalmas császárok és fejedelmek dicsősége helyett a fölkerekséget átfogó szeretet győzelmét hirdeti. S minden vágya az, hogy egy kis helyet kapjon a mennyei trónus szent lépcsőinél. Vallja azonban, hogy ehhez le kell győznie a kegyelmet elhomályosító bűnt, mielőtt még földi pályája végetér. S nemcsak a bűnt, a gyarló órákat is, amikor a hivságos örömök vagy egy csöppnyi fájdalom a porba roskasztja, és elfeledteti vele küldetését. Mert amiről soha nem szabad megfeledkeznie: a költői és keresztényi küldetés. *(Szeghalmi Elemér)*

A KIROPRAKTIKA szót kevesen ismerik, talán még az orvosok se mind, pedig a szó az orvostudományok fogalomköréhez tartozik. A görög-latin szóösszetétel első tagja a „kéz" szóból ered s így összetételeiben is valamiképpen a kézre, a tenyérre, a kéz mozgására utal. A kiromancia szó például tenyérjóslást jelent, a kirurgus kézrátétellel gyógyító csodadoktort, a kirogrammatomancia, a kirográfia a kézirásból történő jóslást, jellemismertetést — vagyis grafológiát. Kiropraktikán Németországban — mint A. *Bäker*, a hamburg-uhlenhorsti Feenteich-klinika vezetőorvosa előadja érdekes tanulmányában — általában a gerincoszlopon kézzel végzett kezelést értik. Ennek az eljárásnak az elnevezése az amerikai D. D. *Palmer*-től származik, aki foglalkozására nézve fűszeres volt és magnetizmussal is gyógyított, mielőtt 1895-ben ezt a gyógykezelési ágat kialakította, vagy ha tetszik — újra felfedezte volna, hiszen ősidők óta akadtak már orvosok, akik a gerincoszlopon történő kezeléssel gyógyítottak. 1700 évvel ezelőtt *Galenus*nál találunk utalásokat a gerincoszlop kezelésére (Galenus: „De locis affectis" Liber I. caput 6.), *Strabo*nál is találunk helyeket, amelyek hasonló jellegű indiai eljárásokat írnak le. Maga a felfedező Palmer is egy orvosra, James *Atkinson*ra hivatkozik, és 1897-ben Svájcban megjelent egy könyv, amelyben *Nägeli* a fejfájás különféle fogásokkal történő kezelését tárja fel, s felteszik, hogy Nägelire *Still* amerikai orvosnak a kiropraktikával rokon oszteopátiája (csontgyógyászat) volt hatással.

Ma az Egyesült Államokban számos kiropraktikus iskola működik, ezekben három-négy évig elméletileg és gyakorlatilag képezik ki a hallgatókat a gerincoszlop és a nyakcsigolyák rendellenességeiből eredő bántalmak sajátságos kezelésére. Ezeknek az iskoláknak a tapasztalati anyaga kétségtelenül jókora. Gyakorlati eredményeik sok esetben elképesztők. Ennek ellenére is az orvostudomány ma általában elveti azokat az elméleteket, amelyekkel a kiroproktikusok sikereiket alátámasztani akarják, bár a legutóbbi világháború után a kiropraktikának jelentős hatása Európában is érezhető volt. Tapasztalati téren számos orvos ismerkedett meg a gerincoszlop manuális, tehát a szó szoros értelmében vett kézzel történő kezelésével. Némelyek, mint *Zukschwerdt* kezdetben még a kiropraktikus tan egyes részeit is elfogadták, de azután később eloldózkodtak tőle. Zukschwerdt és tanítványai eleinte elfogadták az amerikai kiropraktikusok elméletét a „subluxatióról". (A német klinikus „Wirberverlagerung"-nak fordítja a szót, amelyet magyarul csigolyacsúsztatással lehetne kifejezni. A subluxatio nem-teljes ficamodást, félficamot jelent.) Elfogadták azt a nézetet is, hogy ez a megbetegedés kiküszöbölhető a gerincoszlopon kézzel történő beavatkozás révén. Ma egyértelműen elfordultak a kiropraktika tanától és a subluxatio fogalmát is elutasítják. Mindamellett helytelen volna, ha a hátgerinc manapság széltében elterjedt helyrehozására irányuló eljárást teljes egészében a kiropraktikára vezetnők vissza. Az amerikai kiropraktika inkább csak ráirányította a figyelmet azokra a régi eljárásokra, amelyeket orvosok és a javasasszonyok is ősidők óta ismertek, sőt gyakoroltak Európaszerte s így nálunk, Magyarországon is. Gondoljunk csak a kenőasszonyokra, akik a nyakcsigolyák és a gerinccsigolyák kenegetésével igyekeztek bizonyos bántalmakat gyógykezelni.

A tan és a gyakorlat közt tehát különbséget kell tenni. Németországban 1952 óta működik kiropraktikus kutató- és munkaközösség, amely a gerincoszloppal összefüggő kérdések kutatását tűzte ki feladatául. Ezen kívül tanfolyamokat rendez a gerincoszlop manuális kezelésére, amit „aggyusztálásnak" neveznek. Míg régebben a munkaközösséget a kiropraktika tudománytalan elmélete és spekulációi miatt sok orvos élesen támadta, az utóbbi időben egészséges szintézis következett be, kilátással a tárgyilagos tudományos kutatás kétségtelenül jelentős gyakorlati lehetőségeire.

A kiropraktikus iránytól függetlenül már a negyvenes években is foglalkoztak, különösen *Schmorrl* és *Junghanns* professzorok kórtani anatómiai kutatásai nyomán a gerincoszlop vizsgálatával, majd *Mixter* és *Barr* (USA) sikeres sebészi beavatkozásai a „meniscus" (a tagok közötti félhold alakú porcogó, porckorong) megbetegedései esetén általánossá tették a sebészi eljárást. Annál érdekesebb, hogy most viszont ez a második világháború után különösen elterjedt operációs irányzat visszaszorult és a meniscus károsodásokat csak ak-

kor operálják, ha a konzervativ kezelés, a gerincoszlop kiropraktikus aggyusztálása nem visz sikerre.

A gerinccel összefüggő megbetegedési jelenségek (vertebrális szündromák) sokfélék és egymást átjárók. Ide tartoznak a reumatikus megbetegedések. Különösen a reumatikus fájdalmak okai rejlenek igen gyakran a gerincoszlop idegeinek ingerlésében. Ide tartoznak a karok és a lábszárak neuralgikus fájdalmai, a hátfájások, a keresztcsont-fájások, az „intercortal" neuralgiák (a bordák közti idegek összefutásából kisugárzó fájások), az izomfájások, a merevségek, a lumbago és a tagelnehezülések. A tagok reumatizmusa, amint az újabb tapasztalatok bizonyítják, gyakran függ össze a gerinc funkciójának zavaraival. A legsúlyosabb reumatikus betegségek, amelyek évek óta nem szűnnek, gyakran nemcsak enyhíthetők, hanem sok esetben teljesen megszüntethetők a gerinc kezelésével. Az eredmények különösen a reumakezelés terén ejtik mindig újból ámulatba még a tapasztalt orvosokat is.

A reumatikus betegségek minden gerincrészlettel kapcsolatba kerülnek. A gerinc egyes szakaszainak klinikai jelentőségére és gyógyászati lehetőségeire való tekintettel megvan ugyanis a maguk különlegessége. A nagy tengelyszervet, a gerincoszlopot azonban mindig működési egységként kell felfogni, amelynek egyes részei szoros összejátékra vannak koordinálva. Ez különösen klinikailag jut kifejezésre. A gerinc zavarai leginkább a viszonylagos szilárd részeknek a mozgórészekre való átmeneteinél jelentkeznek. Különösen vonatkozik ez az alsó nyakcsigolyaoszlopra és az alsó ágyékgerincre, köztük kölcsönös vonatkozás áll fenn, kölcsönösen hatnak egymásra. Nyakcsigolyafájások és a törzsgerinc fájásai néha egymásra vezethetők vissza.

A gerinc e részei közül a három felső nyakcsigolya-szegmentum különös jelentőségű. A kiropraktikának egy sajátos iránya az ún. *H. I. O. (hole in one* = egyből az egészet, *Schuss ins Schwarze)* kezelését kizárólag az Atlasznak és az Axisznak nevezett egyes és kettes nyakcsigolyára csoportosítja, mert hívei az egész gerinc kulcsát látják bennük és mert szerintük ezen a két csigolyán át hatni lehet az egész gerincoszlopra. Az orvostudomány ezt a nézetet elutasítja, jóllehet az egyes csigolyák közötti összefüggést elismeri.

A nyaki gerincoszlop legfelső szegmentumának a fej- és arcneuralgiák keletkezésében van különös jelentősége. A fejneuralgiák legnagyobb százaléka rendkívül gyakran a két felső nyakcsigolya ideggyökereinek neuralgiájára vezethető vissza. Az így keletkezett fájdalom valódi migrénné fajulhat, látási zavarokkal, szédülésekkel és általános vegetativ jelenségekkel. A fájdalom tipizálása gyakran lehetetlen, mivel a szimpatikus idegszálak ingerlése révén jelentős áttételek és átvágódások keletkeznek. A különböző arc-neuralgiákat a trigeminusz, a glosszofaringeusz és a faciálisz területén gyakran nem lehet elkülöníteni. A fej-neuralgiákat a felső nyakcsigolyák kiropraktikus kezelésével jól tudják gyógyítani. Még a valódi migrének egy részét, így a Menière-féle megbetegedési jelenségeket is. Bár a kórélettani viszonyok ezen a területen nincsenek tisztázva, a kiropraktikával sok ilyen migrénes beteg is gyógyítható. A három alsó nyakcsigolya ideggyökereinek csaknem hasonló jelentőségük van. Az alsó ágyéki csigolyák elváltozásai mellett röntgennel a legerősebb degenerálódási jelenségeket figyelhetjük meg rajtuk is.

Minden nyak-, nyakszirt-, váll- és kartáji neuralgiás panasz figyelmezteti a tapasztalt orvost a gerincoszlopra. Gyakori a karok zsibbadása. Mindezek jól kezelhetők, de időre van szükség, hogy az ingerelt idegek megnyugodjanak. Különböző megbetegedések, amelyeknek okai korábban homályosak voltak, bizonyítható összefüggésben állnak a gerinccel. Ide tartozik a váll-merevedés, a Sudeck-atrófia (heveny csontsorvadás gyulladásokkal, sérülésekkel kapcsolatban), a Dupuytren-féle meggörbülés (amely az újjak megmerevedésére vezet), az inhüvelygyulladás, az újjkörmök trópusi zavarai.

Bámulatosak a hátgerinc összeillesztési zavaraira és azoknak a belső szervekre gyakorolt hatására vonatkozó megfigyelések. A nyaki gerinc és a felső mellkasi gerincoszlop sok szívpanasz okozójaként merül fel. Különböző szerzők az utóbbi években olyan szívzavarokat írtak le, amelyek egyértelműen a gerincoszlopra vezethetők vissza és a gerinc kezelésével befolyásolhatóknak bizonyultak. Ezek között akadtak angina pectoris esetekre vonatkozó igen sze-

rencsés megfigyelések. A megfigyelt tünetek bizonyos fejtartásnál eltűntek. Mint egy kiropraktikus kezelés nem várt mellékhatását figyelték meg a szívzavarok elmúlását. Vajon a funkcionális szívzavarok átmehetnek-e valódi organikus zavarokba? Ez elvi kérdés, minden szervre vonatkozik, amit további kutatásoknak kell tisztázniok. *Gutzeit* belgyógyász szerint ez a lehetőség fennáll, éspedig nemcsak a szívpanaszoknál, hanem különböző más szervek funkcionális zavarainál is. Némely vérnyomás-növekedésnél javulást, illetőleg normalizálódást figyeltek meg a kiropraktikus kezelés nyomán. A gerincnek a belső szervekre kisugárzó hatása még vitatott, de gyakran mutatkoznak a gyomor- és bélcsatorna terén a gerincoszloppal összefüggő zavarok. Felböfögés, bizonyos ételek elviselhetetlensége, gyomornyomás, felfúvódási panaszok és más emésztési zavarok gyakran váratlanul visszafejlődnek a gerincoszlop kezelése nyomán.

Szoros összefüggés áll fenn a nyakcsigolyák és a pajzsmirigy közt. A pajzsmirigy túltengése és megduzzadása hátgerinc-megbetegedéses jelenségek keretében tűnik fel. Még heveny Basedow roham is megszüntethető volt kiropraktikus kezeléssel.

Ebben az összefüggésben azonban határozottan hangsúlyozni kell, hogy a szervi zavaroknak a gerincoszloptól való függőségét csak az esetek egy részénél szabad feltenni. Megítélésükre csak kellő kritikával rendelkező orvos képes. A jelenlegi irányzat túlértékelésétől mindenesetre óvakodni kell — jelenti ki Bäker.

Az alsó ágyékcsigolyák klasszikus betegsége a lumbágó és az isiász. A népiesen „hexensusznak" nevezett lumbágót, a derék és keresztcsont fájásokat és tüneteiket majdnem mindenki ismeri, legalább is hallomásból. Az isiász neuralgia legtöbbször mechanikus okra vezethető vissza, de járulékos tényezők: meghűlés, baleset, toxikus és allergiás hatások, sőt az időjárás is hozzájárulhatnak kirobbanásához. És persze az idegrendszer igénybevétele. A legtöbb isiászban szenvedő beteg előzőleg már lumbágóban és esetleg más gerincmegbetegedésben szenvedett. A lumbágóval ritkán jár együtt motorikus vagy részleges bénulás. A leggyakoribb a „nervus peroneus" bánulása, amely a lábemelést akadályozza. Érzékelési zavarok viszont gyakoriak.

Erősen jelentkező porckorong-megbetegedési esetekben a gerinccsatornában ún. Cauda-féle megbetegedéseket észleltek. Ilyenkor a láb és az alsó lábszár bénul meg. Jellegzetes az effajta betegségekre az ún. lovaglónadrág-anesztézia, a bőr bizonyos területén, amely a keresztcsonti csigolyákhoz tartozik. Az ágyéki csigolyák körében fellépő zavarok és a csípő- és térdízületben keletkező elváltozások között összefüggések állapíthatók meg. Potencia- és szexuáliszavarok ugyancsak fellépnek a hátgerinc megbetegedések következményeként.

Kétségtelen, hogy a hátgerinc megbetegedéseket jellegzetesen civilizációs betegségeknek lehet tekinteni. Az utóbbi évek során jelentősen emelkedett a számuk. Az ok korunk emberének egészségtelen munka- és életszokásaiban keresendő. A gyári munkás gyakran órákig lekötött kiszolgálója a gépnek, amely őt mindig ugyanúgy terheli meg s ugyanarra a tartásra kényszeríti. Ugyanígy vagyunk az irodai munkákkal is. Egyes nyugati szerzők *(Fändrich, Bäker)* egészségesebb munkahelyek megteremtését sürgették. Nálunk — mint ismeretes — a gép mellett dolgozók tornáztatásával igyekeznek megelőzni ezeket a fajta foglalkozási ártalmakat. De a baj gyakran már az iskolában kezdődik a rossz testtartással. Kiadós testi tevékenység és kiegyenlítő sportok esetén a gerincoszlop károsodások viszonylag ritkán lépnek fel. A visszaesés helyes életmódnál nem gyakori. Különösen káros a tisztán ülőfoglalkozás, nevezetesen az írógép mellett, vagy az órákig tartó autózás kiadós testi tevékenység nélkül. A kiropraktika — mint mondtuk — ezeket a zavarokat a gerincoszlop manipulálásával igyekszik megszüntetni. Megfelelő röntgenfelvételek után kezdik a kezelést a kiropraktikusok, akik vagy 250 fogással dolgoznak, felhasználják a meglepetés mozzanatát, amikor egyetlen lökéssel vagy nyomással változtatják meg a csigolyák egymáshoz való helyzetét. Általában a tapasztalt kiropraktikusok is csak néhány fogást alkalmaznak, mert a gyakorlatban többnyire ezek is elegendők a gyógyulás biztosítására. A csigolya subluxatioról szóló kiropraktikus tant, mint tudjuk, az orvostudomány elvetette, a kiropraktikus kezelés

hatásának módja azonban még távolról sincs tisztázva. Mert kétségtelen ugyan, hogy a csontrendszer durva zavarai megszűnnek a kiropraktikusok megfelelő manipulációja nyomán, s ezt sok kiropraktikával dolgozó orvos és kiropraktikus a kezelés előtt és után készült röntgenképekkel is igazolni tudja, — de számos esetben a beteg állapota panaszmentessé válik anélkül, hogy a csigolyák hibás elhelyezkedésében röntgennel kimutatható változás következett volna be.

Zukschwerdt kidolgozta a csigolya blokálódás fogalmát. A csigolya blokálódás voltaképpen azt jelenti, hogy az ízületek játéka a gerincoszlop valamely szakaszán időlegesen szünetel. Ilyen zavar esetén nem szabad pusztán a csontvázat figyelemre méltatni, hanem a csigolya-szegmentum egészét kell szem előtt tartani. Márpedig ahhoz az idegek, az izmok, az inszalagok, a véredények, a csigolya közti lemezek, porckorongok összessége mint funkcionális egység tartozik hozzá.

Ha a csigolya szegmentum zavara fellép, mindezeket a részeket valamiképpen érinti és a részek kölcsönösen befolyásolják egymást. A kiropraktikus kezelés sok esetben végül is mozgást idéz elő, amelynek következtében a funkciók egysége révén a csigolya szegmentum blokált állapotából ismét normálisan működő helyzetbe kerül. Emellett a szimpatikus idegrendszerre kifejtett hatások minden következményükkel együtt ugyancsak nagy szerepet játszanak.

A kiropraktikus kezelés nem veszélytelen, a nemzetközi szakirodalom súlyos komplikációkról, sőt halálos esetekről is megemlékezik vele kapcsolatban, különösen azokból az időkből, amikor a második világháború után Nyugat-Németországban számos nem kvalifikált gyógyász kísérletezett vele. A komplikációk nagyrésze arra volt visszavezethető, hogy nem állítottak fel megfelelő és alapos diagnózist. Tuberkulózisos, sőt rákos daganattal szétroncsolt csigolyákat is kezeltek. Daganatokat és súlyos csontelmeszesedéseket nem vettek észre. Nagyban és egészében meg lehet állapítani, hogy az ismertté vált károsodások vagy a képzetlen vagy a rosszul képzett kezelőknek, legfőképpen azonban az előzetes vizsgálatok (röntgenvizsgálat) elhanyagolása miatt keletkezett hibás diagnózison alapuló kezelések következményének tekinthetők.

Ma nyugodtan megállapítható, hogy a kiropraktikus kezelésnek tapasztalt orvos-gyógyász kezében gyakorlatilag semmiféle kockázata sincs. Ezt nemcsak Zukschwerdt állítja, aki az új irány egyik propagátora Németországban, hanem Bäkernek is ez a véleménye. Tanulmányában, amit a berni *Francke* könyvkiadó *Dalp*-sorozatában jelent meg, Bäker azt írja, hogy tíz év alatt húszezer ilyen kezelést kísért figyelemmel, de egyetlen komplikáció sem fordult elő. Az sem döntő, vajon a kezelést a többféle kiropraktikus módszer közül melyikkel hajtják végre, avagy alkalmaznak-e narkózist vagy sem. A lényeges az, hogy a kezelőnek a szükséges képzettsége és megfelelő tapasztalata meglegyen. A kiropraktika azért vesztett hiteléből, mert ezeket az alapfeltételeket sokfelé figyelmen kívül hagyták. *(Szigeti Endre)*

A TÁRSADALMI BÍRÓSÁG nálunk még csak kialakulóban — úgy is mondhatnánk: a kísérletezés állapotában — lévő intézmény. Azok az erkölcsi természetű megfontolások azonban, amelyek megvalósításának alapjául szolgálnak és azok a tapasztalatok, amelyek más államokban — különösen a Szovjetunióban — a nyomában járnak, egyre növekvő szerepet igérnek neki.

Kezdeti működési terét a vállalati alkalmazottak fegyelmi ügyei adják. A fegyelmi hatóság engedi át bizonyos fegyelmi ügyek tisztázását és eldöntését, vagy a döntés tekintetében való javaslattételt a dolgozók választottaiból alakuló Társadalmi Bíróságnak, amely az eljárás alá vont magatartásának a közösség érdekeit érintő hatását a személy és a körülmények közvetlen, alapos ismeretében igen jól fel tudja mérni. Amint azonban a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusán elhangzott beszámoló megállapította: „A fejlődésnek az az iránya, hogy a közrend és közbiztonság fenntartásának a funkcióit az állami intézményekkel: a rendőrséggel, a bíróággal karöltve a társadalmi szervezetek lássák el." Végül a legújabb fejlemények arra mutatnak, hogy bizonyos az egyes polgárok közt felmerülő összeütközések, amelyek eddig

csak az állami bíróság előtt voltak elintézhetők, szintén kerülhetnek majd Társadalmi Bíróság elé.

Az igazságszolgáltatás — mind az állam és társadalom érdekét sértő vagy veszélyeztető cselekmények következményének büntetés jellegű kimérése, mind az egyesek közt felmerülő érdekösszeütközések elbírálása vonatkozásában — az állam egyik legfontosabb feladata. A bírósági szervezet kialakításával és rendszeres működésével védi az állam a társadalmi rendet minden megzavarás ellen és védi az egyes polgárok jogait is a mások által való megsértéssel szemben. Az igazságszolgáltatás rendszeres működése ad alapot annak a tilalomnak, amely meg nem engedettnek nyilvánít minden önkényesen megválasztott és a rendet megzavaró eszköz útján érvényesített igazságkeresést.

Az igazságszolgáltatásnak kizárólag az állami bíróságra bízása a multtal szemben még erőteljesebbé vált azzal, hogy jogunk nem ismeri el a polgárok közti jogviták elintézésének önkényesen megválasztott személyekre, ún. választott bíróságra bízását és ezzel az állami bíróságok itélkezése alóli elvonását. Ez azonban mégsem jelenti a szakbíróságok itélkezési monopóliumát, oly értelemben, amint ez a jogalkotó, a végrehajtó és a bírói hatalom Montesquieu által felállított és a polgári jogrendszerekben dogmaként követett szétválasztásából következnék. Már az állami bíróságok itélkező tanácsaiban a népi ülnökök részvételének intézményes biztosítása arra mutat, hogy államunk nem kizárólag az itélkezéssel élethivatásszerűen foglalkozóktól várja az elérhető legtökéletesebb eredményt, hanem a dolgozóknak az itélkezésben való közvetlen részvételét is biztosítja.

Az említett dogma alól felszabadulva megszűnik annak a reális szemléletnek minden akadálya, hogy vannak ügyek, amelyekben a bírói eljárásnak a legjelentősebb ügyekhez mért és más ügyekben sem mellőzhető alakiságai előnyösből hátrányossá válnak és amelyekben a szereplők közvetlen környezetéhez tartozók nyorsabban és jobban meg tudják találni a legmegfelelőbb megoldást. A közvetlen környezetből kialakuló itélkező szerv emellett az állami bíróság számára többé-kevésbé hozzáférhetetlen eszközökkel is rendelkezik az itélkezés megfelelő hatásának kiváltására.

A Társadalmi Bíróság alkalmasabb arra, hogy az inkább erkölcsi, mint jogi megítélés alá eső, de mégis kifogásolható magatartások tekintetében megfelelően állást foglaljon.

Egyes bűncselekmények esetében, mint a rágalmazás és súlyosabb sérülést nem okozó testi bántalmazás, az ügyész általában nem avatkozik bele a meginduló büntető eljárásba, hanem abban maga a sértett szerepel vádlóként. Ilyen ügyekben rendszerint elkerülhetetlen, hogy az itéletre hosszú idővel a cselekmény elkövetése után — sokszor a tanúk egész sorának kihallgatása céljából a munkahelyéről való elszólítása mellett — kerül sor és a sértettben gyakran kelt csalódást, ami elmaradna, ha a dolgozótársaktól kapná meg — még pedig időveszteség nélkül — a megfelelő elégtételt és abban a környezetben, ahol a sérelmet el kellett szenvednie.

Azzal szemben, aki akár a köz, akár embertársa irányában kifogás alá eső magatartást tanúsított, a magatartása következményeként jelentkező intézkedésektől nevelő hatást is kell várni. Az Alkotmány 41. §-a a bíróságok általános feladatává teszi működésük minden ágában, hogy „neveljék a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására". Éppen a nevelési szempont adja az egyik legsúlyosabb érvet amellett, hogy bizonyos erre egyébként is alkalmas ügyeket ne a nagyobb területről összegyűjtött esetek tömegét elbíráló állami bíróság vizsgálja meg, hanem egy szűkebb, a közvetlenül érdekeltekkel állandóan együttélő közösségből kerüljenek ki az elbírálásra hivatott személyek, akik az érdekelteket jó tulajdonságaikkal és hibáikkal együtt régtől fogva ismerik, akik a felmerült eset tanúit munkájukból való kizökkentés és időveszteség nélkül meghallgathatják, akik a nevelés legmegfelelőbb eszközét is könnyen meg tudják találni. Az itélkezés a kisebb közösségen belül a nyilvánosság olyan ellenőrzése alá is kerül, amely hatékonyabb, mint a bár minden idegen számára nyitvaálló, de kevesek számára hozzáférhető nyilvánosság az állami bíróság tárgyalásán.

A társadalmi bíróságokról nálunk — egyelőre messzemenő óvatossággal —

az 1956. május 30-án a minisztertanács és a Szakszervezetek Országos Tanácsa által 1041/1956. sz. alatt hozott határozat szól, amely bevezetésében az ilyen bíróságoktól elsősorban a társadalmi tulajdon megkárosítóival szemben szükséges felelősségrevonás hatékonyabb eszközeinek kialakítását és a dolgozók nevelését várja.

A társadalmi bíróságok megszervezése és működésbelépése hazánkban 1960-ban vett nagyobb lendületet. Ilyen bíróságot kell szervezni a legalább 300 dolgozót foglalkoztató üzemekben. A dolgozók létszámához képest évről-évre 10—25 személyt kell megválasztani a társadalmi bíráskodásban való részvételre, akik maguk közül választanak elnököt és elnökhelyetteseket. Az egyes ügyekben három tagú tanács jár el. Az eljárásban résztvevőket lehetőleg azok közül kell kijelölni, akik az eljárás alá vont dolgozót és a felmerült esetet jól ismerik.

A társadalmi bíróság elé a vállalat igazgatója azokat a fegyelmi ügyeket utalhatja, amelyek a munkafegyelem megsértésével, a társadalmi tulajdon megkárosításával, a szocialista együttélés szabályainak az üzemen belüli megsértésével kapcsolatosak. A várható továbbfejlődés irányát jelzi, hogy a sértett beleegyezésével társadalmi bíróság elé kerülhet a személyi tulajdon ellen (más javának eltulajdonítása, jogosulatlan használata, megrongálása stb. útján) az üzemen belül elkövetett cselekmény is.

A Társadalmi Bíróságnak az eléje került ügyet 15 nap alatt be kell fejeznie. Határozatában a dolgozót feddéssel, írásbeli megrovással maga büntetheti, azonkívül súlyosabb fegyelmi büntetésre (alacsonyabb munkakörbe helyezés, elbocsátás), büntető eljárás kezdeményezésére, vagy ha megitélése szerint a dolgozó fegyelmi vétséget nem követett el, az eljárás megszüntetésére tehet javaslatot. Állástfoglal a dolgozó terhére megállapítandó kártérítési kötelezettség kérdésében is.

A társadalmi bíráskodás továbbfejlesztésének irányvonalát mutatja a Szovjetunióban 1959-ben nyilvános megvitatásra bocsátott tervezet, amelyet a Jogtudományi Közlöny 1960. évi 7/8. számában *Bajáki* Veronika mutat be.

Ez a tervezet már 50 főnyi kollektivát elegendőnek tart a társadalmi bíróság szervezéséhez és a kollektivának nem is kell vállalatnak lennie. Szakiskolák, szövetkezetek keretében, házkezelőségek és utcabizottságok mellett is tervbe van véve a megfelelő szervek létrehozása. A tervezet a Társadalmi Bíróságoknak széles hatáskört szán. Ide kívánja utalni a társadalmilag hasznos munka elkerülését, a gyermeknevelés, az elagottakról gondoskodás elhanyagolását, a becsületsértést, rágalmazást és tettleges bántalmazást, a társbérletben használt lakások belső rendjének megsértését, az egyes polgárok közti kisebb összegű vagyonjogi vitákat.

Egyetértünk az idézett cikk írójával különösen abban, hogy a lakás és nem a foglalkoztató intézmény szerint szervezett társadalmi bíróságokra igen üdvös szerep vár nemcsak a társbérlők, hanem általában az egymás közelében lakók közti torzsalkodások gyors leszerelésében, elmérgesedésük megakadályozásában, az ilyen ügyek terhétől az állami bíróságok mentesítésében.

A nemrégen hatálybalépett polgári törvénykönyv a személyiségi jogok megsértése esetében a jogsértőtől elégtételt követel, a sértettet pedig feljogosítja, hogy az elégtétel számára megfelelő nyilvánosság biztosítását követelje. Minderre annak a kollektivának a társadalmi bírósága, amelyhez mindkét érdekelt tartozik, könnyen megtalálhatja a legalkalmasabb eszközöket.

Nem lehet kétséges azonban, hogy a munkafegyelem biztosítása és a társadalmi tulajdon védelme — amire az első magyar szabályozás irányul — a Társadalmi Bíróságoknak mindig központi jelentőségű feladata marad. *(— ye —)*

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. A történelmi novella általában mostoha műfaja az utóbbi évtizedeknek. Volt idő, harmincöt-negyven esztendővel ezelőtt, amikor egy-egy író szívesen szánta idejét néhanapján úgynevezett „történelmi miniatűrök" cizellálására, ám inkább a műremeklés becsvágyával, semmint igazi meggyőződéssel annak való igazságában, amit csinál. Születtek közben nagyigényű, korokat földidéző történelmi regények — elég csak Sigrid Undset, vagy nálunk Kodolányi János nevét említenünk; ezek azonban jobbára inkább

csak jelentős kivételek a műfaj sajátságos devalválódási és fokozatosan „ifjúsági irodalommá" válási folyamatában.

Hogyan, miért történt ez a devalválódás; a kor izlése változott-e meg, vagy a történelmi regénnyel kísérletezők nem tudták kielégíteni a kor fokozottabb valóság-igényét? — ezek a kérdések, s mindazok, melyeket még föl lehete tenni, érdekesek volnának, de túl messzire vezetnének. Elég annyi, hogy a történelmi regényt — a nagy kivételektől eltekintve — hovatovább szinte naív különlegességnek kezdték tekinteni; helyette divatba jött a valóságosabbnak, hitelesebbnek és „tudományosabbnak" látszó úgynevezett életrajzi regény, kezdve a tisztes, esszészerű valódi életrajztól az életrajzi mezbe öltöztetett írói-művészi best-seller botránykrónikáig, ami viszont — szemben az „ifjúsággal" — a ponyva felé közelítette a nagymultú műfajt.

E kettő között élt aztán, egyre gyérebb élettel, de semmiféle művészi megalkuvásba sem bocsájtkozva, a történelmi elbeszélésnek az az ága, amely leginkább Conrad Ferdinand Meyer szép hagyományait folytatta, megőrizve legfőbb mesterének történelmi lelkiismeretességét is, páratlan művészi igényességét is. C. F. Meyer volt az, aki a műfajt még egyszer, és talán utoljára, igazán modernné tudta tenni, s itt ismét messzire eltérítene, ha kutatni kezdenénk, vajon mi az ő máig is megkapó történelmi „modernségének" a titka. Többek között talán az, hogy a multnak legapróbb részleteiben való földidézése, legparányibb díszleteinek utánarajzolása közben is valami félreismerhetetlenül modern érzékenységgel tudta nézni hőseit, átélni sorsukat, konfluktusaikat, szenvedélyeiket; a multat kettősen is megjelenítette: egyrészt külső formáiban, dekorációjában, hangulatában és légkörével, mint történelmi multat, másrészt ebben a történelmi multban a mindig modern emberi szenvedélyeket a maguk mindig-modern izzásában. S ami a legsajátosabb: ezt a mély izzást legalább annyira közvetíti a „dekoráció", mint a benne lepergő sors; a kettő szoros egységbe forr, és a „leírásnak" is szervesen sors-hordozó funkciója van, nem úgy, mint régebben Scottnál vagy Hugónál, ahol nem egyszer hat betétszerűen. C. F. Meyer a történelmi elbeszélés új típusát alkotta meg, és a műfaj általános devalválódása közepett ez a típus, ez az ág bizonyult a művészileg legkevésbé romlékonynak.

Ha Ijjas Antal most megjelent elbeszélés-kötetének, *A látogató*-nak novelláit valamilyen hagyományhoz akarjuk hozzákapcsolni, legjogosabban alighanem erre a meyerire gondolhatunk. Az írót, minden jel szerint, már természete is erre utalja, ezzel rokonítja: erős érzéke a — meyeri értelemben vett — „dekoráció" iránt, ami éppen történelmi valóságának és sajátos szépségének mély átélése révén nála is szervesen sors-hordozóvá és sors-kifejezővé válik; ábrázolásának az a látomásszerűsége, amely éppen a történelmileg hiteles részletek zsúfolt valóságából bontakozik ki; s mindezek mellett még valami „helyzeti" analógiát is vonhatunk közöttük: ahogyan C. F. Meyer mögött az akkori frissen újrafölfedezett burckhardti reneszánsz állt, úgy áll Ijjas Antal írói világa mögött a modern biblikus tudományok, a modern egyháztörténet, történelem, hagiográfia és nem utolsó sorban teológia tárháza.

Pillantsunk át futólagosan ezen a „világon", azon a részletén, amely *A látogató* lapjain elénk nyílik. Hősei, akiket életük egy-egy jellemző, vagy döntő pillanatában megjelenít: Talleyrand, Goethe, az éppen megválasztott VII. Pius, Szent Pál, Remete Szent Antal... — egy-két kivételtől eltekintve jobbára közismert történelmi alakokról van szó; s az embernek, ha pusztán csak ezt a „hős-névsort" nézi, könnyen támadhat ez a gondolata: ugyan mit lehet még ezekről elmondani olyasmit, amit már el ne mondtak volna, és ugyanakkor olyasmit, ami „hiteles"? Régi iskolakönyvek tanították aranyszabályként a történelmi regénnyel kapcsolatban, hogy főhőséül nem szabad közismert nagy történelmi alakot választania, mert azzal nem lehet „mit kezdeni", azt az írónak kénytelen-kelletlen úgy kell elfogadnia, ahogyan a köztudatban él. Mit ér s mennyiben érvényes e szabály, ne vitassuk; egy mindenesetre bizonyos: az a bizonyos „mit lehet még mondani róla" kérdése óhatatlanul fölmerül az emberben, és kivált az olyan emberben, aki, ha történetesen Goethe érdekli, szívesen olvassa magát Goethét és a róla szóló tudományos irodalmat, mint valamilyen regényt Goethéről, és jobb olvasmánynak tartja egy-egy író, művész

naplóját vagy levelezését azoknál a legtöbbször vitatható értékű műveknél, melyeket szerzőik ama bizonyos naplók és levelezések alapján koholnak hősükről, általában erkölcsileg fölöttébb méltatlanul hősükhöz, és irodalmilag alaposan elmaradva hősük maga-írta dokumentumai mögött. Ijjas Antal azonban „tud újat mondani" hőseiről, mert általában lelki, sőt kegyelmi drámájuk egy-egy fordulópontján ragadja meg őket.

Vegyük egyetlen, jellemző példának az *Ébredést*, ezt a fiatal Széchenyiről szóló elbeszélést, próbáljuk ezen kitapintani Ijjas Antal történelmi novelláinak sajátosságait. „Tartalma": fogadónap Lichnowskyéknál; ezeknek egyik fogadott lányát akarja feleségül venni Széchenyi; korán érkezik hozzájuk, fölmegy Selinával a hajdani gyerekfogadószobába és vallomást tesz neki zavaros eddigi életéről, mert úgy érzi, csak így lesz méltó a lányhoz. Az iszonyodva taszítja el magától; az „ügy" az öreg Széchenyi Ferenc elé kerül, aki egy fiával folytatott beszélgetés során villant rá az elbeszélés végső mondandójára: „Csak egyetlen valaki van, aki elfogad bennünket a bűneinkkel együtt".

Téli alkonyat, hóvilág; a régtől nem takarított gyerek-fogadószoba szintelteltári pontosságú leírása; majd az öreg Széchenyi szobája, a spanyol Krisztus-képpel s lent a behavazott palotaudvarral: ez az, amit az imént, jobb híján, „dekorációnak" neveztünk; s ez az, aminek Ijjas Antalnál általában elsődleges, lényeges kifejező funkciója van. Nem henye díszlet, hanem az érzések, a történet, a sors egy részének terhét viseli; az író nem azért zsúfolja a részleteket, akár egy szoba berendezéséről, akár egy kép (vagy például a Szent Antal novellában a sír-freskók) leírásáról van szó, hogy tájékozottságáról, részletes történelmi ismereteiről tanúságot adjon, hanem azért, hogy általuk érzékeltesse, szuggerálja *magát a dolgot:* a sorsot, a drámát. Egy grecói Krisztus-kép a feje fölött s egyetlen tájul agg életéhez egy behavazott, sívár bécsi palotaudvar: ebben benne van az egész Széchenyi Ferenc; ehhez többé semmiféle magyarázat, semmi kommentár nem kell. Az olvasóban mostmár mindez véglegesen így marad meg: egy sors, keretével együtt — és nyilván így ragadta meg magának maga az író is: ez lehetett erről az alakjáról az alapélménye, egy ilyen látomás, — az agg Széchenyi, ahogy óriási szobája szigetén állva kitekint a palotaudvar havasan üres „világába" (mint ahogy az ifjú Antonioszt is így „láthatta" meg magában először: a novella ragyogó sivatagi képével a háttérben, és a második Szent Pál novella, *A vihar* hősét talán így: egy őszi viharban hányódó félroncs hajó üregének bűzös-eszelős börtönében).

Egy-egy ilyen nyomasztó hitelességű dekoráció kell ahhoz, hogy légköre előkészítse az Ijjas Antal novelláiban többnyire elkövetkező „pillanatot": amikor a valóság szorításában a hős önkéntelenül és szükségszerűen *fölnéz* — amikor a valóság elérkezik az izzásnak arra a fokára, ahol egy pillanatra fölvillan benne *valami több*, esetleg csak sejtelemként (mint a *Campagnai történet*ben), vagy végleges föloldódásként (mint a *Remete Szent Antal megkísértetésé*ben, vagy *A vihar*ban), vagy olyan „tanulságként", mint az *Ébredés*ben. Széchenyi a bűnt hordozza magában, és meg akar szabadulni terhétől; vallomást tesz, de „tévesen": menyasszony-jelöltjének, egy tapasztalatlan fiatal lánynak, aki természetesen nem bírja el ezt a törékeny vállára dobott súlyt — ahelyett, hogy annak vallana, aki „egyedül fogad el mindenestül", és aki — egy másik novella jelenésében — az egész világ minden bűnét magára vette.

Hasonlóan, ahogyan ezt az egyetlen példát, elemezhetnénk végig Ijjas Antal kötetének többi elbeszélését is. A tizenegy novellából erős, kiérett írói egyéniség, sajátos, eredeti színű és stílusú írói világ bontakozik ki — s egy kicsit, természetesen más „fekvésben", olyasformán is, ahogyan *A látogató* Talleyrand-ja előtt híres arcmetszet-gyűjteményéből a tulajdon arca: egy világ, amely minden objektiváltságában, sokszoros áttételeiben is, végső fokon alkotóját és íróját tükrözi. Azt, aki történelmi hőseinek drámáiban és megkísértetéseiben a maga drámáit és megkísértetéseit is megélte, és azért tudja amazokét olyan szuggesztívan ábrázolni, mert — végső fokon és írói „szublimálással" — a maga szubjektív élményeit ábrázolja. (*)

SZÍNHÁZI ÖRJÁRAT KOROKON ÉS STÍLUSOKON ÁT. — (I.) Musset, sőt Alfred de Musset, a XIX. század gyermeke most lenne százötven éves, ha élne, sőt már a százötvenegyediket taposná. Romantikus szépfiú, George Sand barátja s ebből a kiadós, nagydobra vert, kölcsönösen megírt, szublimált és degradált szerelemből él, művei kapósságát a botrány szele reklámozza szalonról-szalonra, ő pedig avatott költő, nemcsak a francia nyelv, hanem a mélyebb érzelmek finom tollú stilizátora. S mert költőként ő is pénzzavarban él időnként, az a színpad is elcsábítja, amelynek különben nem legitim eljegyzettje s csak úgy zugban randevúzik vele.

Shakespearenek sohasem volt igazi sikere Franciaországban — szólt a legutóbbi időkig a babona s Mussetnek — talán az okos George Sand tanácsára — eszébe jutott, hogy megírja a francia sekszpiri drámát. Nemrég Olaszországban járt, rajta is erőt vett a stendhali bűvölet, hogy amit nem mondhat el francia vonatkozásban zsarnokságról, Szent Szövetség kötözte emberi béklyókról, rejtett bosszúvágyról, azt szépen egy hazája iránt többnyire barátságtalan ország renaissance bűneinek melegágyában sarjasztja költői látomássá. Kapóra jön a XVI. századbeli Firenze, ahol már mágyára vitték a franciákkal szövetkező, demokrata-puritán Savanarolát, de ahol a Mediciek tovább öldösik rokonságukat és a népet, amely most is francia segítséget várna, de a német-római császár és a pápaság szövetsége folytán bizony újra visszaesik a császári politikát pártoló Mediciek igájába. S a Medicieknek úgyis megvan a kellő rossz hírnevük Franciaországban, mióta vérbajukkal majdnem kiirtották a francia uralkodó családot s ráadásul még a Bertalan éjt is segítettek megrendezni.

Nekünk magyaroknak majdnemhogy tragikus tanulság, hogy Mohács előtt és után nemcsak a mi vezetőink vetkőztek ki emberi mivoltukból, hanem az egész század a legvadabb bűnöktől fertőzött volt Európa színterein. Még néhány évtizeddel előbb, a Shakespeare megírta III. Richard Mátyás király kortársa volt. Mátyásnak életére törtek, bátyját megölték, nagybátyja, püspöke, Janus Pannonius pártot ütött ellene. S ő megelégedett ereje tudatában azzal, hogy egy-egy várba, számőzetésbe küldje ellenfeleit, éppen csak, hogy katonai őrizetbe. Richard tetteit nem kell ismételnünk, De a XVI. századra kelve mintha csak megveszett volna az emberiség. A renaissance előbb oldotta az amúgyis oldani való csomókat, de aztán szabadjára engedte az emberi bűnök förgetegét. Szegény mezitlábas barát Savanarolánk inkább visszafelé akarta forgatni az idők kerekét a középkori megkötöttségek felé, küzdött a luxus, a kéjvágy, a kiszolgáltatott emberi méltóság meggyalázása ellen. S miután mágyára ment s elégő teste gőzéből is ittak amúgyis megrészegült ellenfelei, még szabadabb lett a vásár Firenzében.

Musset nem választotta meg rosszul sekszpiri drámája színterét, amikor 1537 Firenzéjéről ír, ahol Medici gyilkol Medicit, a legitim származású Lorenzaccio az illegitim ágról is uralomra jutott Alessandrót. Micsoda remek figurája a renaissancenak ez az Alessandro Medici, aki — mint később a Rigolettóval szembekerülő Mantuai herceg Hugo Victor drámájában, — fejedelmi hatalmát csak lányok és asszonyok megejtésére, ellenfelek legyilkolására és kifosztására használja föl, hogy a népből csak adót zsaroljon kéjelmes élete tovább folytatására. Ő tiszta képlet, egysíkú alak. Sikerült is Mussetnek a fejedelmi fattyú tobzódásait majdnem sekszpirien megírnia. De nem úgy Lorenzacciot.

Lorenzaccio egy gyökeréig züllött udvari környezetben az 1800-as évek harmadik évtizedének Mussetje, a dekadensen háborgó ifjú, aki azért részt akar venni korának életében, élvezeteiben s forradalmi beállítottságát hasznosítani akarja és tudja. Lorenzaccio fattyú és fejedelmi rokona hízelgőjeképpen rosszabbnak játssza meg magát, mint amilyen. Amolyan francia Hamlet ő, meg akar torolni valamit az eszményein esett sérelem miatt s ezért színlel, hazudik, hízelkedik, kerítője lesz a fejedelem szerelmi étvágyának és végül huga ágyához csábítva őt, ledöfi. Közben talán észre sem veszi, hogy már ő is ehhez az udvarhoz züllött, mint ahogy szimuláns őrültek, őrültek közé zárva megőrülnek, sőt a kezelő orvosokon, akik épp ide vágytak gyógyítani, néha szintén kitör az elmebaj. Így Lorenzaccio. Tragikus csak az a sorsában, hogy a nálánál eszesebb Mediciek tovább szervezkednek, búsás vérdíjat tűznek ki a ham-

leti unokatestvér fejére. Firenzén beteljesedik a végzet, régi zsarnoka helyett újat, nem kevésbé művészetpártolót és nem kevésbé zsarnokot kap és Lorenzacciot is eléri, Velencébe menekülte után is, a sorsa: a jól irányított tőrdöfés.

Költői sűrítés mindez persze, a darabból azt hinnők, csak tegnap menekült Velencébe Firenze Hamletje s érte tőrdöfés, pedig a két esemény között kerek tíz esztendő telik el. Musset adatai nem pontos történelmi adatok, figurái, lettenek légyen főurak, vagy főpapok, történelmi gyökerüktől meglehetősen elszakadva vagy éppen költői képzeletből sarjadva ágálnak a színpadon. Csak nézzük meg a XIX. század restaurálási műveleteit középkori építményeken s egyszerre előttünk áll, mennyire tudtak hamisítani a század gyermekei naiv és felületes gőgjükben azért, hogy sikerült föltalálniok egyet s mást.

Harmincnégy költői képben, tér és cselekményegység nélkül hörgik, szavalják, táncolják át Lorenzaccio drámáját Musset alakjai.

A véget érni nem akaró képsorozat színes forgataga hiába tálal föl karneválokat, női titkokat, egyházi és világi intrikákat, valahogy mégis hidegen hagyta közönségünket. A rendezés elkövette azt a hibát is, hogy az eredetileg három fölvonásra tervezett előadást kettőbe vonta össze és a közel két órás első rész utolsó harmadában a közönségnek már csak egy vágya van: mikor hull le a függöny, mikor pihentetheti meg szemét a homályból elővarázsolt és vetítéssel hátterezett renaissance pompa szemfájdító egyformaságából.

Pedig mennyi szép színészi erőfeszítés és munka rejlik ebben az előadásban. A sokáig kallódó Árva János élő szoborba faragja a könnyebbik, mert egysíkú Medicit, a szoknyavadász fejedelmet. Gábor Miklós a sokkalta öszszetettebb Lorenzaccio alakjával vív hamleti tusát, Horváth Ferenc pedig színészileg remekbe formálja a tartüffködő Cibo bíborost. Pécsi Sándor minden erejével küzd filozofikus szerepének egyhangúsága és bizonytalansága ellen és a fiatalok közül Basilides Zoltán, Garics János, Körmendi János, Jóó László és az itt fiatal hévvel kitűnő Horváth Jenő a legjobb formájukat futják ki. Honnan hát mégis a sikertelenség? Hiszen a sokkal egysíkúbbra megírt hölgyek is oly tündökletesek renaissance pompájukban, sőt Ilosvay Katalin, a férjét megcsaló Cibo marchesa alakjában még játszási alkalmat is kap és kitűnően meg is felel neki. Nem sorolhatunk föl mindenkit a harmincnégy képhez méretezett közel hatvan szereplőből. Fordítás, rendezés jó.

Nem lett volna-e jobb mégis Musset valamelyik könnyed kis verses vígjátékával, például a színpadjainkon régebben is bevált „On ne badine pas avec l'amour"-ral vagy az amúgyis magyartárgyú Barberine-nel ünnepelni a múlt század gyermekének másfélszázados születési évfordulóját? Mert minek akar mindenáron Shakespeare lenni az, aki nem az? S mikor mint Musset nagyon is beválik vígjátékaiban? Akadémiai és egyéb gyászbeszédekben és nagy évfordulók idején pedig illik az ünnepeltet lehető legjobb oldaláról bemutatni.

(II.) Idő: 1920. Kodolányi János emberré és íróvá érésének ideje. Az írót gyermekkora határozza meg és azok az események, amelyek férfivá serdülését kísérik. Puskin Besszarábiában, Tolsztoj a Kaukázusban, Sigrid Undset a független Norvégia kikiáltásakor kapja azt a történelmi feszültséget-adta villamosütést, amitől íróvá kellett lennie. Kodolányi számára 1919 és 1920 föloldhatatlan ellentéte a döntő élmény, amikor a Tanácsköztársaság bukása után világtávlatok emberi akarásából szűk kis soviniszta kuckóba estünk. Most a „Békák tava" című színjátékában próbálja elénk vetíteni ifjúsága nagy válságát, családjával való szakítását, kivándorlását az akkori „úri" társadalomból.

Baranyai kisvárosban vagyunk, ahol egy erdőfőtanácsos példás haragban él második feleségével, miután az elsőt elkergette s attól származó gyermekeivel, akiket viszont megtartott maga körül, csak éppen nem bír velük. Iluska lányát ezért egy kivül-belül korrupt háromszáz holdas földbirtokoshoz akarja kényszeríteni, Laci fiát pedig megnevelni arra az életre, amely belátása szerint itt egy kommün légköréből hazatért tékozló fiúra várhat, ha ide is bevonulnak a kakastollasok. A fiatalok azonban föllázadnak. Iluska, aki a délceg tanítóba szerelmes, sőt talán oda is adta neki magát, visszadobja a gyűrűt a földbirtokosnak, ez csendőr-kémet meneszt Laci után s végül a fölbőszült apa puskával megy a fiára és világgá kergeti. Több tisztázatlan motívum között van a darabban egy szenvelgő, városból ide száműződött mostoha is, aki rosz-

szul él a férjével, megperzselődik mostoha leánya szeretőjétől és így annál inkább szabadulni akarna Iluskától.

Drámának drámai téma lenne ez, de Kodolányi annyi ágát-bogát ismeri, vagy titkolja, avagy nem ismeri eléggé, hogy nem tudja, hogyan kezdje bonyolítani a szálat a gubancból. Innen is húz egyet — elszakad, onnan is ráncigálja — s alig marad valami a kezében. A végén odavágja a színpadra az egészet s azt mondja: nesztek, ilyenek vagytok. Egy ilyen Kodolányi-szőttes regénynek is elég töredezett arabeszkű szokott lenni, hát még drámává szabdalva. Már pedig a Békák tava regénynek íródott s korántsem éri el a szerző „Földindulás" vagy „Végrendelet" című falusi életképeinek drámai színvonalát. Kodolányi ezekben a jelentős sikerű darabjaiban is sokat tipergett-toporgott a színpadon s annyi sok mellékeset mondott el, amit csak a folklore-ba szédült kisnemzetek színházlátogatói bírnak élvezettel elviselni. De ezekben a darabjaiban mindig kárpótolt egy-egy nagyszerű, emberi jelenettel, az egyke fiú halálát táncos rivalgás közt megtudó apa elvágódását, vagy a Végrendelet öreg parasztasszonyának deliriumos vagyon-szétszórását. Forró jelenetre a Békák sorában nem kerül sor, mert az apa és fiú puskás dulakodása a legjobban sikerült harmadik fölvonásban is üres drámázás marad s a néző emlékezetében csak epizódszereplők, főként két cselédlány megragadó és egy csendőr „bár tudnánk feledni!" módon emlékezetes alakítása marad.

Az egyik kis cselédlányt Horváth Teri játssza remekbe. Németh erdőfőtanácsosék cselédkéje ő s Németh Laci a „Du bist wie eine Blume" fordításával ajándékozza meg. Milyen magasrendűen művészi, hogy a cseléd-jogot környezetétől tanuló fiú mégsem a régi ritust tanulja el, hanem fölolvas a kis cselédnek és az elkéri a fiútól a fordítást, hogy aztán széttépje, majdnemhogy az arcába vágja, mikor fiú — magát sem tudván megvédelmezni dühöngő apjától — egy szóval sem kél az ő védelmére, akinek egyetlen bűne, hogy Lacival együtt kommunista-gyanús.

S milyen igaz a másik urasági belső cselédlány, a pöfeteg K. Tóth birtokos cselédje, ágyasa, lábakapcája története, akinek apportírozni kellene a háztűznézőbe érkező menyasszony s annak családja előtt, de mert szukaállatként szereti „urát", s igérete is van, hogy ő azért megmarad második feleségnek, nem vágja fejükhöz a tálcát, a kávés ibriket, a mézesbödönt, de mindig érezteti, hogy alapjában csak ezt lehetne tennie. Sándor Izabella ez a másik cseléd, aki élete eddigi legnagyobb alakításaként könyvelheti el ezt a szerepét.

S a harmadik cseléd a cselédek cselédje. Gál csendőr ott lent Baranyában, szép szál kemény ember, akinek egyetlen ambíciója, hogy a fajtájabelieken, véréből valókon tiporjon s minden parancsot, ami valami akkor még határon túli csendőrparancsnokságról érkezik, vak terrorista lázzal teljesítsen, egy kis szadista kéjjel persze, hogy akik a nép eltiprásával megbízták, azok elnéznek neki ilyen-vagy olyan kedvére való kilengéseket, pofonokat, talpveréseket s más apróbb gyönyörűségüket. Prókai István bebizonyította ebben a szerepben is, hogy méltán várhatunk tőle még sokat, nagyon sokat.

S Kodolányi is ebben a három alakjában, — ily kitűnően megszemélyesített alakjában — éri el a saját írói rangját.

Farkas Antal, K. Tóth kulákja, azonban túlzásaiban is kísérteties figura volt s megint fölmerül a kritikus kétkedése: nem az-e az igazán jó színész, aki a valóban jó, valóban jól megírt szerepet játssza?

(III.) Idő: napjainkban, az Angara folyó mellett. Alekszej Arbuzov „Irkucki történet"-e „Az ember tragédiája" mellett a Nemzeti Színház legnagyobb és legemlékezetesebb idei sikere. Hogy „Az ember tragédiája" párhuzamnál maradjunk, talán azt a címet is adhatnók neki: „Az ember vigasztalása". Emberségünkben vigasztal meg Arbuzov, aki igazi költő, a XXI. század küszöbén élő író és így valószínűleg számot vetett magában azzal, hogy emberség nélkül, hit nélkül, szeretet nélkül nem élhetünk.

Nem írja ő a renaissance Firenzéjének selyemtaláros „fölszabadult" emberbestiáit, sem 1920 nagy ütésétől kábult magyar középosztályának „kicsit megint szabad a vásár" hallalija nem bizgatja semmiféle gyűlölködő kritikára. Arbuzov a szerencsés író, aki egy majdnem idilli szocialista társadalomban él kisebb-nagyobb hibáktól terhelt dolgozók között, akik élnek, szeretnek, meg-

halnak véletlenül s akik között jó nekünk is elidőznünk. Tiszta fürdő, állandó esküvői hangulat, kis emberek kicsiny kis tőlük telő jósága, embersége az „Irkucki történet". De talán ha összeteszünk sok-sok picinyke jóságot, emberséget, apró hibáktól fűszeressé tett jobbra való akaratot — legalább hadd lássa az a másik, hogy nekünk sem könnyű jóknak lennünk —, mégis csak összeér egyszer a jónak szövevénye s betakarja valahogy ezt a bűnöktől varacskos földet.

Végigsírtam az „Irkucki történet" előadását, de hiszen esküvőkön is szoktam sírni és a Kaméliás hölgyben is. Vannak esetek, amikor az ember nem állja meg könny nélkül, mert valami figyelmezteti, hogy jobbaknak kellene lennünk, emberebbnek kellene lennünk, mint amilyenek vagyunk. S oly megható, mikor emberek újra meg újra nekiindulnak a jobbá, boldogabbá és emberebbé levésnek.

Arbuzov hősei pedig ezt teszik. A kaméliás hölgyet említettem, immár egy második évszázad legnagyobb színpadköltői sikerét. Ott szerepel egy szenvedéseiben és önfeláldozásában megtisztult kurtizán, aki gyakorta megríkatja az embert. Mindig azt mondtam, nem baj, ha varróleánykák kissé szentimentálisok. Jobb, mintha gyűlölködnének, pletykálkodnának vagy névtelen leveleket írnának. Aki szentimentális, az néha sír és a könnyek állítólag fölösleges méreganyagokat mosnak ki belőlünk. Valami alap-emberi érzésre bazirozna a larmoyant költői és színpadi művek és emberségünket nem árt birizgálni, úgyis-úgyis elszunyókál sokszor. S hogy mostan Arbuzov élesztgeti s méghozzá igen finom és magasrendű írói eszközökkel, abban egy fölfelé ívelő közösségi érzés diadalmát látjuk.

Sebes folyam az Angara a szibériai Irkuck városának közelében s épp most akarják megfékezni, kordába vonni, akik vízierőművet építenek reá. Sok ezer összefutott ember a fölkelő nagyváros barakktengere közt. S köztük egy kallódó leány, „Váljoska, Olcsócska", ahogy már csasztuskában éneklik róla harmonikázó vidám fiatalok az Angara mentén. S hogy lesz belőle ballada s életéből legenda tán?

A lány főudvarlója Viktor, vidám legény, nem hisz a szerelemben s az állandóbb érzések horgonyzó biztonságában. S Viktor mégis fölhorkan, amikor a lágyérzésű Szergej őszinte szerelemmel s az őszinte szerelemhez illő félszegséggel közeledik a lányhoz megbűvölten és elrendelten, hogy tiszta érzésével megbabonázza őt s magát. Szergej nem hisz a pletykáknak, Szergej optimista vőlegény, ki öklével hajtja el a vádaskodókat s mintha ama spanyol közmondás hívője lenne, hogy „a rossz nem mindig bizonyos". Válja és Szergej esetében nem az. A könnyelmű leány föloldódik Szergej tiszta szerelmében, nagy, könnyeztető esküvőt ülnek, ahol csak báva gyerekek mondanak olyan fölköszöntőt, amitől a fölnőttek kissé feszelegni kezdnek. S tovább sincs semmi baj, pedig ágyat is tolnak be az esküvő után a golyóscsapágyakon forgó-pergő színpadra. Váljoska fáradt élete legizgalmasabb napja után — tán még maga sem hitte el soha, hogy tisztességes asszony lesz belőle — csak annyit kérdez meg Szergejtől: „Hogy hívják az anyádat?... És a nővéreidet?... Nagyon szeretni fogom őket."

Ez szép, és sírunk, siratjuk mindazt, ami bennünk siratni valóan cinikus.

És Váljocska rendes asszony lesz, már ott is toporog a férje a szülészeti klinika lakkcsempés folyosóin s már hirelik neki, hogy ikrek születetek. S a kórus is felel: Ember született!

Valami egyszerű áhítat leng be mindent, ami legyőzi az eredendő rosszmájúságot.

De hisz a divat az divat. S mért ne lehetne egyszer ezt a természetes divatot is követni, hogy örüljünk, hogy ember született és igyekezzünk emberré nevelni magunk mellett az ujszülöttet is.

Szergej tovább nevel. Fürödni mén az Angarára, két más gyerek vele, olyan tíz évesek. Szergejnek s Váljosának legboldogabb napja ez s Váljosa csak azt a hírt kapja vissza, hogy a sebes folyású Angarából az ura mind a két gyermeket kimentette, csak ő egymaga veszett oda. Nem esküvői már a hangulat, nem kaméliás hölgyi szüpögés. Az élet természetadta nagy légáram-

lata tört be, letört egy ágat, elsodort egy férfit. S Váljoskából most vajon mi lesz?

Előbb hát összeáll a brigád, hogy Szergej helyett is végzi a munkát, nyolcan kilenc helyett és Szergej özvegye nem láthat hiányt. De aztán, mikor már ez is végbement, úgy látja valaki, a darab rezonőrje, hogy nem jó egy asszonyt munkátlan hagyni s hogy jöjjön ő is közibök. S Váljoska megy, dolgozik, már fizetést is vesz föl. S most újra megjelenik Viktor. Már kérné a megállandósult asszonyt feleségül. Váljoska elfut, de nem tudjuk, futása nem a párját csalogató őz futamodása-e? Függöny borul történetükre, amely ugyanazzal a jelenettel végződik, amellyel kezdődött: Viktor és Váljosa oldatlan szerelmi kettősével.

Priestley-féle veszélyes forduló, hol sok szennyesség nyomán kezdik el újra a folytatást? Vagy inkább Thornton Wilder időtlen színpada „A mi kis városunk"-ból? Ne keressük, hisz a kritikus sem ismer minden formai újítást, amiben a világ drámairodalma is vajúdja az újat.

Örüljünk Alekszej Arbuzov végtelenségbe táruló, emberi jóságot idéző, metafizikai szépségű alkotásának, amely megbocsátásában, „menj és többé ne vétkezzél" kiáltásában krisztusi egyben. És örüljünk a magára talált Nemzeti Színház előadásának, a kis Berek Kati küzködően emberi Váljájának, Szirtes már nem szirupos, leegyszerűsödött Szergejének, Kállai hetykén bőrkabátos Viktorának, Ladányi öregen is házasodó szaki-bácsijának, Zolnay Zsuzsa őszinte egyszerűségének és az egész kórusnak, amely a nézőtér ezernyi emberével egy húron tud pendülni.

Ha esküvői volt is, de szép volt és sokáig emlékezetes siker marad. Milyen nagy dolog az, ha egy költő tud egészen egyszerű lenni és a semmiségeken át meg tudja mutatni az egész világot — még ha könnyben fürészti és szivárványszínben játszatja is. (Possonyi László)

KÉPZŐMŰVÉSZET. *Reményi József* szobrászművész gyűjteményes kiállítása a Műcsarnok kamaratermében egy kivételes tehetségű alkotóművész életművével ismertette meg a látogatót. A nagyközönség csak keveset hallhatott róla, mert munkásságának javatermése, az „érem", jellegénél fogva műtárgyi forgalomba alig került. Szenvedélyes emberábrázoló. Verhetetlen technikával ércbevésett arcmásainak kifejező erejét finomleleményű, allegorikus hátlapkompozicióival egészíti ki s teszi teljessé. Már egy félszázaddal ezelőtt Lyka Károly benne látta az éremművészet eljövendő nagy mesterét. Híresek orvosábrázolásai. Nemcsak páratlan éremművész, hanem többszörösen pályadíjnyertes érméivel is sikert sikerre halmozott. Mestere a kisplasztikának. Sportdíjként szereplő „Sűlydobó"-ját ötször vitték ki Amerikába. Elemében akkor érzi magát, amikor kisméretű kerek plasztikus fejeket készít. Ebben a műfajban utolérhetetlen. Van belőlük vagy hatvan-hetven. Ez alkalommal egyet sem állított ki közülük. Megmintázta többek között *Bólyai* Farkast, *Széchenyit*, *Kazinczyt*, *Bartókot*. Bartók Béla *Kodály* lakásán ült modellt neki. Talán ő az egyetlen képzőművész, aki nem közvetve, fényképek felhasználásával, hanem szemtől szemben rögzíthette meg a nagy magyar zeneköltő arcvonásait. A kiállításon meglepetést keltettek művészi kivitelű rajzai, akvarelljei. Remekbekészült fejek és tájak vegyesen. És hogy milyen szépek a fái?! Aki a természetet ilyen testvérközelből hagyja hatni magára és annyire bele tud hallgatni a csendbe, az olyankor, amikor alkot, valójában fohászkodik. Grafikái őszinte vallomások. Az ilyen művész a legeszményibb pedagógus. És Reményi szívvel-lélekkel az. Háborús rokkantsága akadályozta meg, hogy mint szobrászművész a monumentális művek sorát hozza létre. Sokan még emlékezhetnek 10 méter hosszú, 70 cm-nyi relief-figurákkal díszített, pompás *Arany János-padjára*, a Városligetben, mely teljesen tönkrement. Érdemes volna rekonstruálni!

A *Csók-galériában* ezalatt *Boldizsár István* festőművész balatoni festményei vonzották a vásárlókedvű közönséget. A nagybányai hagyományokban gyökerező *Réti-tanítvány* közel 30 éve nem lépett gyűjteményes kiállítással a nyilvánosság elé. Posztimpresszionista kifejező eszközeinek roppant gazdagságán keresztül nyilvánul meg ragyogó színekben duskálkodó képeinek szemgyönyörködtető, közvetlen hatása. Szőnyi legbizalmasabb baráti köréhez tartozott. Hosszú ideig tartó elvonulását a hasznára fordította. Tovább fejlesztette tüne-

ményes technikáját, tökéletesítette egyénien kikísérletezett festési módszerét. A temperát olajjal vegyíti. Maga jött rá a keverés helyes arányosítására. Olvasta egy kis brosürában, hogy Tiziano és Veronese is így festett és ennek tulajdonítható, hogy elkerülték színeik valeurjének és tónusának egyenetlen megváltozását, meghamisítását. Boldizsár eleinte fele-fele arányban vegyítette az olajat a temperával, de csakhamar rájött, hogy a fekete gyorsan beszárad. Ugyanezt tapasztalta a cadmium(citrom)sárga. a Krapp-lakk(vörös) és az ultramarinkék esetében. Színeinek ragyogását, zománcos fényét köszöni egyéni festési módszerének és ez lényegében abban áll, hogy a fenti színeknél 70% olajat vegyít 30% temperával. Színei időállók és az időnkénti firniszezést is elviselik. Szőnyi is, az utóbbi időben, csaknem kizárólag temperával festett, de anélkül, hogy olajat is igénybevett volna. Igaz ugyan, hogy szikrázófényű színeinek harmóniáját bajos lenne más festőnek megközelítenie, viszont a képeit csupán üveg alatt lehet megóvni a romlástól. Boldizsár kiváló arcképfestő is. Kár, hogy csak egy portréjával szerepelt a kiállításán, melynek 46 festménye, 6 akvarellje és 10 rézkarca az utolsó három év alatt készült. Vásznai zavarbaejtően tetszetősek, azonnal feltárják minden szépségüket és nyilvánvaló közölnivalójukat. Egy ösztönösen finomizlésű és tudatosan megérett művész tájkivágásai. Nem mondanak többet-kevesebbet, mint amit igérnek. Sem ködös elvontság, sem befelénézés nem jellemzi derűs, harsogószínű, világos szerkesztésüket. Színvonalbeli rangjuk sérelme nélkül első látásra népszerűekké válnak.

Bod László festőművész finnországi élményeit örökítette meg a Fényes Adolf-teremben kiállított kevert technikájú képein. Nagy kísérletező. Festészeten kívül foglalkozott színpadkép, díszlet és bábfigura tervezéssel. Friss szemű és fürge kezű. Erőssége a villámgyors tájékozódás. De arra nincs elég ráérő ideje — türelem hiányában —, hogy szorgalmas műhelymunkával, aprólékos gonddal elmélyítse a tudását. Még ha élményeit nem azonnal dolgozza is fel, hanem esetleg jóval később, miként erre példa a *„Szeles tengerpart"* című, fekete és zöld tussal, néhány évvel a finnországi útja után készült igen sikerült rajza — mindig az első élénk benyomás az, ami megragadja, s ha még oly hű és pontos is a visszaemlékezése, az a kép, amit így teremt újjá, csupán akkori futó, könnyed hangulatát tükrözi vissza. Ilyen a festői magatartása. Arra, bizonnyal, igen alkalmas, hogy sajátos, egyéni stílust alakítson ki, meg hogy technikai bravúrra tegyen szert. Ha hosszabb időt tölt idegenben, az ottani környezet és légkör „helyi" jellegzetességét is érzékeltethette volna, egy mással össze nem téveszthető hamisítatlan finnországi hangulatot, így azonban ezek a kép-riportok kizárólag magyar szemmel néznek és láttatnak.

Megrázó élményt nyújtott *Iri Maruki* és *Tosiko Akamacu* japán festőművész-házaspár „Hirosima"-képsorozata. A férj, Iri Maruki, festészete mélyen gyökerezik a japán hagyományokban. Rá hárult a nehezebb feladat: a kompozíció és az ábrázolt jelenetek légkörének megteremtése. Az asszony, az európai műveltségű Tosiku Akamacu, rajzolta a figurákat, a nyugati rajzkultúra érezhető hatásával. Teljesértékű művészi munkájuk hatását és jelentőségét fokozza, hogy közvetlenül résztvettek a katasztrófa mentési munkálataiban, át is élték valóságban az ábrázolt borzalmakat. „Miközben rajzoltunk — mondják egyik nyilatkozatukban —, egész testünkben remegtünk... Rajzoltunk... és közben lelkünket a harag, fájdalom és rettenet érzései szorongatták." A Hirosima-képciklusokkal (eddig 11 rész készült el) évek óta járják a világot, hogy mozgósítsanak a békeharcra. Addig szándékozzák folytatni a munkájukat, újabb és újabb panneauk kiegészítésével, amíg a nukleáris fegyvereket be nem tiltják. A kompozíciók alapelve a drámai mondanivaló könyörtelen kifejezésére összpontosul. Nincsen központi figura köré csoportosuló művészi elrendezésre törekvés ezekben a merőben új-jelentésű, aktiv cselekvésre követelően felhívó „memento mori"-ábrázolásokban. Minden figura egyforma jelentőségű. Mindenki egyformán szenvedett. Ezeknek a művészi ábrázolásoknak egyetlen célja az, hogy ráirányítsa a figyelmet az emberek szenvedő arckifejezésére, a felismerhetetlenségig eltorzult testére, az emberi képzelettel meg se közelíthető apokaliptikus jelenetekre. A keleti művészetben ritka a szenvedélyes drámai lüktetés, mert magasfokú szemlélődésében kiegyenlítődik minden szélsőség. Némiképp Goya háborús borzalmaira kell gondolnunk a japán művészpár Hirosima-

képsorozatát tanulmányozva. Alapvető különbség azért itt is észlelhető a nyugati és a keleti felfogás között, amikor a halál kaszál, kegyetlenül a testet nyomorítván, szadista gyönyörrel. Goyánál a meggyötört testben sinylődő lelket siratjuk és aggódunk, hogyan szabadul ki a test börtönéből a romolhatatlan szellem. A japán festőknél eszünkbe se jut a kettős tragédia szembeállítása. Kizárólag az enyészetet, a test halódását, oszlását vesszük tudomásul. Fel se vetődik e panneauknál a lélek halhatatlanságának kérdése, mint ami egyáltalán nem tartozik a tárgyhoz. De annál inkább gondolnunk kell az élet megbecsülésére. Az emberségünkre. *(Haits Géza)*

* * *

Fővárosi és vidéki kiállítások. Az elmúlt esztendő végén az Ernst-múzeumban *„Dolgozó emberek között"* címmel kiállítást rendezett a Képzőművészek Szövetsége. A kiállított festmények, grafikai művek, szobrok az ipari üzemek, a bányák, a termelőszövetkezetek, az állami gazdaságok, a gépállomások életéről beszéltek, középpontjukban a munkájukban elmerülő vagy éppen megpihenő mai ember alakjával. Az egyik festőt az aluminiumöntők munkája ragadta meg, a másikat a szüret, a bivalyitatás, a rizsaratás, a következőt az Erzsébet-híd építése. Van, aki egy nagy ruhagyár szabászairól, van, aki a balatoni halászokról vagy az üzemi könyvtár látogatóiról formált kompozíciót. A kiállításon az 1910-es években Paul Claudel-t illusztráló („L'annonce faite à Marie") 70 esztendős Szobotka Imrétől kezdve a középnemzedéken át (Szentiványi Lajos, Duray Tibor) a mai tehetséges fiatalokig bezáróan (Scholz Erik, Túry Mária) sok művészünk vett részt. A látott művek között voltak kiérlelt alkotások, de voltak olyanok is, amelyek skiccnél, riportnál nem nyújtottak többet. Mindenesetre festőink közül egyre többen ismerik fel, hogy ha Velazquez (Étkező parasztok), Chardin (Bevásárló nő), ifj. David Teniers (Falusi búcsú), Daumier (Mosónő), Courbet (Kőtörők), Rjepin (Hajóvontatók), Van Gogh (Szövőmunkás), Picasso (Vasaló asszony) és sokan mások az immár klasszikusok közül érdemesnek tartották saját koruk dolgos, egyszerű kisembereit megörökíteni, akkor a mai művész is bízvást hozzányúlhat az új idők kis és nagy, csendesebb és mozgalmasabb jeleneteinek, sok-sok embertípusának szeretetteljes, együttérző ábrázolásához.

A Csók-galériában a közelmúltban *Ujváry Lajos* festőművész alkotásai szerepeltek. A művész a nyár folyamán tanulmányúton volt a Szovjetunióban, a jellegzetes stílusú moszkvai és vidéki görögkeleti templomok és kolostorok több alkotásán is megjelennek (Vaszilij Blazsennij székesegyház a Vörös téren). Több arcképet is kiállított, ezek közül Remenyik Zsigmond regényíróé és a tilinkóján játszó Tersánszky Józsi Jenőé volt a legsikerültebb. A mesteréről, Szőnyi Istvánról készített portré már kevésbé volt megoldott. Egyes fiatal festők a portréfeladatokat kerülik, pedig nemcsak elavult, akadémikus modorban, hanem korszerű szellemben is lehet arcképet festeni. Ujváry nagyon helyesen tűzte ki maga elé célul, hogy a jelenkor gazdag magyar szellemi életének reprezentánsait testi valójukban az utókor számára megörökítse. A Nagybányából kinőtt zebegényi szemlélet jegyében fogant tájképei, a fiatal művész családját ábrázoló festményei derűs színvilágúak, életörömmel telítettek.

Az Ernst-múzeum karácsonyi kiállítása az orci születésű, de évtizedek óta Somogytúron élő 92 esztendős *Kunffy Lajos* mester gyűjteményes tárlata volt. Kunffy jogásznak indult, majd a múlt századi európai művészeti élet egyik központjába, Münchenbe került. Itt azok közé a fiatal magyar művészek közé tartozott, akik a vonzó egyéniségű, közvetlen Hollósy Simon körül csoportosultak. Az egykori jurátus, akiről Lyka Károly megemlíti, hogy mindenkor kitűnt eleganciájával, később beutazta a félvilágot. Sokáig élt Párizsban, ahol számottevő sikerei voltak a század elején, a francia becsületrendet is elnyerte. Rippl-Rónaival szoros barátságot tartott, de művészete nem került Kaposvár nagy fiának bűvkörébe — legfeljebb egy-egy Kunffy-kép címe — pl. „Megy a kocsi Lellére" — emlékeztet Rippl kedves, adomázó címadásaira. Korai alkotásai közül kiemelkedik a nagyméretű, mesterségbelileg fölényesen előadott „Jób" (1896). Későbbi munkáiról találóan írta egyik méltatója, hogy azokat „optimista realizmus" jellemzi. Vándorló cigányokat, öreg parasztokat, a Bala-

ton partvidékét, tereferélő falusi leányokat, a lassan folydogáló vidéki élet epizódjait, festőbarátait (Edvi-Illés A., Iványi-Grünwald B.) látjuk igényes, nem ingadozó értékszinten mozgó festményein. Arcmásai közül az egyik legszebb Giesswein Sándor pápai prelátust, az egykori Magyar Békeegyesület elnökét ábrázolja, azt a haladó szellemiségű főpapot, akiről érdekes jellemzés olvasható a marxista Kelen Jolán könyvének („Galilei-per a XX. században", Kossuth kiadó, 1957) „Gyűlés egy főpapi palotában" c. fejezetében. Következetessége, szerénysége, művészi becsületessége az agg mester, Kunffy Lajos egész életművét becsessé s mélyen rokonszenvessé teszi.

Martyn Ferenc Pécsett élő festőművész (született 1899-ben) hatvan lavírozott tusrajzából rendezett kiállítást a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum. Martyn fiatal éveiben Rippl kaposvári házában élt, a művészettel való megismerkedése is Rippl vezetése alatt történt. Egyidőben az absztrakt festők csoportjához tartozott a művész, de őt kísérletező hajlamai vezették az elvont iskolához, nem a művészet technikai oldalának fogyatékos ismerete. Joggal mondhatta magáról Martyn vagy tíz év előtt: „ma már nagyjából úgy rajzolok, ahogy lélekzem." („Az új magyar művészet önarcképe", Bp., é. n.) A hatvan rajz Cervantes Don Quijoté-jéhez készült, s kongeniális újjáalkotása a spanyol író világának. (Martyn többször végigutazta Spanyolországot, s nyilván ez is hozzásegítette őt a mű mély feldolgozásához.) A katalógus előszavában túlzás nélkül írta Takáts Gyula, a kiváló költő, hogy „e sorozat minden darabján az irodalom és a grafika olyan magasfokú szimbiózisával találkozunk, amelynek ritkán lehetünk tanúi".

A Szentendréről szóló, nemrégen megjelent monográfiában a szerző, *Horler Miklós* a következőket írja: „Művészeti vonatkozásban Szentendre hírnevét művésztelepe öregbíti. Fennállásának sokszor viszontagságos évei alatt több jelentős művészünk dolgozott és dolgozik ott ma is." A szentendrei Ferenczy Károly Múzeumban 1960 végén megrendezett kiállítás azt mutatja, hogy a nagymúltú városkának, amely hajdan a Magyarországra betelepült görög és szerb kereskedők virágzó központja volt, a festőkre gyakorolt hatása még mindig a régi. Tizenhárom művész vett részt a kiállításon, csak olyanok, akik állandó szentendrei lakosok. Ilosvai-Varga s Pirk János az idősebb generációhoz tartozó jeles művészek; évről-évre csekély variációval ugyanazt mondják, formai értékeiket a néző elismeri, de ha munkáikból egy-két tucatot megismertünk, a többi már újat adni nemigen tud. Deim Pál és Maurer Ferenc reményekre jogosító fiatalok, az iparművész Maurer kerámia-kockákból állítja össze dekoratív munkáit, amelyek épületek falainak díszítésére igen alkalmasak lennének. A századelő naturalizmusától az absztrakcióhoz és szürrealizmushoz közelálló Kandó Gyuláig sokféle irányzat szóhoz jutott ezen a kiállításon, amelyen már sajnos nem szerepelhetett Szentendre három hűséges festő-szerelmese, Bene Géza, Deli Antal és Boromissza Tibor, akik a kiállítás előtti hónapokban húnytak el, a modern magyar piktúra nagy veszteségére.

A magyar rajzművészet. Karácsonyra jelent meg Pataky Dénes „A magyar rajzművészet" c. könyve, közel 200 reprodukcióval, amelyek között sok a színes. A közölt művek nyolc évszázad magyar grafikai művészetét mutatják be. Középkori illuminált kódexek befejezetlen miniaturái és a hűbéri világ néhány oklevele Zsigmond és Mátyás korából, amelyeket rajzokkal tettek díszesebbé, állanak a képanyag elején. A legelső magyar grafikai művek vallási tárgyúak, így a XII. és XIII. század fordulójáról való Pray-kódex öt rajza (keresztlevétel, sírbatétel, a szent asszonyok a sírnál, stb.), az Augustinus egyik munkáját tartalmazó, a pozsonyi káptalani könyvtárban őrzött kódex tollrajza (Angyali üdvözlet), a Dubniczi Krónika rajzai. A XV. század végén jelennek meg az első világi tárgyú, geometriai, asztronómiai, építészeti vonatkozású rajzi ábrázolatok. Készítőik: Szalkai László, a Mohácsnál később elesett esztergomi érsek, és Lossai Péter, Bolognában tanuló magyar ifjú.

A gótikus, majd reneszánsz művészet magyarországi virágzását derékbatöri a török hódoltság. Ezeknek az időknek dokumentuma a sokat szenvedett Wathay Ferenc emlékirata a XVII. század legelejéről. Wathay a konstantinápolyi „Hét Torony"-nak is foglya volt, s hányatott életének élményeit kezdetlegességükben is kifejező rajzokban örökítette meg. A török kiűzése utáni idők

legkiválóbb magyar művészei — Bogdány és Mányoki — a Habsburg-gyarmattá vált, kulturális téren elmaradott Magyarországot elhagyva, külföldön telepedtek le. A XVIII. század magyar grafikusai között szerepel két műkedvelő is, Rákóczi hű embere, Mikes Kelemen, és a kor nagy technikusa, Kempelen Farkas.

Az önálló magyar képzőművészet, s ezen belül a rajzművészet lendületesebb kibontakozása a reformkorban kezdődik meg. Az ország elmaradott állapota miatt művészeink helyzete most sem rózsás, kicsiny a művészetet értő és támogató réteg, kevés a megrendelés és vásárlás, ezért még mindig sok jeles művész kényszerül ki idegenbe, mint id. Markó Károly, Brocky és Borsos József, aki csak élete végén tért haza — fotografusnak és kocsmárosnak. A XIX. század nagy magyar művészeitől, Székelytől, Lotztól, Mészölytől, Paáltól, Munkácsytól, Szinyeitől szép rajzokat és akvarelleket közöl az album, habár olyan „par excellence" grafikus, mint Barabás, Jankó vagy Zichy, kevés volt e korszakban — a legtöbb művész a rajzot vagy akvarellt csak vázlatként, tanulmányként művelte.

A könyv legfényesebb része a XX. századi anyag. A reprodukciók kétharmad rész századunk művészeitől való, s ez az arány helyes is, hiszen a rajz, mint önálló s már nem másodrendű műfaj, Rippl-Rónaitól kezdve nyert lényegében véve polgárjogot Magyarországon. Kernstok Károly, Vaszary János, Uitz, Nemes-Lampérth, Egry József, Derkovits, Szőnyi, Aba-Novák s még sokan mások egy kis darab papírlapon egyszerű eszközökkel varázslatos remeklésekre voltak képesek. De ebből a nagyszerű gárdából is kiemelkedik Ferenczy Béni, a szobrász, akiről nagyon igaznak érezzük Pataky megállapítását: „talán ő rajzol a legelragadóbban a mai magyar művészek közt". A mai középkorú nemzedékekből mindenelőtt a Racine-t, Steinbecket, Szabó Lőrincet illusztráló Szalay Lajos, Borsos Miklós szobrász és Barcsay Jenő magasodik ki.

Pataky Dénes finom kiállítású könyve örömet szerez az olvasónak, néhány kérdésben azonban nehéz a szerzővel egyetérteni. A könyv címe „A magyar rajzművészet", sok reprodukált mű azonban akvarell és gouache. Az akvarell (azaz víz-*festmény)* és a gouache pedig közelebb áll a festészethez, mint a grafikához, a rajzhoz. Az 50 oldalas bevezető tanulmány elsősorban nem a magyar grafikai művészet történetét nyújtja, hanem a magyar festészetét. Egy példa: Czóbel Béla festményeiről 14 sort ír a könyv, a rajzairól viszont csak 2 és fél sort. Hollósy Simonról, Farkas Istvánról, Mattyasovszky-Zsolnayról, Vass Elemérről részletesen beszél Pataky Dénes, ugyanakkor művet nem közöl tőlük, minthogy rajzi munkásságuk nem jelentős. Ez esetben viszont elegendő lett volna éppen csak megemlíteni e — különben élvonalbeli — mestereket egy olyan kötetben, amelynek témája a rajzművészet. A könyv írója az újabb magyar művészet legértékesebb csoportjának az általa „posztnagybányai" irányzatnak nevezett Gresham-kört tartja. E csoport esztétikáját magáévá téve, sokszor megró és súlyosan elitél — kellő bizonyítás nélkül — más törekvéseket. Így például a „Nyolcak"-ról ezt mondja: „Törekvéseiket nem tudták kielégítő módon megoldani, útjuk végül is üres modorosságba vezetett." Azonban ezt az egyoldalú, elsietett megállapítást Tihanyi Lajos mesteri portréi (Kosztolányi, Kassák, Fülep Lajos, stb.), Czigány Dezső önportréi és asztali csendéletei, Berény Róbertnek a fiatal Bartókról készült arcmása s a „Nyolcak" többi tagjának alkotásai nem támasztják alá. Vértes Marcell a IV. Károly királyt ábrázoló „Őfelsége, a király nevében!" c. híres plakátot nem a Tanácsköztársaság, hanem a Károlyi-kormányzat idején készítette.

A Kossuth, az Offset és az Egyetemi Nyomda által előállított könyvet a Képzőművészeti Alap kiadója jelentette meg. *(Dévényi Iván)*

ZENEI JEGYZETEK. (Dean Dixon vendégszereplése.) Az Európában élő néger karmester már tavalyelőtti bemutatkozásával is osztatlan lelkesedést keltett. Akkor két koncertet adott a Károlyi-kertben s a második után már a legnagyobb dirigensek sorában emlegették. Kitűnően irányítja a zenekart — meglátszik, hogy pszichologiából is doktorátust szerzett —, s mindegyik stíluskörben otthonos, kiváltképp a romantikában. Mostani vendégszereplésekor is elsősorban a romantikus kompoziciók tolmácsolásával ragadta

meg a közönséget. Különösen annak örültünk, hogy első hangversenyén a nálunk meglehetősen ritkán hallott Berlioz-nyitányt, a Római karnevált is műsorára tűzte. Mert a kiváló francia zeneszerzőt mindmáig nem értékeljük érdeméhez és jelentőségéhez méltó módon.

Pablo Casals, J. Ma. Corredorral folytatott beszélgetésében „monstruózus" alkotónak nevezte Berliozt. Valóban, a francia mester, kinek életét kényszerű belső és külső emigrációk szakadatlan sora jellemzi, hatalmasat, talán túlhatalmasat lépett előre. Szakított kortársainak szenzuális komponálási elveivel s megteremtette azokat a kategóriákat, melyeket később Liszt és Wagner fejlesztett véglegessé és teljessé. Tanult tőle Csajkovszkij — gondoljunk az olasz capriccio és különösen az 1812 nyitány alófestéseire —, sőt Debussy is, jóllehet ennek alteregója, Crochet úr, nem a leghízelgőbben nyilatkozik Hector Berliozról. És a tanítványok pompás és lehiggadtabb sora egy kicsit elfeledtette a „monstruózus" mestert. Mert ők végleges formát adtak a fantasztikumnak (Fantasztikus szimfónia), keretbe szorították Mephisto csábításait (Faust elkárhozása) és higgadt polgárrá szelídítették a kalandozó Haroldot (Harold Itáliában). Egy kicsit hasonló Berlioz sorsa Klopstockéhoz, aki Messiásával megalapozta a Goethe és Schiller által betetőzött csoda-palotát.

Persze, Berlioz fantasztikus belső tűzből táplálkozó rajongása kicsit idegen a mi korunk leegyszerűsödött és mégis komplikáltabb formavilágának. Berlioz mindent elmondott, amit akart, sosem tudott megálljt parancsolni magamagának s ezért érezzük néha zseniális dilettánsnak (akárcsak Thomas Mann Wagnert). Úgy alkotott, ahogy élt is: szabadon, gátlástalanul. Fittyet hányt kora feudálkapitalista konvencióinak, de fittyet hányt a kortársak klasszikusokon nevelkedett formaérzékének is. Harcolt, újított, mert tudta, hogy „aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni". Ő megjárta a maga poklát, mi azonban már nem szeretünk kísértetekkel viaskodni. De csodáljuk és tiszteljük a pokoljárókat, akik a maguk messiási elhivatottságával mindig hozzátesznek egy-egy darabkát a mi mennyországunkhoz.

A Római karnevál is ilyen felfokozott, áradó muzsika. (Amint a címe is mutatja, a karnevál forgatagát akarja megvalósítani és ábrázolni a zene nyelvén.) A muzsikát a Benvenuto Cellini c. opera egyes elemeiből állította össze a szerző, s első párizsi bemutatójáról maga is megemlékezik írásaiban. A körülmények úgy hozták, hogy előadás előtt nem próbálhatott a fúvósokkal." ... Amikor a zenekarba értem, körülfogott valamennyi fúvós hangszeren játszó művész, ijedt ábrázattal, hogy a közönség előtt olyan nyitányt kell játszaniok, amely teljes egészében ismeretlen előttük. Ne féljenek — mondottam nekik — a partitúrák pontosak, önök valamennyien tehetséges emberek, figyeljék pálcámat olyan gyakran, ahogyan csak lehetséges, számolják jól ki szüneteiket és menni fog a dolog. Egyetlen hiba nem esett. Nekiereszettem az allegrót a Tiberisen túli táncosok forgatagos tempójának. A közönség újrát kiáltott. Újra kezdtük a nyitányt. Másodszorra még jobban játszottunk ..."

Berlioz később oroszországi hangversenykörútján is elvezényelte a nyitányt. Műsorának többi része hatalmas sikert adatott („olyan tapsvihar és kiáltozás tört ki, hogy egészen elszédültem" — írja), de a Római karnevált nem értették meg. (A Műsorfüzet ismertetését ezen a helyen újra kellene fogalmazni!) Ausztriában viszont ez lett talán a legnépszerűbb Berlioz-szerzemény. Még négykezes zongorára és harmonikára is átírták.

Dean Dixon némi klasszikus tartással közeledett a nyitányhoz, így annak éppen kavargó forgatagát nem érzékeltük kellőképpen. Annál szebben és teljesebben sikerült felidéznie a schuberti vidámságot az V. szimfóniában és Brahms elmélyedő tépelődését (III. szimfónia). A Hangversenyzenekar igazolta kirobbanó külföldi sikereit, különösen a brácsa-szólam zengett kiegyenlítetten és tömören. A kürtök belépései azonban még mindig zökkennek itt-ott. A közönségnek így az az érzése, hogy maguk a kürtösök is izgatottan várják, vajon sikerül-e tisztán intonálniok.

(Egy más Rossiniról.) „Ami Rossinit és azt a fanatizmust illeti, amelyet egy ideje Párizs elegáns világában felidézett, szemtelen dühöt váltott ki belőlem ... dallamcinizmusa, a drámai kifejezés és illem semmibevevése, egy zárlatfajta folytonos ismétlése, az örökös gyermeteg crescendo durva nagy-

dobja annyira elkeserített, hogy még az egyébként oly finoman hangszerelt fő művében (A sevillai borbély) sem ismertem fel a lángelme szikrázó vonásait... Szívvel-lélekkel tapsolok nagy festőnknek, Ingresnek, amikor Rossini bizonyos műveiről így beszél: Tisztességtelen ember muzsikája ez!" — írja Hector Berlioz emlékirataiban. És nemcsak neki volt ilyen rossz véleménye a zseniális „pesarói hattyú"-ról. Schubert is sokat élcelődött Rossini szerzeményein, Bernard Shaw pedig egyik centenáris cikkében ízléstelennek nevezte egyik-másik kompozícióját. Mostanában meg éppen a budapesti közönség ítélkezik Rossini fölött, amikor egyre lanyhább érdeklődéssel fogadja tavaly bemutatott operáját, az Ory grófját.

Érdekes, másik állandó budapesti műsordarabja, A sevillai borbély, mindig telt házat vonz. Igaz, Melis Györgynél jobb Figaro, ellenállhatatlanabb tréfacsináló kevés van Európában, és Réti József szép tenorja, László Margit érett koloratúrája, meg Galsay Ervin kitűnő színészi alakítása is erőssége az előadásnak. Itt azonban nemcsak a szereplőkről van szó. Már Stendhal is rámutatott arra Rossiniról írott életrajzában, hogy A sevillai borbély minden szempontból mestermű. Nem látszik meg rajta, hogy — modern kifejezéssel élve — „szerző-kombinát"-ban készült: a költő átalakította a verseket, Rossini máris írta a zenéjét, a szomszéd szobában pedig másolók vették lázas gondjaikba a még nedves kottapapírokat. A bemutató emlékezetes bukása sem a közhangulat nyomására történt, hanem Paisiello féltékeny híveinek buzgólkodása miatt. Ezt a művet nem lehetett véglegesen megbuktatni (mint ahogy a második előadás már hatalmas sikerrel járt). Az áradó komikum, a behízelgő melódiák, a mulatságos csattanók: mind a fényponton álló művész alkotásai. Még a gyengébb, konvencionálisabb részek (Almaviva első áriája, a második felvonás kissé unalmas indítása stb.) is szervesen beleillenek az egészbe: az embernek az érzése, hogy minden úgy jó, ahogy van. Kitűnően megkomponált a mű szerkezete; a főbb szereplőknek egyformán van módjuk énektudásukat és komikai képességüket is csillogtatni. Az állandó mozgalmasság, lüktetés és változatosság teljesen életszerűvé teszi a leglehetetlenebb részeket is. Sőt, annyira beleéljük magunkat mi is az eseményekbe, hogy szinte „drukkolunk" Figarónak és Almaviva grófnak, hogy sikerüljön megtréfálniok a zsémbes öreg Don Bartolót és vele együtt egy kicsit a kispolgári prüdériát és a dickensi elnyomorítottságot is. (Minduntalan Dickensre kell gondolnunk, mert nem csak a probléma exponálása idézi az ő módszerét, hanem maguk a díszletek, jelmezek is, mintha megelevenedett Dickens-illusztrációk lennének.)

A francia kiadók rövid utószót biggyesztettek Stendhal Rossini életrajzához, melyben az Ory grófját így jellemzik: „Nem habozunk kijelenteni: ez a partitúra méltó rá, hogy ott szerepeljen Rossini leghíresebb műveinek társaságában; a bevezetéstől a végső trióig a báj, a szellemesség és az irónia remeke, valódi mintaképe annak, milyennek is kéne lennie mindig a francia zenének." És érdekes — az Ory grófja még a párizsi Nagyoperának sem állandó műsorszáma. Nem is lehet az, mert bármilyen szellemesen sziporkáznak is az ötletek, bármilyen mulattatóak is a helyzetkomikumok, az egyensúly és vele az életszerűség hiányzik a darabból. Nevetünk a vidám helyzeteken, de érezzük, hogy nem igazak; ahhoz meg, hogy a mesék igazságát példázzák, túl raffináltak. Itt még az egyébként kitűnő főszereplők — Réti József, Melis György, Gyurkovics Mária és Házi Erzsébet — művészete is kevés. Hiába játszanak igen jól, a közönség csalhatatlanul megérzi, hogy A sevillai borbély és az Ory grófja között eltelt időszakban Rossini ötletessége és találékonysága megkopott: túl sokat bíz a véletlenre, és a saját színpadi, zeneszerzői rutinjára. (Az Ory grófja után következő Tell Vilmos már az utolsó fellendülés, utána Rossini visszahúzódott a pástétomok és borok közé.) Aligha van jellemzőbb idézet Rossini hanyatló művészetének megvilágítására, mint a kortárs Giovanni Berchet (1783—1851) Romanza del trovatore c. versének négy sora:

Meghervad már a réti
virág — és oldalán
megérzed holt dalán
már nem a régi.

(Rónay Mihály András fordítása)

(Verdi: Requiem, Haydn: Évszakok.) Óriási sikerrel szólaltatta meg Ferencsik János a Hangversenyzenekar és a Budapesti Kórus (karigazgató: Forrai Miklós) élén Verdi Requiemjét. Minthogy a műről lapunk egyik régebbi számában részletesen írtunk, most csak azt kívánjuk regisztrálni, hogy a koncert az évad legizzóbb, legátéltebb és legszebb produkciója volt. Reméljük, hogy a legközelebbi alkalommal már nemcsak Bartha Alfonz nevét emelhetjük ki a szólisták közül.

Haydn Évszakok-ját a MÁV Szimfónikusok és a Fővárosi Énekkar adták elő a Zeneakadémián Lukács Miklós vezényletével. Ez a nagyszabású, fenségest meghittel, áhítatott humorral vegyítő, helyenkint fárasztó, aztán megint sodró lendületű mű mindig magával ragadja a hallgatót, s újra meg újra meggyőzi Haydn páratlan zsenijéről. „Georgikon", zenében; és ha halljuk, lehetetlen, hogy ne gondoljunk közben a téma irodalmi iker-ágára: arra, amelyik Vergiliustól nyúlik a latin barokk epikán át egészen — Baróti Szabó Dávidig. A humanista francia jezsuita, Vanier terjedelmes, négyénekes bukolikus művét, a Paraszti majorságot ugyanis, mely — mint címe is utal rá — a földmíves-életnek afféle epikus foglalata, a tizennyolcadik század végén Baróti Szabó fordította le magyarra, ugyancsak hexameterekben. Haydn alkotása mintha csak annak zenei megfogalmazása volna, és mintha mindkét műben ugyanazt az egészséges, kicsit nyers levegőt, ugyanazt a pedagógiai célzattól sem mentes „realizmust" éreznénk. De Haydn persze szárnyakat adott annak a munka- és természetélménynek, amely az említett Vanier-féle művekben sokszor bizony eléggé földön-járóan lassú és nehézkes. Tehetségének robusztusságát s ugyanakkor férfiasan derűs színességét, sajátos — mondhatni népies — optimizmusát talán egyetlen más művében sem érezni olyan erőteljes bőséggel, mint az Évszakok-ban.

Lukács Miklós ezúttal is precíz és hiteles karmester volt, s ráadásul meglepően temperamentumos is, szinte megfiatalodott Haydn oxigéndús levegőjétől — például a remek szüreti kórusban. Jók voltak a szólisták is: a nagy oratóriumszerepben helyét jól megálló (eleinte talán egy parányit elfogódott), hangjával nagyon szépen bánó Geszty Szilvia, a tőle megszokott lendülettel és stílussal éneklő Antalffy Albert és Réti József, aki nemcsak gyönyörű olasz tenorjával bűvöl el, hanem átélésének forróságával is meghat. (Rónay László)

EGYHÁZI ANYAKÖNYVEK ÉS TÖRTÉNETI STATISZTIKA. Úttörőnek érzett, igen érdekes tanulmányt írt *Csócsán* Jenő három Pest megyei falu: Sződ, Vácrátót és Csomád XVIII. századbeli népesedéséről. A tanulmány a *Történeti statisztikai közlemények* III. évfolyamának 1—2. számában jelent meg.

Köztudomású, hogy a hivatalos statisztika megindulása előtti időkből alig ismerjük népesedésünk alakulásának alapvető adatait. Forrásul kínálkoznak ugyan a katolikus egyházi anyakönyvek, kérdés azonban, hogy mennyire és mennyiben nyújtanak ezek hű képet a demográfiai mozgásról. Ez az a probléma, amelynek tisztázására Csócsán kísérletet tett. Feldolgozta a sződi plébánia, valamint két filiája, Vácrátót és Csomád anyakönyveinek, továbbá a váci püspöki levéltár egyházlátogatási jegyzőkönyveinek idevágó adatait, majd összevetette azokat az 1784—85, valamint az 1804—05. évi népszámlálások és az úrbérrendezés adataival, végül az egészet kritikai értékelés alá vonta.

Sződ és Vácrátót akkoriban tisztán katolikus lakosságúak voltak, a csomádiak viszont kizárólag evangélikusok. Kiderült azonban, hogy Csomád népmozgalmi adatai az anyakönyvek alapján számítva nagyságrendileg ugyanolyan értékeket adnak, mint amilyenek a másik két községben állapíthatók meg. Ebből pedig csakis arra következtethetünk, hogy a protestánsokat a katolikus plébános éppen olyan mértékben anyakönyvezte, mint a katolikusokat. Minthogy a kánonjog minden megkereszteltet *ante usum rationis*, „az értelem használata előtt" tulajdonképpen katolikusnak tekint és az összes keresztények házasságát érvényes és felbonthatatlan szentségi köteléknek tartja, nyilván ez a magyarázata annak, hogy a katolikus plébániai anyakönyvekbe a református házasságokat és kereszteléseket is bejegyezték. Az anyakönyvezett halálozások száma, illetve azoknak aránya azonos a két filiában, az evangelikus Csomádon pedig lényegesen magasabb is. Vagyis ha valakinek az anyakönyvezése elmaradt, az nem azért történt, mert protestáns volt.

Mennyire adnak azonban hiteles képet az egyházi anyakönyvek a természetes szaporodásról? A terményetes szaporodás tudvalevően az élveszületések és a halálozások közötti különbséget jelenti, már pedig az egyházi anyakönyvek nem a születéseket, hanem a kereszteléseket, nem a halálozásokat, hanem a temetéseket lajstromozták. Ám — amint az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből is kitűnik — a megkeresztelést akkoriban sohasem halogatták, sőt egyes esetekben maguk a bábák keresztelték, az élveszületések és a keresztelések közötti különbség tehát elenyészőnek tekinthető — állapítja meg Csócsán. Egyházi rendelkezések szólták arról, hogy a keresztséget nem szabad elhalasztani, sőt a plébános ellenőrizni tartozott, hogy a bábák tudnak-e keresztelni és szükség esetén keresztelték-e. A születések szempontjából tehát a vizsgált anyakönyvek megbízhatóknak tekinthetők — jelenti ki Csócsán.

Más adatokkal való egybevetés után, Csócsán arra a megállapításra jutott, hogy Sződön mind a keresztelések, mind a temetések anyakönyvezése tudományos szempontból is megbízhatónak fogadható el. Ugyanakkor a történeti statisztika értékes adatokat meríthet a vácrátóti és a csomádi anyakönyvekből is.

A helységekben a népesség 1785-ig állandóan emelkedik. Ekkor járványos betegségek tizedelik meg főképpen a fiatal korúakat. 1794-ben és 1797-ben szárazság és éhinség pusztít. „Valóban volt akkor nyomorúság — írja a „historia domus" —, emberek, akiknek sok gyermekük volt, egy héten keresztül kenyeret nem ettek, gyomokkal és hasonló termékekkel táplálkoztak."

A házasságok arányszáma az egész században azonos szinten mozog s jóval felülmúlja a házasságkötések mai arányszámát. Általában 12.5 ezrelék, míg ma az országos átlag 9.9 ezrelék. Ez a jelenség a korai halálozással magyarázható. Erre vall az özvegyek családalapításának magas aránya, amely Sződön az összes házasságok 28.7 százalékát tette; 1938-ban 19.2 százalék, 1955-ben 21.7 százalék volt a második és további menyegzők részesedése az összes házasságok számában. Sződön a halálozások csökkenő irányvonalat mutatnak, a halandóság ezzel szemben bizonyos állandóságot. A természetes szaporodás görbéje ingadozó. A csecsemőhalandóság a megvizsgált korszakban 20.3 százalék, ami valamivel alacsonyabb, mint az akkori országos átlag (25.4 százalék), és jóval alacsonyabb, mint a fővárosé. Budapesten azokban az időkben 100 élve született közül 27—29 halt meg egy éves korának elérése előtt. A halálozás gyermekkorban és ifjúkorban rendkívüli magas volt. 1678 élveszülöttből csak 849 érte el a huszadik életévét. Születéseknél a fiútöbblet mindhárom helységben kimutatható. A férfiak számbeli túlsúlya általános jelenség a XVIII. században. Ezt a többletet az újoncozások sem szüntették meg. A nőhiány kétségkívül a gyermekággyal kapcsolatos akkori nagy halandóságból eredt. A halálozások februárban és szeptemberben érték el csúcspontjukat. Tavasszal a vitaminhiány, ősszel a bélcsatornával összefüggő betegségek tizedelték meg a lakosságot. A lakodalmakat főképpen januárban és novemberben tartották. Decemberben egyetlen pár sem kelt egybe, ami a böjti időszakkal magyarázható. Érdekes, hogy böjti időkben a protestáns Csomádon sem volt lakodalom, holott a protestáns egyházjog ilyen tilalmat nem ismer.

Az sem érdektelen, hogy az év bizonyos szakaiban — csaknem nyolc hónapon keresztül — az özvegyek esküvőinek száma erősen kiugrott. Az 1758-tól 1800-ig terjedő időszakban máreiustól októberig az özvegyek esküvői az összes esküvők 60.6 százalékát teszik, szemben a többi hónapokkal, amikor a nőtlenek és hajadonok házasságkötése az összes családalapítások 78.2 százalékát érte el. A jelenségben nyilvánvalóan kifejezésre jut a házastársukat veszítettek fokozott és sürgető igénye segítségre, mind a családban, mind a gazdaságokban — állapítja meg a szerző. A férfiak általában 20—24 év között házasodtak; a hajadonok legnagyobb része 17 és 19 év között, míg ma 20—24 éves korukban. A házasságok korosztályok szerinti görbéje egy sajátosságot mutat, amely a mi nemzedékünkben nem jelentkezik: a görbe a negyvenes és ötvenes életévekben fellendül. Az emelkedés oka a korai halálozásokkal magyarázható. Az özvegygyé lett férfiak körül akkor is többen kötöttek új frigyet, mint az elözvegyült nők közül.

Mindebből természetesen nem vonhatunk le az egyházi anyakönyvek történeti értékére általános, országos jellegű következtetéseket — hangoztatja mun-

kája befejező részében Csócsán Jenő. Bizonyos azonban, hogy kritikai feldolgozásuk sok megismeréssel gazdagítana az elmúlt századok népmozgalma felől. Külföldön már hosszú ideje folynak is ilyen irányú munkálatok.

(Mátrai Béla)

MÓRA FERENC LEVELE TORDAI ÁNYOSHOZ. Móra Ferencet nem kell külön bemutatnunk olvasóinknak; kedvelt, népszerű író volt a maga korában is, és — megérdemelten — népszerű író manapság is, egyre-másra jelennek meg zamatos magyarságú, utánozhatatlanul egyéni bájú régi művei új kiadásokban. De Tordai Ányos emléke felett eljárt az idő, s nem árt, ha — még katolikus olvasóközönségünk előtt is — kissé lefújjuk róla a feledés porát.

Ciszterci rendű szerzetes-tanár volt; 81 éves lenne, ha élne, de már 1938 óta halott. A magyar irodalom szerelmese volt, maga is literátus ember, költő, nevelő hatású ifjúsági színdarabok szerzője, tankönyvíró, irodalomtörténész, antológia-szerkesztő, Gárdonyi Géza benső barátja, s olyan szeretetreméltó, vonzó egyéniség, hogy még a többé-kevésbé ellentétes világnézetű Bródy Sándor is egyik újságcikkében szeretettel és tisztelettel említi a nevét. Egri tanítványai — ott kezdte a pályafutását — rajongtak érte, s hasonlóképpen a bajai ciszter-diákok is, akiknek 1924-től haláláig gimnáziumi igazgatójuk volt.

Nem csoda tehát, ha a melegszívű Móra Ferencet is meghódította, az ő barátságát is elnyerte, aminek van egy igen beszédes bizonyítéka, egy levél, amelyre Tordai Ányos kéziratos hagyatékában bukkantunk. Ez a filológiai gondossággal elrendezett hagyaték Tordai halála után előbb a zirczi ajátság levéltárába, majd onnan a fővárosi Széchenyi Könyvtár kézirattárába került, s itt „Quart. Hung. 3976" jelzés alatt van besorolva. Jelentős részét alkotja az „Emlékeim" címmel ellátott négy kötet, mely nagyrészt irodalmi érdekű levelezést tartalmaz. A II. kötet 134—135 számozású lapja Móra Ferenc levele, mely abból az alkalomból íródott, hogy Tordai Ányos 1922-ben a Szent István Társulat megbízásából egy katolikus szellemű szavalókönyv szerkesztéséhez fogott hozzá, s a kiszemelt szerzők engedélyét kérte verseik közléséhez. (A vers-antológia 1923-ban „Rózsáskert" címmel jelent meg.)

Móra Ferenc válasza szó szerint így hangzik:

Igen tisztelt Barátom,

szíves elnézésedet kérem, hogy soraidra ilyen elkésetten válaszolok, — remélem, ez nem volt akadálya annak, hogy gyűjteményedbe a kérdéses verseket fel ne vedd. Méltóztassál egyszer s mindenkorra tudomásul venni, hogy az én verseimmel bármikor úgy rendelkezhetsz, mint a magadéival.

A bátyám nevében is megadom a kért felhasználási engedelmet; örömmel fogja tudomásul venni, ha megviszem neki a hírt. Mert addig nem akarlak váratni, míg ezután megírandó levelemre megjön tőle a válasz, — esetleg jövő ilyenkor, mert notórius rossz levélíró. (Úgy sejtem, mire ennyi idős leszek, én se leszek különb.)

Késedelmemnek pedig az a magyarázata, hogy szíves soraid szabadságom ideje alatt jöttek, a mikor én annyira elzártam magam az emberi társadalomtól, hogy még a póstámat sem volt szabad utánam küldeni. T. i. egy tíz-tizenötíves nagyobb regényen dolgozom, — biz az fizikai munkának is sok volt. 504 ekkora nagyságú kutya nyelv! (Ez a papír is a kézirat papírjaim közül való.) Ez idő szerint két könyvön kotlom egyszerre. Az egyik az öt-hat íves Petőfi könyv, a mit szeptember közepéig kell befejeznem, a másik egy tíz íves növény biológia, szállítandó november végére. Közben szeptember közepén igazi szabadságra is megyek, Szalay Pistával megint, — egy hétre Pannonhalmára, meg Zirczre. Remélem, hozok innét is olyan kedves emlékeket, mint Egerből.

Meleg köszöntéssel kíván hasznos munkát igaz híved:

Sz. 1922. VIII. 3. *Móra Ferenc*

A levél kedves, közvetlen, baráti hangjával önmagáért beszél, minden hozzá fűzött kommentár csak fölöslegesen letörölné üde hamvasságát. S így csak a legszükségesebb tárgyi magyarázatokra szorítkozik. Móra Ferenc bátyja, akiről a levélben említés történik, Móra István pedagógus, a maga korában szintén

népszerű költő. A regény, amelyről szó van, valószínűleg „A festő halála", amely 1923-ban jelent meg. S nem sokára 1924-ben nyomdafestéket látott a szóban forgó Petőfi-könyv is „Petőfi oltárára" címmel.

A levélben szereplő „Szalay Pista" személyét nem sikerült kinyomoznunk. Móra Ferenc közvetlen baráti környezetéből csak egy Szalayt ismerünk, Józsefet, az irodalmi érdeklődésű szegedi főkapitányt, aki Juhász Gyula életében is jelentős szerepet játszott. Bizonyára az ő rokoni köréhez tartozott a rejtélyes „Szalay Pista".

Befejezésül még csak annyit, hogy Tordai Ányos valóban élt is a versek közlésére adott szíves engedelemmel. Még a „Rózsáskert"-nek 1936-ban megújított második kiadása is tartalmaz verseket mind a két Mórától. Móra Istvántól a „Nagyszombaton", „Pilátus fája", „Szent egyezség ez", — Móra Ferenctől pedig az „Anyuka beteg", „Kenyérért való imádság", „Kislányom őrzőangyala", „Szeresd a gyermeket" című vallásos hangulatú, katolikus szellemű költeményeket közli. *(Kunszery Gyula)*

JEGYZETLAPOK. *(Jaurès és a vallás.)* Nemrégiben kiadták a nagy francia szólistának, Jean Jaurès-nak egy, a vallás és a szocializmus viszonyával foglalkozó írását. Claude Tresmontant, neves gondolkodó, teológus és biblikus, akinek többek között „A zsidó próféták erkölcstana" és „Szent Pál és Krisztus misztériuma" címmel jelentek meg művei, ezzel kapcsolatban rendkívül meggondolkoztató tanulmányt írt az *Esprit*-be, a katolikus perszonalisták Mounier-alapította folyóiratába „Jaurès vallásá"-ról. Jaurès-nak ugyanis volt „vallása", és hitt „az emberiség vallási jövőjében"; a kereszténységet azonban sokszor támadta. Vallási eszméire a neoplatonizmus volt hatással, s ez már egymagában is magyarázatot ad arra, miért nem értette, miért nem érthette a kereszténység lényegét. Idegenkedésének, sőt haragjának azonban van emellett egy másik súlyos oka is: magának a kereszténységnek, mint történelmi-társadalmi jelenségnek a viselkedése, ami nemhogy vonzó nem volt, hanem inkább taszította azokat, akik a társadalmi igazságosság szenvedélyes követelésével léptek föl, Marxtól Jaurès-ig, mint Tresmontant mondja.

Jaurès-t idézi: „Az embereknek nem kell az olyan emberbarátság, amely az elnyomás egy formája; az embereknek igazság kell. S akik azt prédikálják nekik Krisztus nevében, hogy törődjenek bele az igazságtalanságba, azok a leghipokritább s éppen ezért a leggyűlöltebb ellenségeik." Tresmontant hozzáteszi: Jaurès itt „emberbarátságon" azt a leereszkedő, paternalista gondoskodást érti, melyet a polgárság *egyénileg* gyakorol azokkal szemben, akiket *kollektívan* kizsákmányol. — És Jaurès, tudjuk, egyáltalán nem állt egyedül ezzel a véleményével. Számomra ezúttal inkább az volt az érdekes, hogyan áll szemben Jaurès véleményével Tresmontant, a katolikus, a teológus, mi az ő válasza a közismert vádra. Kereken tagadja? Vagy magyarázgatja és mentegeti a tényeket? Idézem végső konklúzióját, azért, mert úgy gondolom, katolikus nyíltsággal végtére is ilyesformán kell ezekkel a dolgokkal szembenézni. Tehát, szószerint:

„A proletár tömegek ateizmusáért elsősorban a kereszténység — (a történelmi-társadalmi jelenségről van szó, nem a tanról) — a felelős. Ellenfeleinktől csak annak az elismerését kérjük, hogy a kereszténységnek ez a vétke a krisztusi tanításhoz való hűtlenség következménye, és hogy az igazságosság és szabadság, amit attól kérnek számon, amit ők a kereszténységnek (ezúttal a tannak) vélnek, voltaképpen a kereszténységből fakadnak, úgy, amint azt (ti. a kereszténységet) a Törvény, a próféták és az evangéliumi tanítások megszabják. Voltaképpen az evangéliumi követelményeket vetik szemünkre ellenfeleink... Jaurès a saját elveinket idézi ellenünk, mint Jaurès előtt Marx is. Azt a törvényt, melyet Izrael prófétái hangoztattak Isten népének története folyamán. Isten nem tűri, hogy az igazságot elárulják. Ha az a nép, melynek rendeltetése, hogy a világba hozza, elárulja az igazság e követelményét, ha a kereszténység már nem védelmezi a szegény és az elnyomott jogait, ellenfél támasztatik ellenében, aki majd védelmezi, a kereszténység rovására."

Mondátok, melyeken, azt hiszem, érdemes eltűnődnünk...

Felelős kiadó: Saád Béla

Főv. Nyomdaip. V. 3. 3852 1961 — F. v.: Ligeti Miklós

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Balanyi György tollából olvashatnak tanulmányt lapunk mostani számában olvasóink. Tárgyi érdekességén túl, a tanulmány közlésének az kölcsönöz különös jelentőséget, hogy szerzője éppen e szám szétküldésének idejében, február 10-én tölti be 75. életévét. Balanyi György professzor értékes írásai másfél évtizede jelennek meg a Vigilia hasábjain. Bizonyára olvasóink érzéseit is tolmácsoljuk, amikor életének háromnegyedszázados fordulóján a gondviselő Isten kegyelmébe ajánljuk őt: tartsa meg továbbra is jó egészségben, hogy sokáig szolgálhassa még az egyház, a haza és a tudomány ügyét.

Pax mundi. — Kérdésére részletesebb választ levélben tudnánk adni, amennyiben címét közli. Egy észrevételt azonban, amit általános érdekűnek vélünk, már itt, a szerkesztői üzenetek hasábjain is szeretnénk megtenni. Ez pedig az, hogy nagyon vigyáznunk kell képzeletvilágunkra, fantáziánkra. Nem hiába imádkoztatja az egyház papjaival kompletoriumra Nagy Szent Gergely örökszép himnuszát: „Procul recedant somnia — Et noctium phantasmata"; — „A rossz álmok távozzanak — És minden éji képzelet." Ha erkölcsi válságából ki akar kerülni, ott kell kezdenie a küzdelmet is gyógyulásáért: fantáziájában. Nem azzal, hogy elfojtja és görcsös mozdulatlanságra próbálja kárhoztatni, hanem azzal, hogy leleplezi, megbírálja, részeire bontja, kellő értékükre szállítja le azokat a bizonyos „fantazmákat" és érzelmileg szembefordul velük. Ugyanígy „leplezze le" gátlásait is. Nem állítjuk, hogy mindig könnyű feladat. Azt se, hogy rögtön sikerül legyőzni és kiírtani magából minden szörnyeteget. De ha akarja és ha komolyan igénybe veszi az orvos és a pap segítségét, egy idő múlva bizonyosan sikert ér el.

Ötvenéves asszony. Nincs igaza. Az ötvenéves asszony még nem fejezte be életét, nem végezte el feladatait. Éppen hogy nem feleslegesek az „öregasszonyok". Ha erőt vesz lelkén a letörtség, forduljon józan eszéhez. Ebben a korban természetesek az ilyen lelki hullámzások. Semmiesetre se tehetjük értük felelőssé a külső világot, környezetünket, szeretteinket. Nincs igaza abban sem, hogy attól kell tartania: elveszti környezete szeretetét. Azt írja panaszos levelében: „Csak a kis unokáim szeretnek őszintén, azoknak jelentek valamit". Nem így van ez. Nemcsak hogy „valamit", de sokat, nagyon sokat jelent az asszony férjének, gyermekeinek idősebb korában is, olykor még többet, mint annakelőtte. A szeretet kapcsolata a házastársak között idősebb korban csak erősödhetik, mihelyt előtérbe lépnek mélyebb rúgói: a hála a sok áldozatért, amit egymástól kaptak, az együtt kiállott megpróbáltatások emléke és az emlékek nyomán kialakult megbecsülés és bizalom, a közös szép élmények, sikerek emléke, az a biztonságérzet, hogy akit szeretnek, azt ismerik és az is ismeri őket, tudja szokásaikat, igényeiket, nem kell sokat magyarázkodniuk, kérniük, várakozniuk. Nem üres szavak ezek. A statisztikai adatok bizonyítják igazságukat. Ötven év után jelentősen lecsökken a válások száma. Amely házasság kiállta a fiatal évek megpróbáltatásait, azt legtöbb esetben csak a halál bontja fel.

Sz. E. Budapest. — Mélyen meghatva olvastuk el mindazt, amit levelében az önt és családját ért tragédiákról írt. Tehetséges, szép reményekre jogosító fiának, majd szeretett feleségének halála méltán foglalkoztatja magános öregségében. Mindaz, amit levelében megír, két problémakört érint. Az egyik: sorsunk eleve meghatározottságának, a másik: álmaink értékének, jelentőségének, valóságalapjának kérdése. Amint ön levelében kérdezi: „az ember élete pontosan meghatározott szerep-e (mint a színészé) vagy nem ?... Semmit sem lehet változtatni rajta ?... mi, mi, szegény porszemek vajon fogaskerekek vagyunk-e csak egy gigantikus óraműben s csak forognunk kell vagy forognunk szabad ?" Mi a magunk részéről az ilyen kérdésekkel való viaskodásban legmegnyugtatóbbnak azt tartjuk, ha az ember nagyon belemélyed az egyház ide-

vonatkozó tanításaiba. Életünk útját, sorsunkat több tényező határozza meg. Kétségtelen, sok minden már ott eldől, a csírázó életben, a fogamzás pillanatában, a kromoszómák kapcsolódása által. A gondviselés a természetes adottságokon keresztül jelöli ki a szerepet, amelyet le kell játszanunk: betegek leszünk-e vagy egészségesek, lángelme leszünk-e vagy csak egy a milliók közül, költőnek, művésznek indulunk-e vagy kitűnő technikai érzékkel bíró ezer-mesternek. De a színpadot, amelyen a szerepünket belső adottságaink, hajlamaink szerint előadjuk, a külső körülményeken keresztül jelöli ki számunkra a gondviselés. Sem az egyik, sem a másik adottság nem determinál bennünket kizárólagosan, hanem valamennyire — és együttesen mind a kettő. Ugyanakkor ott a harmadik tényező is életünkben: a szabad akarat, amelyet az egyház hittételként tanít. Ez se kizárólagos tényezője életünknek. „Az emberi szabadság nem abszolút szabadság, nem abszolút indeterminálttság" — mondja Schütz (Dogm. I. köt. 527. old.). A szerepet, amit a gondviselés hajlamainkon és a körülményeken át felénk nyújt, elfogadhatjuk vagy elutasíthatjuk. Ha nem tudjuk elutasítani, ha reánk szakad, vállalhatjuk derűsen, bizalommal, vagy komoran és utálattal. A csapásban, amely szeretteink halála által bennünket ér, láthatunk puszta veszteséget, mechanikus folyamatot, de megláthatjuk benne a Krisztus szenvedésében való részvételt is. Felfedezhetjük Isten gondolatát is, amelyet bennünk és általunk megvalósít. Nincs értelmetlen, céltalan élet, sőt értelmetlen halál sem, még akkor sem, ha valaki korán távozik el életünkből, ha úgy érezzük is, hogy általa remények omlottak össze. A másik probléma: mi az álmok valóságalapja, jelentenek-e valamit az álmok? A pszichoanalitikusok álom-elemzései azt mutatják, hogy az álomképekben előzőleg, napközben vagy előző hetekben átélt élményeink, gondolataink, érzéseink tükröződnek vissza. Vannak olyan pszichoanalitikusok, akik úgy vélik, hogy egyes emberek az álomban — éppen úgy, mint az ébrenlétben — megsejtenek valamit a rajtuk bekövetkező eseményekből, különösen, ha azoknak már megvannak a valóságban az előfeltételei. Álmodhatja valaki, hogy operálják, ha a betegség már benne lappang. A további tudományos kutatások hozzák meg majd a kérdés végleges tisztázását. Azt a fajtájú álomfejtést és az álmokból való olyan jövendölést, amit a régi jósok műveltek és amit a mostani népies magyarázgatásokban tapasztalhatunk, sem a modern lélektan, sem a keresztény tanítás nem fogadja el. Ez utóbbi egyenesen babonának tartja. Néha úgy érezzük, hogy álmaink mintha előre jeleznék a később bekövetkező eseményeket. Az ilyen egyezések — a véletlen játékai. Az ilyen különös, feltűnő álmunkkal egyidőben számos más álmot látunk, amelyek mást, néha épp ellenkezőt jövendölhetnének. Tekintse így ön is azokat az álmokat, amelyekről azt hiszi, kedvesei halálát előre megmutatták. Lehet, hogy a már bennük lappangó betegség miatt érzett tudatalatti szorongásuk váltotta ki álmaikat. De akkor sem jelentik azt, hogy értelmetlen volt a szerep, melyet az életben betöltöttek.

D. B. — Gyakori panasza a szülőknek, hogy nem használ a szigorúságuk fiaik, leányaik tanulásában. Az, hogy az ön fia hazudik, hogy letagadja a leckét s ha odakényszeríti a könyv mellé, üresen vagy ábrándozva bámul a levegőbe, nem jelenti okvetlenül, hogy a fiú „moral insanity"-ben szenved. Csupán csak nem érdekli, amit tanulnia kell, nyilván az ön könyszerítő hatása alatt. Keresse meg, mire van hajlama, és irányítsa olyan foglalkozás felé, ami annak megfelel. Meglátja, megváltozik a kettőjük közötti viszony. Ne keseredjék el és ne vonjon le végleges következtetéseket, megállapításokat fia jellemét illetően. Leveléből azt látjuk, elsősorban megsértett apai büszkesége sajog és fáj. Győzze le sértett önérzetét és egészen másképpen látja fia egyéniségét, fejlődését, sorsát.